

Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

Uluslararası - Hakemli - Yılda 4 Sayı

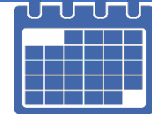
e-ISSN: 2602-2486

Cilt: 2

Sayı: 1

Nisan 2017

PSİKANALİTİK BİR OKUMA DENEMESİ: ELEKTRA KOMPLEKSİ İŞİĞİNDA AŞK-I MEMNU

Hayrunnisa TOPÇU

BÖLGESEL İTHALATIN GELİŞİMİNDE DÖVİZ KURUNUNETKİSİ: VEKTÖR OTO REGRESİF MODEL

Hakan TUNÇ

TÜRKİYE'DE YATIRIMCILARIN KORUNMASINA YÖNELİK BİR ANALİZ

Aysel GÜNDOĞDU, Serpil Kılıç DEPREN, Mustafa Tevfik KARTAL

TARİHİ KONAK İŞLETMELERİNİN KRİZ YÖNETİMİ UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Oğuz TÜRKAY, Serkan ŞENGÜL, Koray GENÇ

ERTELENMİŞ VERGİ UNSURLARININ ANALİZİ

Hakan CAVLAK, Yasin CEBECİ

KATILIM BANKALARININ FİNANS SEKTÖRÜ İÇİNDEKİ YERİ ve KATILIM BANKALARINA YÖNELİK MÜŞTERİ ALGISI

İbrahim GÖNEN, Gürbüz GÖKÇEN

DergiPark
AKADEMİK

asos
akademi sosyal bilimler indeksi

Google
Scholar

DRJI

doi

FESA

Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Derneği

Association for Finance Economics and Social Research

Feridun KAYA (Editör) kayaferudun@gmail.com

Serkan ÇELİK (Editör Yrd) SCelikMail@gmail.com

Yasin CEBECİ (Editör Yrd) yasincebeci@gmail.com

<http://dergipark.gov.tr/fesa>

Editör / Editör

Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Ferudun **KAYA**

Editör Yardımcıları / Vice Editors

Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Kadir Murat **ALTINTAŞ**
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Serkan **DİLEK**
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Saim **OCAK**
Yrd. Doç. Dr. (Assistant prof.Dr.) Zeki **YÜKSEKBİLGİLİ**
Yrd. Doç. Dr. (Assistant prof.Dr.) Serkan **AKGÜN**

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof.Dr.Başak Ataman GÖKÇEN	<i>Marmara Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Sadık ÇUKUR	<i>Abant İzzet Baysal Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Akiva FRADKIN	<i>Universidad Azteca</i>
Prof.Dr. Fevzi Okumuş	<i>The University of Central Florida</i>
Prof.Dr. Ruziye COP	<i>Abant İzzet Baysal Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Gürbüz GÖKÇEN	<i>Marmara Üniversitesi</i>
Prof.Dr. David SCHWARTZ	<i>Jerusalem University</i>
Prof.Dr. Mehmet ERYİĞİT	<i>Abant İzzet Baysal Üniversitesi</i>
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Faruk AKIN	<i>Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi</i>
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Kadir Murat ALTINTAŞ	<i>Abant İzzet Baysal Üniversitesi</i>
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Serkan ÇANKAYA	<i>İstanbul Ticaret Üniversitesi</i>
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Serkan DİLEK	<i>Kastamonu Üniversitesi</i>
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Hakan ALTIN	<i>Aksaray Üniversitesi</i>
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Saim OCAK	<i>Marmara Üniversitesi</i>
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Hatice YURTSEVER	<i>Celal Bayar Üniversitesi</i>
Yrd. Doç. Dr. (Assistant prof.Dr.) Serkan AKGÜN	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Yrd. Doç. Dr. (Assistant prof.Dr.) Zeki YÜKSEKBİLGİLİ	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Yrd. Doç. Dr. (Assistant prof.Dr.) Mehmet APAN	<i>Karabük Üniversitesi</i>
Yrd. Doç. Dr. (Assistant prof.Dr.) Ayhan Nuri YILMAZ	<i>Düzce Üniversitesi</i>
Yrd. Doç. Dr. (Assistant prof.Dr.) Ahmet Y. ERSOY	<i>Sakarya Üniversitesi</i>
Yrd. Doç. Dr. (Assistant prof.Dr.) Alptekin GÜNEY	<i>Beykent Üniversitesi</i>
Yrd. Doç. Dr. (Assistant prof.Dr.) Oya ERU	<i>Abant İzzet Baysal Üniversitesi</i>
Yrd. Doç. Dr. (Assistant prof.Dr.) Zehra DOĞAN	<i>Abant İzzet Baysal Üniversitesi</i>
Yrd. Doç. Dr. (Assistant prof.Dr.) Mehmet İSLAMOĞLU	<i>Karabük Üniversitesi</i>

Yayın Sekreterleri/ Secretary

Arş.Gör. (Research Assistant) Bestami **KARAKAHYA**
Arş.Gör. (Research Assistant) İrfan **DOĞAN**

Online Dergi ve Web (Online Journal and Webpage)

Arş.Gör. (Research Assistant) Serkan **ÇELİK**

İngilizce Redaksiyon/ English Proofreading

Arş.Gör. (Research Assistant) Süleyman **ÇELİK**

Redaksiyon/ Proofreading

Arş.Gör. (Research Assistant) Bestami KARAKAHYA
Arş.Gör. (Research Assistant) İrfan DOĞAN
Arş.Gör. (Research Assistant) Süleyman ÇELİK

Bilişim Sorumlusu/ Computer Officer

Arş.Gör. (Research Assistant) Serkan ÇELİK

Yazışma Adresi/ Adress

Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmaları Dergisi Editörlüğü
Narlıbahçe Sokak No:11 Cağaloğlu/İSTANBUL TÜRKİYE
Telefon: 0 (212) 511 54 32 Fax: 0 (212) 511 36 50
E-posta: SRKN.CLK@hotmail.com Web: <http://dergipark.gov.tr/fesa>

Yasal Sorumluluk / Legal Responsibility

*Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına ve çevirmenlerine aittir.
The authors and translators are responsible for the content of their papers.*

Yayın Hakları / Copyright and Permissions

Tüm yayın hakları saklıdır. Bu derginin hiçbir bölümü yazılı ön izin olmaksızın hiçbir biçimde ve hiçbir yolla yeniden üretilemez ve dağıtılamaz, kaynakçada gösterilmeden atıf yapılamaz.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced and disseminated in any means without the prior written permission of Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmaları Derneği (FESA). No citation can be made without reference.

Dizgi

Beta Basım Yayın Dağıtım Narlıbahçe Sokak No:11 Cağaloğlu/İSTANBUL
TÜRKİYE

Telefon: 0 (212) 511 54 32 - 0 (212) 519 01 77

Fax: 0 (212) 513 87 05 - 0 (212) 511 36 50

Email: bilgi@betayayincilik.com

Bu Sayının Baskı Tarihi: 01.04.2017

BİLİM KURULU LİSTESİ (Scientific Board)	
Prof.Dr.Akiva FRADKIN	Universidad Azteca
Prof.Dr.Başak Ataman GÖKÇEN	Marmara Üniversitesi
Prof.Dr.David SCHWARTZ	Jerusalem University
Prof.Dr.Erdinç Altay	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr.Fevzi Okumuş	The University of Central Florida
Prof.Dr.Gerhard Berchtold	Universidad Azteca
Prof.Dr.Gershon Tenenbaum	Florida State Univesity
Prof.Dr.Gökhan ÖZER	Gebze Teknik Üniversitesi
Prof.Dr.Gürbüz GÖKÇEN	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr.İshak TORUN	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr.Mehmet Başar	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr.Mehmet Hasan Eken	Kırklareli Üniversitesi
Prof.Dr.Ruziye COP	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr.Sadık ÇUKUR	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr.Sami Karacan	Kocaeli Üniversitesi
Prof.Dr.Seyit Köse	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr.Süleyman DüNDAR	Karabük Üniversitesi
Prof.Dr.Şakir Sakarya	Balıkesir Üniversitesi
Prof.Dr.Yasemin Köse	Bülent Ecevit Üniversitesi
Prof.Dr.Yusuf Cerit	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Ali Çağlar Çakmak	Bursa Teknik Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Bikran TAPAN	İstanbul Bilim Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Burhan Kılıç	Muğla Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Cantürk Kayhan	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Erhan Demireli	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Faruk AKIN	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Fatih Bayram	Karabük Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Gamze Vural	Çukurova Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Hakan ALTIN	Aksaray Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Halil İbrahim Ekşi	Gaziantep Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Hatice YURTSEVER	Celal Bayar Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Kadir Murat ALTINTAŞ	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Kaya Yıldız	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Lütfi Atay	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Mehmet Pekkaya	Bülent Ecevit Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Oğuz TÜRKAY	Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Saim OCAK	Marmara Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Serkan ÇANKAYA	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Serkan DİLEK	Kastamonu Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Serkan ÇANKAYA	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Süleyman KALE	Kırklareli Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Süleyman Serdar KARACA	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Yaşar AYYILDIZ	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Abdül'naim TEMUR	Gelişim Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Ahmet Y. ERSOY	Sakarya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Alptekin GÜNEY	Beykent Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Ayhan Nuri YILMAZ	Düzce Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Aysel GÜNDOĞDU	İstanbul Medipol Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Aziz ÖZTÜRK	Selçuk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Cemil SÜSLÜ	İskenderun Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Cengizhan Yıldırım	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) E. Savaş Başcı	Hitit Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Hakim Aziz	Karabük Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Kemal Tekin	Türk Hava Kurumu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Mehmet APAN	Karabük Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Mehmet İSLAMOĞLU	Karabük Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Murat Özcan	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Murat Turgut	Nişantaşı Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Mustafa YANARTAŞ	Düzce Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Niyazi Gümüş	Kastamonu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Orhan KANDEMİR	Kastamonu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Oya ERU	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Ozan Büyükyılmaz	Karabük Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Ömer YAZAN	Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Özer YILMAZ	Bandırma Onyedli Eylül Üniv.
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Serkan ŞENGÜL	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Yunus Demirli	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Zehra DOĞAN	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. (PhD) Gülbeniz Akduman	İstanbul Bilgi Üniversitesi
Dr. (PhD) Liat GOLDSTEIN	UNEM Universidad Empresarial de Costa Rica
Dr. (PhD) Masud Ibn RAHMAN	Dhaka University (Bangladesh)

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof.Dr. Gürbüz GÖKÇEN	Marmara Üniversitesi
Prof.Dr. Başak Ataman GÖKÇEN	Marmara Üniversitesi
Prof.Dr. Nesrin Bayraktar ERTEN	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. S. Dilek Yalçın ÇELİK	Hacettepe Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Hakan ALTIN	Aksaray Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Süleyman KALE	Kırklareli Üniversitesi
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Faruk AKIN	Bilecik Şeyh Edebali Üni.
Doç.Dr. (Associate Prof.Dr.) Serkan ÇANKAYA	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Yusuf DİNÇ	İstanbul Sebahattin Zaim Üni.
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Burak ERYILMAZ	Amasya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Özer YILMAZ	Bandırma Onyeddi Eylül Üni.
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Zehra Doğan ÇALIŞKAN	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. (Assistant Prof.Dr.) Mehmet İslamoğlu	Karabük Üniversitesi

Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Derneği

Association For Finance Economics and Social Research

Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmaları Dergisi (FESA)

Journal of Finance Economic and Social Research (JFESR)

(ISSN - 2602-2486)

Hakkımızda

Finansal Kurumların ekonomiye yarattığı katma değeri artırarak; temsil ettiği sektörlerin ulusal ve uluslararası alanda güç ve etki alanlarının artmasına liderlik etmek vizyonu ile kurulan Finansal Ekonomik Sosyal Araştırmalar Derneği FESA'nın hakemli "FESA"(RFES) içerisinde yayınlanacak makalelerde aranan şekil şartları aşağıda belirtildiği gibidir. Makalelerin değerlendirmeye alınabilmesi için Dergipark (<http://dergipark.gov.tr/fesa>) üzerinden ulaştırılması gereklidir.

Amacımız

Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmaları Dergisi yılda dört kez yayımlanacak olan akademik hakemli bir dergidir. Derginin amacı; ekonomi, bankacılık, iktisat, maliye, sigortacılık, sosyal bilimler ve finans alanlarında özgün çalışmalara dayanan makalelere yer vererek ulusal ve uluslararası alanda sosyal bilimler literatürüne katkıda bulunmaktır. Bu kapsamda Uluslararası Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmaları Dergisi; konuyla ilgilenen bütün disiplinlerden gelecek araştırmalara açıktır. Ayrıca dergi, sadece akademisyenlerden gelen yazıları değil, araştırmacı ve uygulamacılardan gelecek yazıları da değerlendirmek arzusundadır.

Kapsam

Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmaları Dergisi (FESA), Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmaları Derneği (FESA) tarafından yayımlanan hakemli bir dergidir. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmaları Dergisi, ekonomi, bankacılık, iktisat, maliye, sigortacılık, sosyal bilimler ve finans dallarının tüm alt disiplinlerinde hazırlanmış teorik-analitik-ampirik araştırmalar ve incelemelere açık bir dergidir.

Yayın Politikası

Derginin yayın politikasına ilişkin temel ilkeler şunlardır:

1. Dergide Türkçe ya da İngilizce olarak hazırlanmış çalışmalara yer verilecektir.
2. Türkçe hazırlanan yazuların İngilizce özetleri de eklenecektir.
3. Yazarlar tarafından dergiye gönderilecek yazular başka hiçbir yerde yayınlanmamış olmalıdır.
4. Dergi yılda dört kez yayınlanacaktır. Editör ve ilgili kurullar gerekli gördüğü takdirde özel sayılar çıkarabilirler.
5. Derginin amacına uygun olarak, alanında uzman ve saygın akademisyenlerden oluşan bir danışma ve hakem kurulu oluşturulacaktır.
6. Derginin bilimsel işlemlerinin yürütülmesi editör tarafından üstlenilecektir. Editör yardımcıları, bu işlerin yürütülmesinde editöre yardımcı olacaktır.
7. Derginin kapak ve iç sayfa tasarımı, yayınlanması, abone işlemleri ile satış ve dağıtım işlemleri yayıncı tarafından üstlenilecektir.
8. Öncelikle; dergiye gönderilen çalışmaların, derginin uzmanlık alanına katkı düzeyi sorgulanacaktır. Bu bağlamda, kavramsal ve kuramsal açıdan yetersiz olan çalışmalar editör ve gerekli görüldüğü takdirde danışma kurulundan bir veya iki üyenin görüşleri alınmak suretiyle, hakem sürecine sokulmadan gerekçe yazılarak yazar/yazarlara iade edilebilecektir.
9. Alan araştırmalarında kalitatif (nitel) ve kantitatif (nicel) uygulamalara eşit mesafede durulacaktır. Bu noktada uygulama ve analiz yöntemlerinin metodolojik alt yapıya ve konuya uygunlukları yanında doğru ve yerinde kullanılıp kullanılmadıkları ile gerçekten ilgili alana katkı sağlayıp sağlamadıklarına bakılacaktır.
10. Dergiye gönderilen çalışmalar editörün incelemesinden ve gerekli görüldüğü takdirde danışma kurulundan bir veya iki üyenin görüşleri alındıktan sonra çalışma konusuyula ilgili iki hakeme gönderilecektir. Hakem incelemesi sonuçlarına göre çalışmaların değerlendirilmesi sonuçlandırılacaktır. Gerekli görüldüğü takdirde (hakemlerden birinin olumlu diğerinin olumsuz görüşünün varlığı veya benzeri durumlar) editör makaleyi üçüncü bir hakeme gönderebilir.
11. Dergi sayılarının Türkiye'deki üniversitelerin merkezi kütüphanelerine ulaştırılması sorumluluğu yayıncıya aittir.
12. Editör ile yayıncı gerekli gördükleri takdirde bazı sayıların tematik (konulu) olarak yayınlanmasına karar verebilirler.
13. Dergi yönetimi öncelikle gerekli sürenin sonunda (şu an itibariyle bu iki yıllık sürede derginin düzenli yayınlanmasını gerektirmektedir), TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı'na üyelik işlemlerini tamamlayacaktır.
14. Orta vadede ise (yaklaşık 5 yıl sonra) dergide yayınlanan çalışmaların İngilizce özetlerinin konuyla ilgili uluslararası indekslerde taranması için girişimlerde bulunulacaktır.
15. Uzun vadede ve ortaya çıkacak talep durumuna bağlı olarak, çalışmaların tam metin olarak uluslararası indekslerde yayınlanması yoluna gidilebilecektir.
16. Editör ile yayıncı, dergi konusuna giren seminer, sempozyum ve panel organizasyonları yapma kararı da alabilirler.
17. Editör ve yayın kurulu gerekli gördüğü takdirde yayınlanmasına karar verilen makalelerden belli bir ücret talep edebilir. Bu ücret, derginin yayın, internet sitesi vb. masrafları için harcanacaktır.

Yazım Kuralları

1. İlk sayfada, Türkçe ve İngilizce olarak düzenlenmiş, en az 150 ve en çok 250 sözcükten oluşan öz, 9 punto iki yana dayalı ve koyu olarak yazılması gerekmektedir.
  2. Makale adı, anahtar kelimeler ve jel kodların Türkçe ve İngilizce olarak belirtilmesi gerekmektedir.
  3. En az 3 JEL kod ve 3 anahtar kelime bulunmalıdır.
  4. Yazar ya da yazarların adı, makale başlığının sağ altına, boşluk bırakılarak, sağa dayalı, italik ve koyu 11 punto olarak yazılmalı, yazar ya da yazarların adının yanına konulacak "*" işareti ile dipnot olarak yazar ya da yazarların unvanları, çalıştıkları kurumlar, kendilerine ulaşılabilecek e-posta adresleri ile birlikte 10 punto olarak yazılmalıdır.
  5. Gönderilen çalışmaların daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olması zorunludur.
  6. Yazı karakteri 10 punto "Times New Roman" biçiminde olmalıdır. Metin tek satır aralıklı ve iki yana dayalı olarak yazılmalıdır.
  7. Sayfa yapısı "normal", üstten 3 cm, alttan 3 cm, sağ 2, sol 2 cm, girinti 1 cm olmalıdır.
  8. Başlık 14 punto, sayfa ortası, koyu ve tamamı büyük harf olmalıdır.
  9. Kaynaklar 9 punto olarak yazılmalı ve makalenin sonunda yer almalıdır.
  10. Yukarıdaki özelliklerde yazılar 3 adet printer çıktısı, CD ile birlikte derneğimize teslim edilecektir.
  11. İstenilen özellikleri içermeyen yazılar değerlendirilmeye alınmayacaktır.
  12. Aynı yazara ait tek yazarlı birden fazla yazı aynı sayı içerisinde yayınlanamaz.
  13. Göndermeler dipnotlar şeklinde değil, metin içinde ilgili yere açılacak parantezlerle yapılmalıdır. Parantez içindeki sıralama yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı, sayfa numarası ya da numaraları şeklinde olmalıdır.
  14. Kaynakçada yazar ya da yazarların soyadları büyük harflerle, ilk adları ilk harf büyük sonrakiler küçük harflerle yazılmalıdır.
  15. Kaynakçada kaynaklar yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.
  16. İnternet kaynaklarında yazar ismi bulunmuyorsa, bu kaynaklar, kaynakçada yazarı belirli kaynaklar sıralaması sona erdikten sonra «İnternet Kaynakları» başlığında erişim tarihleri esasına göre sıralanmalıdır.
  17. Tablo, şekil, grafik ve resim için, alıntı yapılmışsa, kaynak mutlaka belirtilmelidir. Gösterilecek kaynak, tablo, şekil, grafik ve resmin hemen altında, 10 punto, 1 satır aralıklı olarak belirtilmelidir.
  18. Tablo, şekil, grafik ve resimlerin adları, tablo, şekil, grafik ve resimlerin sınırlarını aşmayacak şekilde, tablo, şekil, grafik ve resimlerin üstüne, Times New Roman, 10 punto, kalın, 1 satır aralıklı, sözcüklerin baş harfleri büyük olarak yazılmalıdır. 19. Yönerge dışı her hangi bir şekil koşulu üzerinde değerlendirme yapmak gerekiyorsa düzeltme yapılmasını isteme yetkisi Yayın Kurulu'na aittir
  19. Yayınlanması kabul edilen makaleler için yazarlardan en az birinin editörün gönderdiği yayın hakları sözleşmesini imzalaması gereklidir.
  20. Editör ve yayın kurulu, makalenin özünü değiştirmeksizin makalenin dergi yazım kurallarına uyması açısından gerekli olan değişiklikleri (yazı puntosu, yazı biçimi, sayfa no verme vb) yapabilir.
- Kaynakça 10 punto şeklinde çalışmanın sonunda düzenlenmelidir. Kaynakça makale metninden sonraki sayfadan başlatılmalı ve çalışmalar soyadına göre alfabetik olarak sıralandırılmalıdır. Aynı yazarın birden çok çalışmasına atıfta bulunulduğunda, yayın tarihi en eski olandan başlamalıdır. Aynı yazarın aynı tarihli birden fazla çalışmasına atıfta bulunulduğunda kaynaklar kaynakça ve metin içi atıflarda a,b,c,... harfleri kullanılarak numaralandırılmalıdır. Örnek; 2010a, 2010b, 2010c gibi. Bir yazarın tek ve birden fazla yazarlı çalışmasına atıfta bulunulması durumunda, önce tek yazarlı çalışmalar belirtilmelidir. Kaynakların yazılmasında standart APA 6 formatı kullanılmalıdır. (Örnek: Soyadı, Adının baş harfi. (Yıl), Eser Adı, Basıldığı yer: Basımevi.)
- APA kuralları için aşağıdaki bağlantıları ziyaret edebilirsiniz: Basics of APA Style Tutorial; (<http://flash1r.apa.org/apastyle/basics/index.htm>)
  - APA Formatting and Style Guide; (<https://owl.english.purdue.edu/owl/resource/560/01/>)
  - Mini-Guide to APA 6th for Referencing, Citing, Quoting (<http://library.manukau.ac.nz/pdfs/apa6thmini.pdf>)

İçindekiler

PSİKANALİTİK BİR OKUMA DENEMESİ ELEKTRA KOMPLEKSİ İŞİĞİNDA AŞK-I MEMNU.....	01-09
BÖLGESEL İTHALATIN GELİŞİMİNDE DÖVİZ KURUNUN ETKİSİ VEKTÖR OTO REGRESİF MODEL.....	10-20
TÜRKİYE'DE YATIRIMCI HAKLARI ve YATIRIMCILARIN KORUNMASINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA.....	21-38
TARİHİ KONAK İŞLETMELERİNİN KRİZ YÖNETİMİ UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	39-47
ERTELENMİŞ VERGİ UNSURLARININ ANALİZİ.....	48-60
KATILIM BANKALARININ FİNANS SEKTÖRÜ İÇİNDEKİ YERİ VE KATILIM BANKALARINA YÖNELİK MÜŞTERİ ALGISI.....	61-77

PSİKANALİTİK BİR OKUMA DENEMESİ: ELEKTRA KOMPLEKSİ IŞIĞINDA AŞK-I MEMNU

Hayrunisa Topçu¹

Özet:

Psikanaliz, sadece tıp alanında çığır açmakla kalmaz, edebiyat araştırmalarına da geniş ve derinlikli bir bakış açısı kazandırır. Ham maddelerinden biri insan olan edebiyat da psikiyatri için geniş bir deney alanı oluşturur. Psikanalizin kurucularından Sigmund Freud'un tıp dünyasına kazandırdığı Elektra ve Oedipus kompleksleri genel anlamıyla, üç ile beş yaş aralığındaki çocukların, kendi cinslerinden olan ebeveynlerini rakip kabul ederken karşı cinsten olan ebeveynlerine düşmanlık beslemeleri şeklinde açıklanabilir. Bu durumun akabinde sağlıklı bir ruhsal gelişim devam ettirilirse kompleksin etkileri ortadan kalkar fakat aksi durumda kompleksin yansımaları yetişkinliğe de sıçrayabilir.

Bu çalışmada edebiyat araştırmacılarınca Türk edebiyatının en başarılı eserlerinden kabul edilen Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* adlı romanı Elektra kompleksi bağlamında çözümlenmeye çalışılacaktır. Romanın baş kahramanlarından Bihter'in kendisinden oldukça büyük Adnan Ziyagil'le yaptığı evlilik ve annesi Firdevs Hanım'a duyduğu nefret Elektra kompleksi ışığında değerlendirilecektir. Böylelikle hem *Aşk-ı Memnu*'nun farklı bir bakış açısıyla incelenmesi hem de roman kahramanlarının daha derinlikli bir değerlendirmesinin yapılması planlanmaktadır. Bu çalışmanın aynı zamanda psikoloji ile edebiyat arasındaki sıkı ilişkinin bir göstergesi olarak psikanalitik çözümlenmeler için örnek oluşturacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aşk-ı Memnu, psikanaliz, Elektra Kompleksi

JEL Kodu: Y80, Y90, Y92

A PSYCHOANALYTIC READING TRY: AŞK-I MEMNU IN THE LIGHT OF ELECTRA COMPLEX

Abstract:

Psychoanalysis is not only a breakthrough in the field of medicine, but it also provides a deep insight into literature studies. Literature one of the raw materials of which is human creates a large experiment field for psychiatry. Electra and Oedipus complexes, which were brought to the medical world by the founder of psychoanalysis Sigmund Freud, can be generally described as children between three and five years of age act in a hostile way to their parents who are against the their own gender while they see parents as an opponent who have same gender as themselves. If this is followed by a healthy spiritual development then the effects of the complex will cease to exist, but otherwise the reflections of the complex may spring into adulthood.

In this study, Halit Ziya Uşaklıgil's *Aşk-ı Memnu*, which is regarded as one of the most successful works of Turkish literature by researchers of literature, will be tried to be analyzed in the context of Electra complex. Bihter, the main heroine of the novel, marries Adnan Ziyagil, who is quite older than herself. Bihter's marriage and her hatred of mother Firdevs will be evaluated in the light of Electra complex. In this way, it is planned that both *Aşk-ı Memnu* will be examined from a different point of view as well as a deeper evaluation of heroes of the novel. It is hoped that this study will also constitute an example for psychoanalytic analyses as a proof of the close relationship between psychology and literature.

Keywords: Aşk-ı Memnu, psychoanalysis, Electra Complex

JEL Codes: Y80, Y90, Y92

¹ Hacettepe Üniversitesi. Dr., nisa@hacettepe.edu.tr

GİRİŞ: ELEKTRA KOMPLEKSİ VE AŞK-I MEMNU

1856 Avusturya doğumlu Sigmund Freud, tıp eğitimi aldıktan sonra beynin işleyişi ve akıl hastalıklarıyla ilgilenmeye ve bu sayede psikanalizin temellerini atmaya başlamıştır. Psikanalizin çıkış noktası bilincin sadece görünen değil bir de görünmeyen yönü olduğu düşüncesidir. Freud çalışmalarıyla insan davranışlarının altındaki en önemli sebeplerinden birinin de kişinin bilinçaltındaki duygular ve düşünceler olduğunu ortaya koymuştur. Bilinçaltı alanla ilgili çalışmaların yapıldığı disipline psikanaliz adı verilmiştir. Elektra kompleksi bu disiplin içerisinde yer alan ve tıp dünyasını olduğu kadar edebiyat dünyasını da uzun yıllar meşgul eden bir kavramdır. Ana hatlarıyla ifade etmek gerekirse üç ile beş yaşları arasındaki kız çocuğunun babasına duyduğu cinsel istek ve bunun yanında annesine karşı beslediği düşmanlık olarak adlandırılabilir. Kız çocuğunun da erkek çocuğunun da ilk sevgi nesnelere anneleridir. Fakat kız çocuk, erkeklerin cinsel organını görünce bir aşağılık duygusuna kapılır. Bu duygu anneye yöneldiğinde kendisini bir erkek olarak doğurmadığı ve aynı eksikliği o da taşıdığı için nefret halini alır. Dolayısıyla iğdiş kompleksi veya penis hasedi diye bilinen durum ortaya çıkmasına neden olur. Annesinden nefret eden kız çocuk, ilgisini babasına yöneltir. Aslında ondan istediği bir penistir fakat bunun gerçekleşemeyeceğini anlayınca babasından çocuk sahibi olmayı arzular. Çocuk, kompleksi sıradan bir ruhsal seyir çerisinde tamamlayıp normal bir kadınlığa da geçiş yapabilir fakat kalıntıları bilinçaltında taşımaya devam edip eş seçimi sırasında bunun etkisi altında da kalabilir. (Freud, 1997b, s. 141-165). Oğuz Cebeci'ye göre (2004, s. 223) sorunsuz bir şekilde üstesinden gelinebilecek bu durum, anne, baba ve çocuk arasındaki ilişkiye bağlı olarak içinden çıkılmaz bir hal alabilir.

Tıpkı Oedipus kompleksi gibi Elektra kompleksi de adını Yunan mitolojisinden alır. Freud'un öğrencilerinden Carl Gustav Jung, (Freud, 1997a, s. 357-379), babasına duyduğu aşkla annesini öldürten Elektra'dan esinlenerek bu komplekse Elektra kompleksi ismini vermiştir. Fakat Sigmund Freud, bu ifadeyi benimsememiş ve kompleksin hem kız hem de erkek çocuklarındaki hali için Oedipus kompleksi ifadesini kullanmayı tercih etmiştir. Kız çocuk ve erkek çocuk arasındaki ayrımı net bir şekilde ifade ettiği için bu çalışmada Elektra kompleksi terimi kullanılacaktır.

Edebiyat, psikanaliz için zengin bir malzeme kaynağı sağlamaktadır. Psikanalitik eleştiri, bunu, hem yazarı hem de eserini masaya yatırarak yapar. Halit Ziya Uşaklıgil'in 1901'de yayımlanan *Aşk-ı Memnu* adlı romanı gerek kurgu gerekse karakter yaratımı açısından Türk edebiyatının en başarılı örneklerinden biri kabul edilmektedir. İnci Enginün (2010), *Aşk-ı Memnu*'nun "Türk romanının en önemli eserlerinden biri" (s. 345) olduğunu söylerken, Berna Moran (2010) ise yapıtı, "Bazı kusurlarına rağmen *Aşk-ı Memnu* en başarılı Türk romanlarından biri olduğuna göre meziyetleri ağır bastır demektir." sözleriyle değerlendirir. (s. 109). Ahmet Hamdi Tanpınar (2007, s. 290), romanı bir satranç oyununa benzetir. Firdevs Hanım, Adnan Bey, Bihter, Behlül ve Nihal arasında yaşanan çatışmaları değerlendirir. Olcay Öner toy (1995, s. 126-131) ise eserin tahlilini daha çok Bihter üzerinden yapmıştır. Onun Adnan Bey'in evlilik teklifini yalının sahibi olmak için kabul etmesine fakat maddi arzularına kavuşmasının onu mutlu etmek için yeterli olmadığına dikkati çeker. Annesine benzemekten korktuğunu fakat kimi isteklerin yönlendirmesiyle bu talihsiz sondan kaçamadığını belirtir. Görüldüğü gibi *Aşk-ı Memnu* üzerindeki değerlendirmelerin birçoğu, onun roman tekniği, kurgu ve karakter derinliği üzerindeki başarısına yoğunlaşmışlardır. Bu değerlendirmeler arasında karakterlerin psikolojik özelliklerine veya olayların altındaki ruhsal nedenlere yer verenler olsa da bunlar psikanalitik kuram çerçevesinde ele alınmamışlardır. Bu çalışmada, *Aşk-ı Memnu*'nun başkahramanlarından Bihter'in kendisinden yaşça büyük Adnan Bey'le yaptığı evlilik, söz konusu evliliğin altında yatan nedenler, babası Melih Bey'e duyduğu derin özlem ve annesi Firdevs Hanım'a duyduğu nefret Elektra kompleksi ışığında değerlendirilecektir. Bihter'in duygu ve davranışlarını, Elektra kompleksinin üç temel ölçütü –babaya duyulan aşırı sevgi, anneye duyulan yoğun nefret ve kendinden yaşça büyük bir erkeğe hissedilen sevgi– aracılığıyla incelemek yerinde olacaktır.

1. BİHTER'İN BABASI MELİH BEY'E DUYDUĞU YOĞUN SEVGİ

Psikanalist kurama göre erkek çocuğunun da kız çocuğunun da ilk sevgi nesnesi annedir. Erkek çocuklarda bu durum bir değişiklik göstermezken kız çocuklarında bir sapma gösterir, annenin yerini baba alır. Babaya yönelik, kız çocuğunun, erkeğin cinsel organını görmesiyle başlar. Bu noktada kız çocuğunun yaşadığı travma onun ruhsal gelişiminde kırılma noktasını oluşturur. Buna "iğdiş kompleksi" veya "penis kıskançlığı" adı verilir. (Freud, 1997b, s. 154.) "Ne olursa olsun, anneye olan bu ilk bağlılık evresinin sonunda ona uygun bir penis vermediği – yani onu bir kadın olarak dünyaya getirdiği gerekçesiyle annesine duyduğu suçlama kızın anneden uzaklaşmasına yönelik en güçlü güdü olarak ortaya çıkar." (Freud, 1997, s. 367). Kız çocuğunun annesini suçlamasının ikinci nedeni ise "onu yeterince beslememiş olması, onu annesinin sevgisini başkalarıyla paylaşmaya zorlaması, sevgi beklentilerinin tamamını hiçbir zaman yerine getirememiş olması"dır. (Freud, 1997a, s. 367). Kız çocuk, bütün bu nedenlerin ağırlığı altında anneden uzaklaşarak babaya yaklaşır. "Babasıyla yeni ilişkisi, ilkin babasının penisine sahip olmayı amaçlayabilir; ancak söz konusu ilişki, babasının kendisine bir çocuk armağan etmesi gibi

bir başka istekte doruğuna ulaşır.” (Freud, 1996, s. 142). Bu durum anne-kız arasındaki çekişmeyi körüklerken kız çocuğun babaya olan bağlılığını artırır.

Bihter’in, babası Melih Bey’i pek de tanıma fırsatı olmamıştır. Babası vefat ettiğinde ondan üç yaş büyük ablası Peyker, “o zaman ancak seziş yaşında”dır. (Uşaklıgil, 2010, s. 27). Bu ifadeden yola çıkarak Melih Bey öldüğünde, Bihter’in en fazla beş altı yaşlarında olduğu yönünde bir tahminde bulunulabilir. Freud’un görüşleri ışığında değerlendirildiğinde tam da penis kıskançlığı nedeniyle babasına yaklaştığı ve kendisini anne sevgisinden mahrum hissettiği dönemdedir. Romanda Bihter’in babasıyla olan ilişkisinden bahsedilmemiştir. Fakat yazar Melih Bey’i şu sözlerle tanımlar: “Safderunun kim olduğu taayyün ettikten sonra merak zail olmuş, hatta bu biçare kurbanın mevcudiyeti bile unutulmuş idi.” (Uşaklıgil, 2010, s. 25). Melih Bey hakkındaki ifadelerden ve evlilikleri hakkında yazılanlardan yola çıkılarak, onun Firdevs Hanım’ın kurbanlarından biri olduğu, evlilikleri boyunca pasif, Firdevs Hanım’ın baskın karakteri altında ezilen bir insan olduğu çıkarımında bulunulabilir. Firdevs Hanım’ın aşk mektuplarını bulduktan bir hafta sonra vefat etmesi ise Melih Bey’in durumunu özellikle kızları Bihter ve Peyker’in gözünde daha da trajik kılmıştır. Nitekim Bihter’in sonraki yıllarda babasının ölümü hakkında öğrendikleri, onun oedipal dönemde standart bir ruh haline yönelemeden kalakalan baba sevgisinin olağandışı bir hale bürünmesine neden olmuştur.

O da babasına benzemeliydi: Peyker gibi... Biraz kumral, biraz daha geniş omuzlarla dolgunca bir vücut, kısa ve kılsız kaşlar, beyazdan ziyade saza yakın bir renk; İşte Peyker... Şüphesiz Bihter daha güzeldi, fakat babasına benzemiş olmak için daha az güzel olmaya kalbi bir rıza gösteriyordu. O tanınmamış baba için derin bir muhabbeti vardı, annesine verilemeyen kalbini tamamıyla bu ölüne hatırasına veriyordu. Ve bu hatırayı süslerdi: Tesadüfle işitilmiş şeylerden, parça parça tedarik olunmuş tafsilattan babasına bir tercüme-i hal icat ediyor, sonra onu Firdevs Hanım’ın elinde işkenceler içinde yaşıyor, her şeyden habersiz namuslu bir koca mazlumluğu ile babasının izdivaç hayatına bir facia rengi veriyor, nihayet onu müthiş bir darbe ile, makhur öldürüyordu. Babasını ne kadar seviyordu!.. Peyker’i babasına benzemiş olmaktan adeta kıskanıyordu. (Uşaklıgil, 2010, s. 210-211).

Bihter, babasının ölümüyle sevgi nesnesini kaybetmiştir. Üstelik aynı anda kendisini penis eksikliğiyle doğurduğu için annesinden de nefret etmektedir. Üç ile beş yaş arasına denk gelen oedipal dönemi atlattuktan sonra da ilerleyen yıllar içerisinde kendisini koruyup kollayacak, güven verecek ve sevecek baba figüründen mahrum kalmıştır. Bu mahrumiyet aynı zamanda, babasının ölümüyle ilgili duyduklarıyla ve annesinin hali hazırdaki davranışlarıyla anne nefretiyle çevrilmiştir. Dolayısıyla Bihter, babasını sevdiği oranda annesinden nefret etmiş, diğer bir deyişle annesinden nefret ettiği oranda babasına yaklaştırmıştır. Babasına benzeme isteğinin altında da bu yatmaktadır. Çünkü o babasına benzedikçe annesinden uzaklaşacaktır.

Bihter babasını çok küçük yaşta kaybetmiştir. Babası hakkındaki bilgisinin çoğunluğu hatırladıklarından değil etraftan duyduklarından oluşur. Dolayısıyla romanda baba kızın ilişkisini gösteren bölümler pek yer almaz. Fakat yine de Bihter tanıyamadığı babasını özler. Kardeşini ona benzediği için kıskanır. Çünkü babasına benzemek demek aynı zamanda annesi gibi olmamak demektir. Yani Bihter’in Elektra kompleksinin tohumları her kız çocuğunda olduğu gibi oedipal dönemde atılmış fakat annesinin kötü şöhreti, rekabetçi tavırları ve babasının ölümündeki payı nedeniyle yetişkinliğine sıçramıştır. Nitekim romanda Bihter’in babasıyla olan ilişkisine dair fazla ayrıntı bulunmasa da onun eş olarak Adnan Bey’i seçmesi bir türlü yatışmayan baba özleminin göstergesi olarak kabul edilebilir.

2. BİHTER’İN ANNESİ FİRDEVS HANIM’A DUYDUĞU YOĞUN NEFRET

Bihter’in annesine karşı duyduğu büyük nefret Elektra kompleksinin ikinci ayağını oluşturur. Freud (1996), *Psikanalize Toplu Bakış* adlı makalesinde kız çocuğun kendisini penisten yoksun dünyaya getirdiği için annesine nefret duyduğunu ve annesiyle özdeşleşerek onun yerini almaya çalıştığını söyler. Böylelikle de aralarındaki rekabet başlamış olur. (s. 141). Daha önce de belirtildiği gibi bu kıskançlık süreci içerisinde normal bir yetişkinliğe de uzanabilir veyahut bir travma halinde kalıp kişinin tercihlerini de etkileyebilir. Bihter’in, annesi Firdevs Hanım’la olan ilişkisi masaya yatırıldığında bu travmanın yansımalarının farklı şekillerde devam ettiğini söylemek mümkündür.

Firdevs Hanım karakter olarak annelik için pek de uygun değildir. Çünkü onun evlilikten bazı beklentileri vardır. Fakat evlenince hayal kırıklığına uğradığı yetmezmiş gibi bir de çocukların sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalmıştır. “İzdivaç ona beklediği şeylerden hiçbirini getirmiyordu, yahut bunlardan o kadar az bir hisse getiriyordu ki birden kendisini hulyalarında aldatmış olan bu adama husumet etti.” (Uşaklıgil, 2010, s. 25). Bu nedenle olsa gerek Firdevs Hanım’la kızları arasında hiçbir zaman sevgi ve şefkate dayalı bir bağ kurulamaz. “Yanı başında gittikçe gençleşen, güzelleşen bu kızlar onun için mücessem bir itiraz, müşahhas bir istihza hükmüne giriyor, zaten hiçbir zaman aralarında

valideliği çocuklarına rapteden duygularla küşayış bulamayan bu üç kadının münasebeti bir rekabet neticesinden harice çıkmıyordu.” (Uşaklıgil, 2010, s. 36). Freud tarafından her kız çocuğunda belli yaş aralığında görüldüğü kabul edilen anne nefreti Firdevs Hanım’ın özellikle Bihter’le olan ilişkisinde yön değiştirerek sürekli hale gelmiştir. Peyker uysal ve mütavazı karakteri nedeniyle bu nefretin etkilerinden sıyrılırken; Bihter, hırslı, sevgiye aç kişiliği ve konforlu bir yaşam arzusuyla yaşamını değiştirecek bir karar almış ve Adnan Bey’le evlenmiştir.

Sözü edilen nedenlerden dolayı Firdevs Hanım’la kızları arasında hiçbir zaman anne-kız ilişkisi kurulamamıştır. Firdevs Hanım kızlarını önce, “ (...) Kendisini gençliğinden ayırmak isteyen bu şeyler” (Uşaklıgil, 2010, s. 26) olarak görmüş, sonraki yıllarda ise onları ciddi birer rakip kabul etmiştir. “Bu iki kız onun nazarında birer rakibe, onu böyle elinden ümitlerini ala ala öldürecek birer düşman idi.” (Uşaklıgil, 2010, s. 28). Bihter ve Peyker’in anneleri Firdevs Hanım’la olan rekabetlerinin temel nedeni Firdevs Hanım’ın gençlik tutkusudur. Kırk beş yaşındaki Firdevs Hanım yaşlılığı bir türlü kabullenmez. Bihter ve Peyker’in güzelliklerini, dikkat çekmelerini, genç olmalarını içten içe kıskanır.

“Bu, iki kızla valide arasında ebedi bir cenk ve istihza zemini idi ki tamamen vuzuh ve sarahat kesp edememekle beraber hemen her gün tekerrür eder; Peyker’in manalı bir kelimesi, Bihter’in insafsız bir tebessümü güya bu iki genç vücudun gençlik muzafferiyetini hâlâ genç kalmak isteyen bu validenin harap ve fersude kırk beş senesine çarpardı.” (Uşaklıgil, 2010, s. 20).

Firdevs Hanım’ın öfkesi Peyker’in evlenmesi ve hamile kalmasıyla daha da artmıştır. Çünkü doğacak çocuk, kendisinin anneanne olmasına neden olacaktır, bu da yaşlandığının ona sürekli hatırlatılması anlamına gelmektedir.

Peyker biraz sonra onu büyük valide edecekti. Buna vukuf hasıl ettikten sonra büyük validelik bir kâbus ağırlığıyla onu bunaltmaya başladı. (...) Melih Bey takımının içinde kadınlar hatta zor valide olurken büyük valide olmak onun için bir zül, bir ayıp hükmünde idi. Şimdiden buna bir çare düşünüyor, saçlarının beyazlığıyla çehresinin harabisine bir tamir tedbiri bulduktan sonra büyük valideliğe de bir şey icat etmek istiyordu, öyle bir şey ki ona şebap vehminin mestliğinde gizlenebilmek için imkân bıraksın: Çocuk annesine abla, ona da anne diyecekti. (Uşaklıgil, 2010, s. 20).

Firdevs Hanım’la Peyker’in ilişkisi, Bihter’le olan ilişkisinden farklıdır. Peyker, Bihter’e göre daha sakin ve kendi halindedir. Annesini olduğu gibi kabullenir ve onun taşkınlıklarına kulak asmaz fakat hamile olması, Firdevs Hanım’ın genel olarak hem Peyker’e hem de Bihter’e karşı beslediği rekabet hissini devam etmesi için yeterlidir. Firdevs Hanım’ın söz konusu kıskançlığı karakter olarak kardeşine göre daha hırçın ve inatçı olan Bihter’de karşılık bulur. Böylelikle aralarındaki mücadeleyi devamlı kılacak bir neden ortaya çıkmış olur. Bu neden Elektra kompleksini devam ettirdiği gibi anne-kız arasındaki çekişmenin kurgusal düzlemde de sağlıklı bir zemine oturmasını sağlar.

Bihter’in annesinden nefret etmesi için gençlik ve güzellik konusunda rakip olmaları dışında bir nedeni daha vardır; o da Melih Bey takımının kötü ünüdür. Bihter, ailesinin özellikle de annesinin “hafif kadın” niteliğindeki şöhreti sebebiyle evlenememekten korkar. Dolayısıyla ne Adnan Bey’in yaşı ne de çocukları onun için bir engel oluşturur. “İtiraf ediniz ki Adnan Bey’i reddetmek için gösterdiğiniz sebepler belki başka bir kız için düşünülebilir. Fakat, kabahat kendisinin olmadığı halde, kimbilir nasıl sebeplerle koca bulmaktan ümidini kesen bir kız...” (Uşaklıgil, 2010, s. 55).

Firdevs Hanım’ın bütün İstanbul’un dilinde olan renkli hayatı Bihter’de annesine karşı adeta bir tiksinti uyanmasına neden olmuştur. Bu duruma babasının annesi yüzünden öldüğü fikri de eklenince anne nefreti daha da büyür. Daha önce de belirtildiği gibi babasının trajik ölümü anne nefretini derinleştirirken baba özlemine ve arayışını pekiştirmektedir. Dolayısıyla onun anne nefreti Bihter’in babasına doğru itilmesine neden olmaktadır. Ayrıca Firdevs Hanım’ın şöhreti Bihter’in geleceğini de etkilemektedir. Melih bey takımının kötü şöhreti nedeniyle zengin, akli başında bir insanla evlenme olasılığı azalmaktadır. “Bihter pek iyi biliyordu ki validesinin unutulamayacak derecede süren eğlence hayatı kendisine parlak ve asıl kibar hayatını açacak bir izdivacı meneden kavi bir sebep idi.” (Uşaklıgil, 2010, s. 45). Firdevs Hanım, evlilik konusunda da bir sorun olarak Bihter’in karşısına çıkmıştır. Bu durum tıpkı güzellik konusundaki rekabette olduğu gibi Bihter’in anne nefretini sürdürmesine sebebiyet verir. Böylece Elektra kompleksi bir kez daha tazelenmiş olur.

Tam Bihter'in istediği gibi biri, ailesinin kötü şöhretine aldırış etmeden onun evlenmek ister ki Firdevs Hanım'ın kıskançlığı bu evlilik üzerine gölge düşürür. Adnan Bey'in Firdevs Hanım'la değil, Bihter'le evlenmek istemesi anne kız arasındaki gerilimi iyice artırır.

Nihayet mağlup oldunuz, bu defa yine mağlup olacaksınız, fakat bu mağlubiyet size daha acı geliyor, çünkü... (...) Çünkü, ben bu evde birisini bilirim ki eğer Adnan Bey onu istemiş olsaydı... Firdevs Hanım'a artık zaptı mümkün olmayan bir hiddet feveran etti; elinin tersiyle, Bihter'in ağzından cümlesinin aşağısını tevkif etmek isteyerek çarptı. Bihter çılgın gibi iki ellerinin bir takallüsüyle annesinin iki ellerini tuttu ve dişlerinin arasından ıslık çalan bir sesle: - Evet, onu istemiş olsaydı, dedi; koşacaktı, sevincinden çıldırarak koşacaktı... (Uşaklıgil, 2010, s. 57).

Bihter'in Adnan Bey'le evliliği Firdevs Hanımı iki açıdan sinirlendirir. İlki Bihter'in de tıpkı Peyker gibi evlenerek onu kayınvalide yapmasıdır ki bu durum ona artık genç olmadığını hatırlattığı için onu sinirlendirir. İkinci olarak ise Adnan Bey'in kendisiyle değil Bihter'le evlenmek istemesine şaşırması ve öfkelenmiştir. Çünkü Çamlıca'daki karşılaşmalarında Adnan Bey'in kendisini beğendiğini düşünerek için için sevinmiştir fakat kendisi yerine kızına gelen evlilik teklifiyle büyük bir şaşkınlık ve öfkeye kapılmıştır. Bu durum aralarındaki bağın anne kız ilişkisinden ziyade iki rakibin mücadelesine benzediğini bir kez daha hatırlatır.

Meselede galip çıktığından emin idi, annesinin bu göz yaşları onun galibiyetine birer bürhan demekti; lakin şimdi bunlar ona da ağlamak hevesini veriyordu, bir kelime söyleyecek olursa kendisini zapt edemeyeceğinden korktu. (...) Kalplerinde valideyi çocuklarına rapt eden hürmet ve muhabbet ilgisi teessüs edememiş bu iki vücut, iki düşmana benzeyen bu anne ile kız, derin, ağır ve soğuk, sanki aralarında yatan bir tabutun mateminden gelen bir sükûtle hareketsiz kaldılar. (Uşaklıgil, 2010, s. 58).

Bihter'in standart ruhsal süreç içerisinde, yani Elektra kompleksi çerçevesinde, başlayan anne nefreti, Firdevs Hanım'ın annelikle örtüşmeyen, serbest yaratılışlı bencilce karakteriyle artarak devam eder. Anne kızın Adnan Bey konusunda yaşadıkları bu çekişme, karşılıklı olarak gelişen düşmanca hislerin bir sonucudur. Dolayısıyla Adnan Bey'le evlilik de bir zafer olarak değerlendirilir.

Zeynep Kerman da (2008) Bihter'in bilinçaltındaki hislerinden bahseder. Bihter'in bilinçaltında annesini, "hayatının ve geleceğinin kabusu" (s. 96) olarak gördüğünü söyler. Bihter bu kabusu bitirmek için son bir hamle yapıp Adnan Bey'le evlenir. Böylelikle hem annesini mağlup etmiş, hem onun kötü şöhretinden sıyrılmış olacak hem de yıllardır özlemini çektiği "baba"ya koca üzerinden de olsa kavuşmuş olacaktır.

Bihter'in anne nefretinin tohumları her ne kadar çocukluğunda atılsa da bu nefreti besleyecek olay ve durumlar sürekli devam eder. Dolayısıyla Elektra kompleksinin anne nefreti için bir kıvılcım olduğu kabul edilirse bu kıvılcımı yangına çevirecek etkiler yazar tarafından ustalıkla kurgulanmıştır. Halit Ziya Uşaklıgil'in realizm anlayışı gereği net bir neden-sonuç ilişkisi içinde yer verdiği olaylar aslında Elektra kompleksinin devam etmesini sağlayan yolun önünü açmıştır. Yani, Bihter'in bilinçaltındaki anne nefreti günlük olaylarla sürekli canlı tutulmuştur. Bu nefretin başlangıcı Elektra kompleksi bağlamında açıklansa da ilerleyen yıllarda Firdevs Hanım'ın kızlarına karşı kayıtsız, bencil ve mücadelecî halleri, anne nefretinin Bihter gibi hırçın bir karakterde sürekli olmasına ve dışarı vurulmasına neden olmuştur. Aynı zamanda babasını sadece özlemekle kalmayıp onu aramasına, eş seçimi noktasında onu bulma umuduyula Adnan Bey'le evlilik kararı almasına yol açmıştır.

3. BİHTER'İN ADNAN BEY'LE EVLENME NEDENLERİ

Elektra kompleksinin romandaki son göstergesi ise Bihter'in Adnan Bey'i babasıyla özdeşleştirmesidir. Elektra kompleksinin, kişiyi sağlıklı bir ruhsal gelişim içerisinde standartlar dahilindeki kadınsı tavra yöneltebileceği gibi, izlerini kişinin yetişkinliğine dek sürdürmesi konusunda Sigmund Freud (1972) şunları söyler: "Delikanlının ilk aşkını olgun bir kadına, genç kızın ilk aşkını da genel olarak, yaşlı bir erkeğe, yani her iki durumda da ana ve babanın imajını (hayalini) hatırlatabilecek kimselere karşı duyması, çocukluk döneminin apaçık bir yankısından başka bir şey değildir." (s. 171). Saffet Murat Tura (2002) ise genç kızın yaşlı adamla ilişkisine dair daha ayrıntılı bir açıklama yapar.

Küçük kız çocukta penis haseti diğer kadının (annesinin) genel olarak kadınların aşağılanmasına, toplumsal kadın rolünün küçümsenmesine yol açarken bir kadın olarak kendini ayrıcalıklı, farklı (erkeklerin becerilerine daha çok sahip) bir kadın olarak algılamaya sevk eder. Öte yandan aşağılık duyguları altındaki kadın bu duygularını inkâr etmek, bastırmak ya da kontrol etmek için erkeklerle ilişkisinde yarışmacı bir tavır alır. (...) Öte yandan eşiti ve yaşıtı bir erkeğin sırf erkek olmasından kaynaklanan egemenliğini kabul edemediği için bu egemenliği akılcılaştırarak kabul

edebileceği erkeklere; özellikle yaş, bilgi veya özellikle sosyal mevki bakımından kendinden üstün (baba muadili) erkeklere yönelir. (s. 33).

Bihter'in eş seçiminde, söylenildiği gibi hem erkeğin yaşça kendisinden büyük olması hem de maddi ve sosyal statü bakımından kendisinden üstün olması etkili olmuştur. Dikkatle incelendiğinde Adnan Bey'de sayılan bu özelliklerin olduğu görülecektir. Adnan Bey'in bu özellikleri ve bunların Elektra kompleksi çerçevesinde ele alınması Bihter'in iç dünyasının daha net bir şekilde ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır.

Bihter'in Adnan Bey'le evlenmek için üç ana nedeni vardır. Bunlar her ne kadar öncelikle maddiyatla ve Bihter'in annesiyle girdiği çekişmeyle ilgili görünse de tıpkı buzdağının suyun altında kalan kısmı gibi dolaylı yoldan Elektra kompleksiyle ilişkilendirilebilirler. Sözü edilen nedenlerin ilki, Bihter'in Adnan Bey'in yalısının ve konforlu bir yaşamın sahibi olmak istemesidir. Bihter romanın başında bu düşüncelerini net bir şekilde ifade eder:

Lakin Adnan Bey'le izdivaç demek Boğaziçi'nin en büyük yalılarından biri; o önünden geçilirken pencerelerinden avizeleri, ağır perdeleri, oyma Louis XV ceviz sandalyeleri, iri kalpaklı lambaları, yaldızlı iskemleleriyle masaları, kayıkhanesinde üzerlerine temiz örtüleri çekilmiş beyaz kikle maun sandalı fark olunan yalı demektir. Sonra Bihter'in gözlerinin önünde bu yalı bütün hayalinin tantanasıyla yükselirken üzerinde kumaşlar, dantelalar, renkler, mücevherler, inciler serpiyor; bütün o çılgıncasına sevilip de alınmayarak mütehassir kalınmış şeylerden mürekkep bir yağmur yağıyor, gözleri dolduruyordu.” (Uşaklıgil, 2010, s. 44-45).

Konforlu bir yaşam arzusu Bihter'in evlilik söz konusu olduğunda en temel beklentilerinden biri olarak okuyucunun karşısına çıkar. Bu durumun Elektra kompleksiyle doğrudan bir ilişkisi yoktur. Fakat dolaylı bir ilişkiden bahsedilebilir. İlk etapta Adnan Bey'in, Bihter'in istediği şartları sağlayacak kadar varlıklı olması Bihter'in onu eş olarak seçmesi olasılığını yükseltmiştir. Adnan Bey'in maddi zenginliği Elektra kompleksi bağlamında değerlendirildiğinde ise, onun güvenilir, karısına arka çıkabilecek, destekleyebilecek bir insan olduğu yönündeki imajını kuvvetlendirdiği söylenebilir. Dolayısıyla maddi olanaklar bir anlamda, onu, Bihter'in bilinçaltındaki “güvenilir, koruyup kollayabilecek erkek figürü”ne yaklaştırmıştır.

Bihter'le Adnan Bey evliliğinin Elektra kompleksi açısından en dikkate değer yanı ikisi arasındaki yaş farkıdır. Adnan Bey ellili yaşlarda Bihter ise yirmi iki yaşındadır. Yani aralarında en az yirmi sekiz yaş vardır. Bihter rahatlıkla Adnan Bey'in kızı olabilecek yaşta. Üstelik Adnan Bey'in iki tane de çocuğu vardır. Fakat bunların hiç birisi Bihter için engel oluşturmaz. Hatta bir anda genç bir anne olacağını düşünmek hoşuna gider.

O yaş ile iki çocuğun mevcudiyeti bu isimle şu yirmi iki yaşında kızın tantana ve servet emelleri arasında fazla bir açıklık teşkil edecek derecede mesafe bırakmıyordu. Zaten Adnan Bey o adamlardan biri idi ki onlar için yaş en adi bir ehemmiyet derecesinde kalır. Çocuklar?.. Bilakis Bihter'in hoşuna gidiyordu. Hatta şu dakikada düşünürken bir tuhafılık bile buldu: “Bana, anne diyecekler öyle mi? Mini mini bir anne! Yirmi iki yaşında iken genç kızın annesi olmak!.. Şu halde onu on yaşında doğurmuş olacağım. Hele oğlan!.. Oh! Sahih, ablamın hakkı var: Yumuk yumuk gözleriyle bir bakıyor ki...” (Uşaklıgil, 2010, s. 44).

Elektra kompleksi ışığında değerlendirildiğinde eş adayının Bihter'den yaşça büyük olması evlilik için bir engel değil aksine onun baba arayışını destekleyen bir unsurdur. Çünkü kompleksin çıkış noktası, kız çocuğun yaşıtı erkek çocuklar gibi bir penise sahip olamadığı için onları kıskanmasıdır. Kız çocuk önce kendisini bu penisten mahrum bıraktığı için annesinden nefret eder sonra da penis sahibi olabilme arzusuyla babasına yönelir. Elektra kompleksinin, Bihter'in tüm yaşamını yönlendirdiği varsayımdan hareketle onun zaten yaşıtı olan bir erkekle evlenme olasılığı düşüktür. Çünkü henüz bir baba arayışı ve özlemi içerisindedir. Bu noktada onun kendisiyle aynı yaşlardaki Behlül'le yaşadığı ilişki anımsanabilir. Bu ilişki, Bihter'in baba arayışının yarattığı hayal kırıklığı üzerine inşa edilmiştir. Yani Bihter Adnan Bey'le evlenerek öncelikle baba özlemini dindirmek istemiş fakat söz konusu evlilikte aradığını bulamayınca veya Adnan Bey'le yaptığı evlilik sayesinde babasızlığın onda yarattığı travmanın etkilerinden geçici olarak sıyrılınca yasak aşka yönelmiştir. Dolayısıyla Bihter'in eş seçimindeki önceliği baba kavramının altını dolduracak bir insan olmuştur. Adnan Bey'le aralarındaki yaş farkı onun bu seçimini desteklemiştir. Adnan Bey'in Bihter'den yaşça büyük olması, daha önce bahsedildiği gibi onun koruyan kollayan, şefkat gösteren bir eş olduğu yönündeki imajı pekiştirmiştir.

Ayrıca Adnan Bey, bulunduğu sosyal konum açısından da Bihter'den üstündür. Bu üstünlük de Bihter'in kendi yaşıtı bir erkeğin egemenliğini kabul etmektense “baba muadili” bir erkeği tercih etmesine katkıda bulunmuştur. Adnan Bey'le evlenerek hem özlemleri andığı babasının hatırasını taze tutacak, hem de düşlediği maddi olanaklara kavuşacaktır.

Ramazan Korkmaz da, Bihter'in evlilik nedenlerinden bahsederken onun, Adnan Bey'in teklifini yalnızca kendisine sunulan maddi olanaklar için değil, bilinçaltındaki baba imgesini tatmin etmek için de kabul ettiğini söyler.

Adnan Bey'in evlenme teklifi Bihter'e iletildiğinde; önce bilinçaltında güven imgesi olan baba'nın yerini alacak zengin güvenli bir koca, sonra iki çocuğa yapacağı anneliği, daha çok da "oymalı, Louis XV sandalyeler, avizeler, iri kalpaklı lambalar, mahun sandal"dan oluşan görkemli yalıtı düşünür. (...) Ayrıca, olgun bir eş ve şefkatli bir baba figürlerini birleştirdiği Adnan Bey'in korumasında kendini daha güvende hissedecek ve öksüz çocuklara "annecilik" de oynayacaktır. (Korkmaz, 2004, s. 151-152).

Bu noktada da Adnan Bey'in çocuklarından da bahsetmek gerekir. Adnan Bey'in çocukları da Firdevs Hanım'a göre bu evlilik için engel teşkil etmektedir. Firdevs Hanım, "Evvela yaşlarda bir uygunluk yok, ondan sonra çocuklar..." (Uşaklıgil, 2010, s. 52) sözleriyle bunu açıkça ifade eder. Fakat Bihter birçok konuda olduğu gibi bu konuda da annesiyle aynı fikirde değildir. "Çocuklar?.. Bilakis Bihter'in hoşuna gidiyordu." (Uşaklıgil, 2010, s. 44) ifadesi Bihter'in çocuklara annelik yapacağı için heyecanlandığının göstergesidir. Bu heyecanın tek nedeni Bihter'in saflık derecesindeki iyimser tutumu değildir. Adnan Bey'in çocuklarının varlığı, çocuklarına düşkünlüğü, Adnan Bey'in, Bihter'in gözündeki baba imajını güçlendirir. Bihter'in bilinçaltındaki babasını bulmak için çıktığı bu yolculukta, onun gerçek, baba olmanın sorumluluğunu üstlenmiş biriyle karşılaşması, aradığı kişinin Adnan Bey olduğuna dair inancını pekiştirmiştir. Adnan Bey'in çocuklarına yaptığı babalık Bihter'in bilinçaltındaki baba figürüne kavuşması için destekleyici bir özellik olmuştur.

Bihter'in Adnan Bey'le evlenme nedenleri arasında lüks bir yaşantıya, Adnan Bey'in sahip olduğu maddi olanaklara kavuşma isteği ciddi bir yer tutar. Hatta bu evliliğin üç temel nedeninden biri olarak okuyucunun karşısına çıkar. Fakat bu örtü aralandığında, altından yalnızca zengin bir eşe değil, yaşam boyu maddi ve manevi desteğini ondan esirgemeyecek bir babaya kavuşma arzusu da çıkar.

Bihter'in Adnan Bey'le evlenmek istemesinin ikinci nedeni ise ailesinin, özellikle de annesinin kötü şöhreti sebebiyle hiçbir zaman düşündüğü gibi bir adamla evlenemeyecek olduğuna inanması ve evlenmediği takdirde annesi gibi olma korkusudur. Bu iki duygu Bihter'de iç içe geçmiştir.

Bunlar öyle bir meziyet yekûnu teşkil ediyordu ki onun emellerini her halde bir Nihat Bey derecesinin fevkine kadar sevk etmek için kâfiydi; fakat annesinin hayat arzı, bütün ailenin şöhreti o emelleri kapayan birer set şeklinde yükseliyordu. Böyle kendisi emellerinin husulü imkanını men ettikleri için ailesine kalbinde derin bir husumet vardı. Oh! Şimdi onlardan ne güzel bir intikam vesilesi bulunmuş olacaktı!.. (Uşaklıgil, 2010, s. 47).

Annesine benzer bir yazgısı olamaması için çırpınırken ve Melih Bey takımının kötü şöhretinden kurtulmaya çabalarken Adnan Bey'in evlilik teklifini ailesine karşı bir intikam aracı olarak kullanmaktan kaçınmaz.

Annesine benzemek korkusu Bihter'in iç dünyasındaki çekişmenin en önemli nedenidir. Kardeşi Peyker'in, "Ben kocama hıyanet etmek fikriyle evlenmedim." (Uşaklıgil, 2010, s. 176) sözü onun Behlül'e karşı gün ışığına çıkmamış hislerini ele verir. Bu hislerinin gerçekleşmemesi için annesine benzemeyeceğine dair yemin eder.

Ne diyordu? O kocasına hıyanet etmek maksadıyla evlenmemiştir. Bunu söylerken gözlerinde ne celi ve ne hain bir mana vardı. Ne demek istiyordu? Başkaları, kendisi, Bihter, kocasına hıyanet etmek maksadıyla evlenmişti öyle mi? Bunu yapmayacaktı, bir Firdevs Hanım'a benzemeyecekti. Bu valide!.. Hayatının daimi bir züllü idi. (...) Evet, asla Firdevs Hanım'a benzemeyecekti, işte yemin ediyordu. (Uşaklıgil, 2010, s. 210)

Böylelikle Bihter'in annesine olan nefreti eş seçiminde kilit bir rol oynamış olur. O annesinin kötü şöhretinden kurtulmak için ve annesi gibi eşini aldatmamak için yemin ederken hem annesine duyduğu nefret derinleşir hem de hayatının tepe taklak olmasına neden olacak bir karar almasına neden olur.

Bihter'in Adnan Bey'le evliliğinin üçüncü nedeni olarak anne kız arasındaki kesintisiz çatışmadan bahsedilebilir. Çalışmanın, *Bihter'in Annesi Firdevs Hanım'a Duyduğu Yoğun Nefret* isimli bölümünde anneye kızları arasındaki çekişmeden ve bu evliliğin Bihter'le Firdevs Hanım arasında bir tür yarışa dönüştüğünden bahsedilmiştir. Bihter, Adnan Bey'le evlenme meselesini annesiyle giriştiği yarışta galip gelmekle eş tuttuğu gibi çocukluk yıllarından itibaren annesine karşı biriktirdiği nefretin hak ettiği yere yönelmesi olarak da görmüştür. Adnan Bey'le evlenerek zafer kazanmakla yetinmiş olmayacak annesine duyduğu nefreti bir parça da olsa dışarıya akıtmış olacaktır.

Görünen o ki Bihter Adnan Bey’le lüks ve refah bir hayata kavuşma arzusuyla evlenmiştir. Fakat görünen nedenleri kazıdıkça altından derin bir anne nefreti ve baba özlemi çıktığı görülür. Onun evliliği bu iki duygu üzerinden ilerler. Bihter Adnan Bey’le evlenerek hem annesine karşı giriştiği savaşı kazanmış olacak hem de koruyucu, şefkatli ve olgun bir baba figürüne sığınmış olacaktır. Bihter’in evliliğinde her görünür nedenin tıpkı Freud’un ünlü buздаğı benzetmesinde olduğu gibi bir de suyun altında kalan görünmez nedenleri vardır. Eş adayı nedeniyle annesiyle girdiği rekabetin köklerini Bihter’in çocukluğuna dek götürmek mümkündür. Normal şartlar altında her kız çocuğunda görülen bu ruhsal süreç; Firdevs Hanım’ın kızlarıyla her konuda çekişme içinde olması, “hafif kadın” imajıyla eşinin ölümüne neden olması ve Bihter’i babasından mahrum bırakmasıyla Bihter’de farklı bir seyir izlemiştir. Böylece bu evlilik, Bihter’in annesiyle olan mücadelesine zaferden oluşan bir nokta koymasını sağladığı gibi aynı zamanda onun özlem duyduğu babasına eş aracılığıyla da olsa kavuşmasına imkan vermiştir.

4. SONUÇ

Aşk-ı Memnu, Türk edebiyatında, yazıldığı dönemde, Batılı anlamdaki romanın en başarılı örneklerinden biri olarak kabul edilir. Kurgusu, roman tekniği ve kahramanlarının derinlikleri onu Türk romanının yapı taşlarından biri haline getirmiştir. Adnan Bey’le Bihter’in evlilik nedenlerine roman hakkında yapılan çalışmalarda yer verilmiştir. Adnan Bey’in görkemli yalısına sahip olmak, konforlu bir hayata erişmek, pahalı elbiseler giyip gösterişli mücevherler takmak ve en önemlisi de Melih Bey takımının kötü ününden kurtulacak olmak Bihter için yeterli olmuştur. Fakat bu nedenlerin yanında Bihter’in annesine karşı duyduğu hiç bitmeyen nefret, tam anlamıyla hatırlamadığı babasına duyduğu özlem hatta ona daha çok benzediği için kardeşi Peyker’i kıskanması, kendisinden neredeyse otuz yaş büyük bir adamla yaptığı bu evliliği psikolojik açıdan edebiyat araştırmacıları için ilginç hale getirir. Aslında *Aşk-ı Memnu*’yu kurgusal açıdan mükemmelliğe yaklaştıran ve inandırıcı kılan da bu özellikleridir. Halit Ziya Uşaklıgil, Bihter’in annesi, babası ve Adnan Bey’le ilişkilerini, neden sonuç ilişkisi içerisinde romana ince ince yedirmiştir. Bihter’in annesinden nefret etmesi, babasını acımayla karışık bir özlemle hatırlaması ve lüks bir yaşamı arzulaması için geçerli nedenleri vardır. Fakat farklı bir pencereden bakıldığında, yani Freudyen görüşler ışığında değerlendirildiğinde, bu nedenlerin olayların sadece görünen kısmı olduğu fark edilir, asıl nedenler ise suyun altındaki büyük parçada gizlenmiştir.

Elektra kompleksine göre penis kıskançlığı nedeniyle bilinçaltında kadınları aşağılayan kız çocuğu erkeklerle rekabete tutuşur ve kendisinin farklı olduğunu düşünür. Yaşıtı olan bir erkeği kabullenemez, bu bağlamda Bihter’in seçeceği erkek de yaş, sosyal statü ve bilgi birikimi açısından kendisinden üstün olmalıdır. Bahsedilen özellikler ise tek bir kişiyi işaret etmektedir: Adnan Bey. Dolayısıyla Bihter’in Adnan Bey’den aldığı evlilik teklifi aynı zamanda küçük bir kız çocuğuyken annesinin elinden aldığı babasına kavuşmasını sağlamıştır. Bihter, babasını, yani Adnan Bey’i ikinci kez Firdevs Hanım’a “kaptırmak” istememiştir. Gerçek dünyadaki rekabet bir anlamda Bihter’in bilinçaltındaki korkularını harekete geçirmiş, Bihter, zenginlik tutkusu, annesine duyduğu yoğun nefret ve baba özlemiyle Adnan Bey’in evlilik teklifini kabul etmiştir. Bihter, Adnan Bey’le evlenerek yalnızca maddi olanaklara kavuşmakla veya annesinden intikam almakla kalmamış kafasındaki baba imgesiyle örtüşen sakin, şefkatli, koruyup kollayan bir eşe kavuşmuştur. Adnan Bey’in sakin mizacı ve yaşından kaynaklanan anlayışlı, babacan tavrı, Bihter’in baba özleminin etkisiyle hırçınlaşıp köpüren ruhu için sığınacak bir liman olmuştur. Bunların yanında çocuklarına düşkün tavrı Bihter’in bilinçaltındaki baba imajını destekleyip canlı tutmuştur. Nitekim psikanalitik kuram çerçevesinde düşünüldüğünde de anne nefretini ve baba sevgisini birbirinden ayrı değerlendirmek pek de olanaklı değildir. Her iki duygu bir dairenin parçaları gibi birbirlerini tamamlarlar. Birbirleriyle iç içe geçmiş halde yetişkin bir kadının yaşamında etkilerini devam ettirirler. Bihter de benzer şekilde annesinden nefret ettikçe bilinçaltında babasına, gerçek hayatta ise Adnan Bey’e yaklaşmış; babasını özledikçe annesinden nefret etmiştir. Bu durum anneye kız arasında hiç bitmeyen fakat bazen artıp bazen azalan bir gerilimin sürüp gitmesine zemin hazırlamıştır.

Aşk-ı Memnu’yu Elektra kompleksi ışığında değerlendirmenin kahramanların psikolojik derinliklerini ortaya çıkarmakta, esere nüfuz etmekte etkili olduğu kadar, romanın, kurgu ve karakter yaratımı açısından adeta mühendis titizliğiyle inşa edildiğini göstermekte de faydası olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar

- CEBECİ, O. (2004). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- ENGİNÜN, İ. (2010). Halit Ziya. *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839 – 1923)* (s. 328-362). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- FREUD, S. (1996). Psikanalize Toplu Bakış. *Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış* (Çev.: K. Şipal). (s. 75 – 157). İstanbul: Cem Yayınevi.
- FREUD, S. (1997a). Kadın Cinselliği. *Cinsellik Üzerine* (Çev.: S. Budak). (s. 357-379). Ankara: Öteki Yayınları.
- FREUD, S. (1997b). Kadınlık. *Psikanalize Yeni Giriş Dersleri* (Çev.: S. Budak). (s. 141-165). Ankara: Öteki Yayınları.
- KERMAN, Z. (2008). *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KORKMAZ, R. (2004). Servet-i Fünun Edebiyatı. İçinde R. Korkmaz (Ed.), *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839 – 2000)* (s. 119-164). Ankara: Grafiker Yayınları.
- MORAN, B. (2004). Psikanaliz ve Eleştiri. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* (s. 149-156). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖNERTOY, O. (1995). *Halit Ziya Uşaklıgil Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TANPINAR, A. H. (2007). Hâlit Ziya Uşaklıgil. *Edebiyat Üzerine Makaleler* (s. 288-290). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TURA, S. M. (2002). Şeyh ve Ayna. *Şeyh ve Arzu*. (s. 11-48). İstanbul: Metis Yayınları.
- UŞAKLIGİL, H. Z. (2010). *Aşk-ı Memnu*. (Haz.: M. Kaya). İstanbul: Özgür Yayınları.

BÖLGESEL İTHALATIN GELİŞİMİNDE DÖVİZ KURUNUN ETKİSİ: VEKTÖR OTO REGRESİF MODEL

Hakan Tunç*

Özet

Bu çalışmada Batı Akdeniz Bölgesinde efektif dolar kuru ile ithalat arasındaki ilişki Vektör Oto Regresif Model yardımıyla incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümlerinde daha önce yapılmış çalışmalara ve bölgenin ithalat yapısına değinilmiştir. Son 13 yılda bölge ithalatı 8 kat, ortalama efektif dolar kuru 1.6 kat artmıştır. Ayrıca bölge turizminin ve bölgede gerçekleşen tarımsal faaliyetlerdeki artış, bölgede hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçaları ile gübre ithalatını artırmıştır.

Çalışmada bölgede efektif dolar kuru ile ithalat arasında bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Ayrıca etki-tepki boyutunda çok kısa dönemli negatif bir etki olmakla beraber sonraki dönemlerde istikrarsız bir ilişki mevcuttur. İthalattaki değişim büyük oranda kendisinden kaynaklanmakta sadece % 0,25 bir kısım dolar kurundan kaynaklanmaktadır. İhracat - döviz kuru ilişkisi, model hata testleri anlamsız çıktığı için çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: İthalat, Efektif Dolar Kuru, Batı Akdeniz Bölgesi, Var Modeli.

Jel Kodları: B17,R11, R15,F10,F14

THE IMPACT OF THE FOREIGN EXCHANGE RATE ON THE REGIONAL DEVELOPMENT OF THE İMPORT

Abstract

In this study, the relationship between effective dolar exchange rate and import has been researched with the help of the vector auto regressive model in the West mediterranean region. At the beginning of this study the previous researches and the structure of the region's import have been referred during the period of last 13 years. The region import 8 times and the effective dolar exchange rate 1,6 times increased. Moreover the increase of tourism and the agricultural developments of the region have increased the import of the air transportation vehicles, space vehicles and their spare parts as well as the import of the chemical fertilizers.

This study shows that there is no relation of causality between the effective dolar exchange rate and import in the region. In addition, from the aspects of the cause and effect, there is a negative impact for the very short period of time but in the next sessions there is an unstable relation. The change of the import with the greater rate has been derived from itself, only the small part of % 0.25 comes from the exchange rate of dolar. Due to the insignificant results of the model error tests, the relation between export and the exchange rate has not included to this study.

Key Words: Import, Effective Dollar Rate, West Mediterranean Region, Var Model.

Jel Codes: B17,R11, R15,F10,F14

* Yrd. Doç. Dr. Hakan Tunç, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İ.İ.B.F. Bankacılık ve Finans Bölümü, hakantunc32@gmail.com

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli iktisadi sorunlarından biri ithalat eğilimlerinin yüksek oluşudur. Bu ekonomilerde artan nüfus ve artan işsizlikle mücadele etmek için iktisat politika karar vericileri sürekli yüksek büyüme endeksli hedefler ortaya koymaktadırlar. Bu hedefler kendi ara malı ve teknoloji malını üretemeyen ülkeler için ithalatta ciddi artışlara sebep olmaktadır.

İthalat artışları ekonominin sürdürülebilirliği açısından iki yönlü etkiye sahiptir. Birincisi varlığı sürdürmek isteyen ekonomiler üretim için ihtiyaç duyduğu enerji malını dünyanın herhangi bir ülkesinden alabilmesi önemli bir fırsattır. Dünyada petrol üreten ve ihraç eden (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyesi) 13 adet ülke mevcuttur (OPEC, agis, 2016). Fakat dünyada sürekli değişmekle birlikte 300 civarında ülke olduğu bilinmektedir. Bu durum çok net bir biçimde ülkelerin varlığını sürdürmek için ithalat yapmak zorunda olduğunu göstermektedir. Bugün petrol taşımacılığında, elektrik üretimine, tarım sanayinden ilaç sanayisine kadar birçok sektörde kullanılmaktadır. Ülkemizde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2015 yılında hammadde (aramalı) ithalatı 143 milyar dolardır (TÜİK, agis, 2016).

İthalat eğiliminin yüksek olmasının gelişmekte olan ekonomiler açısından tehdit boyutları da mevcuttur. Bu ekonomilerin yönetmekte zorlandıkları iktisadi krizlerin başında cari açık gelmektedir. Efektif ihracatın ithalatı karşılayamadığı durumlarda ekonomilerden yüksek oranda döviz çıkışları gerçekleşmektedir. Rezervlerin yetersizliği de sorunun kısa dönemde finansmanına destek olamadığı durumlarda ekonomilerde yerli para ciddi oranda değer kaybetmekte (devalüasyon) ve resesyona yaşanmaktadır. Ülkemizde de yaşanan 1994, 1999, 2001 krizleri bir devalüasyon krizi olup ülke ekonomisi için maliyetleri ağır olmuştur.

Bu çalışmada Batı Akdeniz Bölgesi'nin (Isparta, Budur, Antalya) ithalat yapısı incelenip arkasından VAR Modeli, Etki Tepki Analizi ve Varyans Ayırıştırma Modeli kullanılarak dolar kuru ile ilişkisi incelenecektir. Literatür incelendiğinde ülke genelinde ihracatın ve ithalatının döviz kuru ile ilişkisi çok fazla araştırmacı tarafından incelenmiştir. Fakat bu çalışmada farklı olarak döviz kurunun bölgesel ithalat ile olan ilişki incelenecektir. Makaleye ihracat, analizin istatistiksel olarak anlamsız çıkması sebebiyle dahil edilememiştir.

1. DÖVİZ KURU - İTHALAT İLİŞKİSİ

Bir yerli paranın yabancı para cinsinden değerine yâda iki yabancı paranın oransal değerine döviz kuru denmektedir (Ertürk, 1996: 283). Döviz kurunun nerde ve nasıl belirleneceğine ilişkin birçok teori mevcuttur. Devletin ekonomiye müdahale etmediği klasik sistemde kur, birim fiyattan döviz satmaya razı olanlar ile birim fiyattan döviz almaya razı olanların anlaşmaları bir seviyede belirlenir. Devletin ekonomiye müdahale ettiği sistemlerde ise modele Merkez Bankası da girer ve bu denge noktası üzerinde değişimler oluşturabilir.

Döviz kuru ve ithalat ilişkisi dendiği zaman iki tür ilişki beklenir. Birincisi İthalatın arttığı durumlarda döviz çıkışı ihracat ya da sermaye hareketleri ile karşılanamazsa döviz arzında bir azalma olur ve bu durum yerli paranın değer kaybetmesine neden olabilir (Tapşın ve Karabulut, 2013: 191-192). İkinci beklenti ise yerli paranın değer kazandığı durumlarda 1 yerli para nispi olarak daha çok yabancı para edeceğinden dolayı ithalat malının fiyatı nispi olarak ucuzlayacaktır. Böyle durumlarda ithalat artışları beklenebilir (Sarı, 2010: 32). Aşağıdaki Tablo 1'de döviz kuru ithalat ilişkisine dair daha önce yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Tablo 1. Döviz Kuru –İthalat İlişkisi Daha Önce Yapılan Çalışmalar

ARAŞTIRMACI(LAR)	MODEL	SONUÇ
Terzi ve Zengin (1999)	Var Modeli	İthalattaki değişimi açıklamada döviz kuru %9'a kadar etkili.
Zengin (2000)	Var Modeli, Eşbütünleşme Analizi	Reel Döviz Kuru ile ithalat fiyat endeksi arasında eş bütünleşme var. Döviz kurlarından, ithalat fiyat endeksine doğru bir etki söz konusudur.
Gürbüz ve Çekeroz (2002)	Granger Nedensellik Testi	Döviz kuru ile ithalat fiyat endeksi arasında uzun dönemli bir ilişki saptanamamıştır.
Karagöz ve Doğan (2005)	Eş Bütünleşme, Regresyon	Anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.
Gül ve Ekinci (2006)	Granger Nedensellik Testi, Kointegrasyon Testi	Reel Döviz Kuru ile ithalat arasında uzun dönemli bir eş bütünleşme vardır. Reel kur ile ithalat arasında direk olmayan bir nedensellik vardır.
Ay ve Özşahin (2007)	Var Modeli, Granger Nedensellik Testi	Reel döviz kuru, ithalat fiyat endeksinin açıklayıcı değişkenlerindedir.

ARAŞTIRMACI(LAR)	MODEL	SONUÇ
Coşkun ve Taylan (2008)	Var Modeli	Döviz kurlarındaki değişim ile ithalat hacmi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamış, ithalattaki değişimin %94.89 kendi tarafından belirlenmektedir.
Jabara (2009)	En Küçük Kareler Yöntemi (OLS)	Döviz Kuru Amerika ithalat fiyatları üzerinde düşük etkiye sahiptir.
Duasa (2009)	VECM Model	Döviz Kurundaki şok etkisinin ithalat fiyatlarındaki etkisi zayıftır.
Sarı (2010)	MSARCH, Regresyon	Döviz kuru belirsizliğinin ithalat değerinin etkilendiği görülmüştür.
Karagöz ve Şen (2010)	Regresyon Modelleri	Reel döviz kurunun dalgalanmaya bırakılmasının ihracat üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir.
Hepaktan – Çınar – Düндar (2011)	Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	Reel efektif döviz kuru ithalat üzerinde sınırlı etkiye sahiptir.
Karaçor ve Gerçeker (2011)	VAR Modeli, Koentegrasyon (Eşbütünleşme) Analizi, Hata Düzeltme Modeli	Reel döviz kurundan, dış ticaret hacmine doğru kısa ve uzun dönemde bir ilişki saptanmıştır.
Choudhri ve Hakura (2012)	Var Modeli, Regresyon	Döviz Kuru ithalat fiyatlarını yetersiz etkilemektedir.
Göçer ve Elmas (2013)	Maki Çoklu Yapısal Kırılmalı Eş Bütünleşme Testi	Bütün mal gruplarında genişletilmiş Marshall Lerner koşulunun gerçekleştiği sonucuna ulaşmıştır.
Tapşın ve Karabulut (2013)	Toda Yamato Nedensellik Analizi	Reel döviz kuru endeksinden, ithalat değişkenine doğru tek yönlü nedensellik analizi.
Kızıldere – Kabadayı –Emsen (2014)	Eş Bütünleşme Analizi, Hata Düzeltme Modeli	Anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.
Sağlam ve Egeli (2014)	Var Modeli	Reel Döviz Kuru ile dış ticaret hadleri arasında genel teoriyi destekleyecek kadar güçlü bir etki tepki görülmemiştir.
Li - Xu – Zhao (2015)	Volatilite Modelleri	Farklı döviz kuru gerçekleştirmelerinde farklı ithalat sonuçları oluşmuştur.
Doğan ve Kurt (2016)	Var Modeli	Sermaye malı ve Tüketim malı ithalatının reel döviz kurundan etkilendiği, sermaye malı ve tüketim malı ithalatının döviz kuru arasında nedensellik ilişkisi içerisindedir.
Jose Manuel Campa, Linda S. Goldberg(2002)	Chow Testi	Döviz Kuru oynaklığı ile ithalat fiyatları arasında zayıf yönlü bir ilişki vardır
Augustine C. Arize. Author links open the author workspace.(1998)	Eş Bütünleşme Analizi	döviz kuru oynaklığının altı ülkenin ithalat hacminde belirgin bir olumsuz etki yarattığı onucuna ulaşılmıştır.
Faik Koray, William D. Lastrapes (1989)	Var Modeli	Döviz kurundaki oynaklık ithalat üzerinde zayıf etkisi vardır.
Jonathan McCarthy(2000)	Vektör Oto Regresyon Modeli	Döviz Kurlarının ithalat fiyatlarında bretton woods sonrasında önemli bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir.

2. BATI AKDENİZ BÖLGESİ İTHALAT YAPISI

2002 ile 2015 yılları arasında gerçekleşen ithalat miktarları aşağıdaki Tablo'2 de verilmiştir. Bu tablo incelendiğinde 2002 yılında 151 milyon dolar olan ithalat 2015 yılında 1 milyar doları aşmıştır. Bu dönem aralığında ithalatta en yüksek artış 2004, 2008 ve 2015 yıllarında görülmüştür.

Tablo 2. 2002 - 2015 Yılları Arası İthalat Tablosu

Yıl	Toplam İthalat (Milyon Dolar)	İthalat Değişim	Yıllık Ortalama Efektif Dolar Kuru	Yıllık Ortalama Efektif Dolar Kurundaki Değişim
2002	151.935.355	0,00	1,5154	0,00
2003	208.524.850	0,37	1,5025	-0,01
2004	459.750.907	1,20	1,4313	-0,05
2005	435.044.985	-0,05	1,3493	-0,06
2006	464.617.515	0,07	1,4402	0,07
2007	572.549.541	0,23	1,3098	-0,09
2008	704.796.649	0,23	1,3011	-0,01
2009	515.394.486	-0,27	1,5569	0,20
2010	908.765.709	0,76	1,5099	-0,03
2011	832.551.064	-0,08	1,6806	0,11
2012	737.277.116	-0,11	1,8038	0,07
2013	839.116.251	0,14	1,9083	0,06
2014	880.606.798	0,05	2,1951	0,15
2015	1.057.892.115	0,20	2,7290	0,24

Kaynak: Yazar tarafından TÜİK verileri kullanılarak derlenmiştir.

2004 yılındaki ithalat artışının sebebi 2001 ve 2002 yıllarında ekonomik kriz geçiren ülkede siyasi istikrara paralel olarak gelişen ekonomik istikrarla birlikte bölge ekonomisinin de gelişim göstermesidir. Ayrıca 2007, 2008 ve 2015 yıllarında turizm sektörünün gelişimi bu yıllarda ithalatı artırmıştır. 2009 yılında bölge ithalatında küresel kriz kaynaklı bir azalma olmuştur (BAKA, 2014: 21). Aşağıdaki Tablo'3 de 2015 yılı fasıllara göre bölgenin ithalat dağılımı sıralı bir biçimde verilmiştir.

Tablo 3. Fasıllara Göre Bölge İthalatı (2015)

Fasıl	Fasıl Adı	IBBS Düzey 2 - (Adı)	Miktar	Oran (%)
88	Hava Taşıtları, Uzay Taşıtları ve Bunların Aksam ve Parçalar	TR 61 (Antalya, Isparta, Burdur)	214.826.975	0,20307078
84	Kazanlar, Makineler, Mekanik Cihazlar ve Aletler, Nükleer Reaktörler, Bunların Aksam ve Parçaları	TR 61 (Antalya, Isparta, Burdur)	116.680.789	0,110295547
39	Plastikler ve Mamulleri	TR 61 (Antalya, Isparta, Burdur)	120.891.532	0,11427586
12	Yağlı Tohum ve Meyveler, Muhtelif Tane, Tohum ve Meyveler, Sanayiide ve Tıpta Kullanılan Bitkiler, Saman ve Kaba Yem	TR 61 (Antalya, Isparta, Burdur)	58.884.033	0,05566166
31	Gübreler	TR 61 (Antalya, Isparta, Burdur)	58.873.661	0,05565186

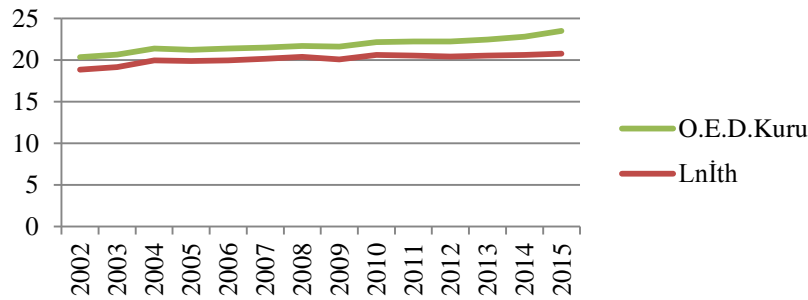
Fasıl	Fasıl Adı	IBBS Düzey 2 - (Adı)	Miktar	Oran (%)
48	Kâğıt ve Karton, Kâğıt Hamurundan, Kâğıttan veya Kartondan Eşya	TR 61 (Antalya, Isparta, Burdur)	57.953.969	0,05478249
85	Elektrikli Makina ve Cihazlar, Ses Kaydetme-Verme, Televizyon Görüntü-Ses Kaydetme-Verme Cihazları, Akşam-Parça-Aksesuarı	TR 61 (Antalya, Isparta, Burdur)	55.982.278	0,0529187
44	Ağaç ve Ahşap Eşya, Odun Kömürü	TR 61 (Antalya, Isparta, Burdur)	35.340.388	0,03340642
28	İnorganik Kimyasallar, Kıymetli Metal, Radyoaktif Element, Metal ve İzotopların Organik-Anorganik Bileşikleri	TR 61 (Antalya, Isparta, Burdur)	29.358.877	0,027752241
27	Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar ve Bunların Damıtılmasından Elde Edilen Ürünler, Bitümenli Maddeler, Mineral Mumlar	TR 61 (Antalya, Isparta, Burdur)	28.096.394	0,026558846

Kaynak: Yazar tarafından TÜİK verileri kullanılarak derlenmiştir.

Tablo'3 incelendiğinde bölge en çok hava taşıtları ürünleri ve parçaları ithal etmektedir. Bölgenin turizm potansiyelinin yüksek olması ve havayolu taşımacılığındaki (Antalya) büyüme, bu sektörün yan ürün ithalatını da artırmaktadır (BAKA, 2014: 21). Ayrıca bölgenin tarımsal üretiminde ve sera üreticiliğindeki gelişimi bölgenin tohum ve gübre ithalatını etkilemektedir.

Araştırmanın analiz kısmında da kullanılacak olan 2002-2015 yılları arasında gerçekleşen ortalama efektif dolar kuru ile bölgenin ithalat eğiliminin ilişkisini görsel olarak analiz edebilmek için aşağıdaki şekil türetilmiştir. Grafik oluşturulurken ithalat eğilimini görebilmek için gerçekleşen ithalat rakamlarının logaritması alınmıştır. Şekil incelendiğinde anlamlı bir ilişkinin varlığı göze çarpmaktadır. Özellikle 2004 ve 2010 yılındaki eğim değişikliğinin birbirine paralellliği dikkat çekmektedir.

Şekil 1. Dolar Kuru ve İthalat Eğilimi

Kaynak: Yazar tarafından TÜİK verileri kullanılarak derlenmiştir.

3. DÖVİZ KURU İTHALAT İLİŞKİSİ BÖLGESEL BİR UYGULAMA

Çalışmada bölgesel olarak döviz kuru ile ithalat arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek için VAR modeli kullanılmış olup, varyans ayrıştırma ve etki tepki analizleri yapılmıştır. Çalışmada Batı Akdeniz Bölgesinde gerçekleşen (Isparta, Burdur, Antalya) 2002 yılı ile 2015 yılları arası aylık ortalama efektif döviz kuru ile aylık ithalat verileri kullanılmıştır. Aylık ortalama döviz kuru verisi Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası elektronik veri dağıtım sisteminden (EVDS) elde edilmiştir. Aylık ithalat verisi ise Türkiye İstatistik Kurumu İnternet Sitesinden elde edilmiştir. Çalışmada öncelikle iki veri setinin de durağanlık testleri yapılmış olup sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 4. Durağanlık Test Sonuçları (Birim Kök)

	Seviye (Ham Veriler) ADF Sonuçları	Birinci Fark Alınmış ADF sonuçları
Ortalama Efektif Döviz Kuru	0,99(Prob)	0,00(prob)
İthalat	0.19(prob)	0,00(prob)

* %10 Hata Payı İle Anlamlıdır.(Mac Kinnon (1996) Tek Yönlü Prob. Değerleri)

*0.05 Anlamlılık Düzeyi.

Birim kök testi için Dickey Fuller Testi kullanılmıştır. Zaman serilerinde analizlerin sağlıklı olabilmesi için verilerin aynı seviyede durağan olması gerekmektedir (Bozkurt, 2013: 86). Yukarıdaki tablo 4 incelendiğinde seviye değerlerinde verilerimiz durağan çıkmamış, birinci farkı alınmış verilerimiz ise durağan çıkmıştır. Ayrıca yapılan testler sonucu aylık verilerde 2 gecikme uzunluğu kullanılacaktır. Var modeline devam edebilmemiz için modelimizde oto korelasyon sorunu olmaması gerekmektedir. Oto korelasyon hata terimleri arasındaki sürekli ilişkiyi temsil etmektedir (Güriş vd., 2011:199). Efektif dolar kuru ile ithalat verileri yardımıyla tahmin edilen Var modelinin 2 gecikme uzunluğunda oto korelasyon test sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 5. Oto Korelasyon Tablosu

Lags	LM-Stat	Prob
1	1.819174	0.7690
2	2.331184	0.6751
3	2.646625	0.6186
4	0.785532	0.9404
5	3.876040	0.4230
6	7.758146	0.1009
7	1.027699	0.9056
8	8.098408	0.0880
9	0.287415	0.9906
10	2.091139	0.7190
11	2.001365	0.7355
12	5.861160	0.2098

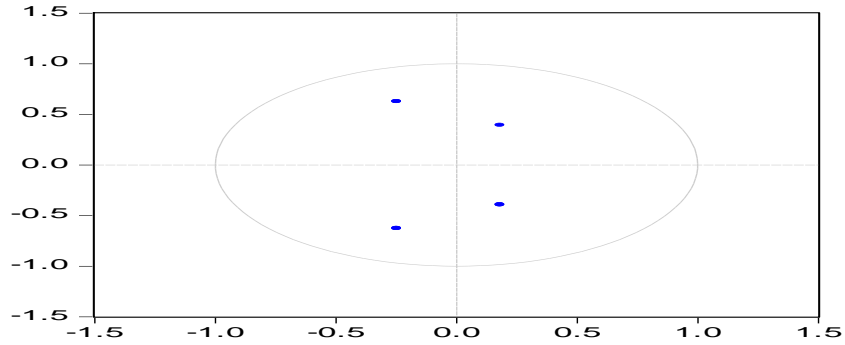
Yukarıdaki Tablo'5 incelendiğinde bütün gecikme seviyelerinde olasılık değerleri 0.05'den büyük çıkmıştır (Güriş vd., 2011: 227). Bu sonuçlar model artıklarımızda oto korelasyon sorunu olmadığını gösterir. Var modeline devam edebilmek için varsayımlarından bir diğeri ise değişen varyans sorunu olmaması gerekmektedir. Varyansların sabit olması tahminlerin etkin olmasına yardımcı olacaktır (Güriş vd., 2011: 257). Test sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 6. White Test Sonuçları

Chi-sq	df	Prob.
19.89582	24	0.7027

Varyansların sabitliğini kontrol etmek amacıyla White Testi yapılmıştır. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi White testi Ki-Kare dağılımını kullanan bir testtir. Olasılık değeri 0,05'den büyük çıktığı için varyanslar sabittir. Modelin istikrarını analiz edebilmek için Ar polinomunun Ters köklerinin çemberin içinde olması ya da modulus değerlerinin 1'den küçük olması gerekmektedir (Güvenek ve Alptekin, 2009: 304). Aşağıdaki polinoma bakıldığında bütün ters köklerini çemberin içindedir.

Şekil 2. AR Polinomunun Ters Köklerinin Birim Kök Testi
Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Hata testlerini tamamladıktan sonra ilk analiz olan Granger Nedensellik testine ve Var modeli kaynaklı analizlerimize geçilebilir.

H_0 =İthalat, reel ortalama döviz kurunun nedeni değildir.

Tablo 7. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: FARKEKUR			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
FARKITHL	1.190506	2	0.5514
All	1.190506	2	0.5514

Yukarıdaki Tablo'7 de Granger Nedensellik Test sonuçları verilmiştir. Bağımlı değişkenin reel ortalama döviz kuru olduğu hipotez "İthalat, reel ortalama döviz kurunun nedeni değildir." Olduğu analiz sonuçlarında olasılık değeri 0.05'den büyük olduğu için H_0 hipotezi kabul edilmektedir.

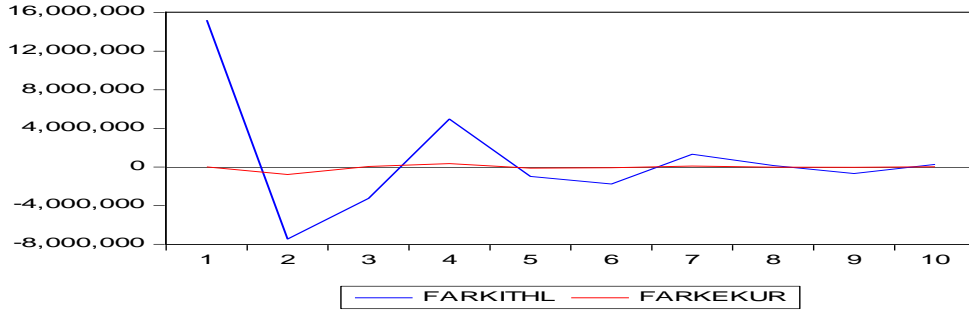
H_0 =Reel Ortalama Döviz kuru, İthalatın nedeni değildir.

Tablo 8. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

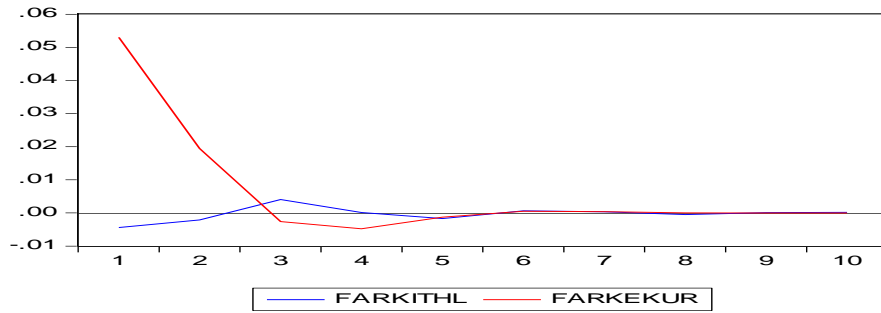
Bağımlı Değişken: FARKITHL			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
FARKEKUR	0.506391	2	0.7763
All	0.506391	2	0.7763

Yukarıdaki Tablo'8 de Granger Nedensellik Test sonuçları verilmiştir. Bağımlı değişkenin ithalat olduğu hipotezimizin "İthalat, reel ortalama döviz kurunun nedeni değildir." Olduğu analiz sonuçlarında olasılık değerimiz 0.05'den büyük olduğu için H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Sonuç itibarıyla reel döviz kuru ile ithalat arasında bir nedensellik ilişkisi söz konusu değildir. Normal şartlarda değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisi saptanamadığı durumlarda etki-tepki analizi yapılamamaktadır. Fakat değişkenlerden birine verilen şok etkilerden sonra diğer değişkenin tepkisini ölçmeye yarayan etki tepki analizi ile dikkat çekici bir sonuca ulaşıldığı için araştırmada yer verilmiştir.

Tablo 9. Etki Tepki Analizi
Response of FARKITHL to Cholesky
One S.D. Innovations

Response of FARKEKUR to Cholesky
One S.D. Innovations

Yukarıda ki Tablo'9 da etki tepki analiz sonuçları verilmiştir. Bu sonuçlara göre efektif dolar kurundaki bir standart sapmalılık şok ve ithalattaki bir standart sapmalılık şok ithalatı negatif etkilemektedir. Fakat etki sadece iki dönem sürmektedir. Uzun dönemlere bakıldığında her iki değişken içinde inişli çıkışlı seyir izlemektedir. Ayrıca her iki tabloda da güven aralığı sıfırı kapsamamaktadır. Değişkenler arasındaki şok etkisinin sayısal etkilerini görmek için Varyans Ayrıştırma analizi kullanılır (Bozkurt, 2013: 105).

Tablo 10. Varyans Ayrıştırma Tablosu

Period	S.E.	FARKITHL	FARKEKUR
1	15214158	100.0000	0.000000
2	16964248	99.78573	0.214269
3	17271868	99.79241	0.207587
4	17975688	99.76925	0.230749
5	18002654	99.76501	0.234995
6	18089530	99.76543	0.234567
7	18137510	99.76422	0.235780
8	18138171	99.76417	0.235834
9	18150667	99.76413	0.235868
10	18152565	99.76400	0.236002

Yukarıdaki Varyans ayrıştırma tablosu incelendiğinde bölge ithalatındaki değişimin büyük oranda kendisinden kaynaklandığını %0,2 - 3 lük bir kısmının ortalama efektif dolar kurundan kaynaklandığı görülmektedir.

4. SONUÇ

Uluslararası rekabetin hızla arttığı günümüzde politikada etkinliğinin sağlanabilmesi ve sürdürülebilir sonuçlar alabilmek için bölge yeteneklerini baz alan iktisat politikaları iktisadi karar vericiler tarafından daha çok tercih edilmeye başlanmıştır. Bölgesel politika uygulama sürecinde bölgesel olarak ekonomide gelecekte söz

sahibi olabilecek sektörler tespit edilip, bu sektörlerin istikrarlı gelişimi için, gerekli iktisat politikaları uygulanmalıdır. Kendi enerji kaynaklarını kendisi üretmeyen ama büyüme eğilimi yüksek olan Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde dış ticaret sektörü tartışmasız stratejik sektördür.

Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde dış ticaretin gelişiminde üretime ve teknolojiye dayalı çabalar kısa dönemde sonuç vermeyebilirken daha çok kambiyo politikaları üzerinden bir dış ticaret yönetim anlayışı gerçekleşmektedir. İhracatı ve ithalatı döviz kuruna duyarlı olan bölgeler bu politikalara hızlı tepki verirken görece daha az duyarlı bölgeler daha geç tepki verebilmektedir.

Bu çalışmada, literatürde çok yer alan döviz kuru - dış ticaret ilişkisine, bölgesel açıdan yaklaşılarak, farklı bir bakış açısı hedeflenmiştir. Çalışmada Batı Akdeniz Bölgesinde ortalama efektif dolar kuru ile ithalat ilişkisi incelenmiş olup Vektör Otoregresif Model kullanılmıştır. Sonuç itibariyle Batı Akdeniz Bölgesi için efektif dolar kuru ile ithalat arasında bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Ayrıca etki - tepki boyutunda çok kısa dönemli negatif bir etki olmakla beraber sonraki dönemlerde istikrarsız bir ilişki göze çarpmaktadır. İthalattaki değişim büyük oranda kendisinden kaynaklanmakta sadece % 0,2.5 bir kısım dolar kurundan kaynaklanmaktadır. Sonuçta uygulanan dolar kuru politikasının bölge ithalatı açısından etkisinin zayıf olduğu aşikârdır. Bölge ithalatının gelişimi için kambiyo politikası dışında alternatif dış ticaret politikası tercih edilmelidir.

KAYNAKLAR

- ARİZE, Augustine C. (1998), "The long-run relationship between import flows and real exchange-rate volatility: The experience of eight European economies", *International Review of Economics & Finance*, Num:7/4, 417-435.
- AY, Ahmet ve Şerife ÖZŞAHİN (2007), "J Eğrisi Hipotezinin Testi: Türkiye Ekonomisinde Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXVI, Sayı: 1, 1-23.
- BAKA [Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı] (2014), *Batı Akdeniz Dış Ticaret Analizi 2002-2013*, No.103.
- BOZKURT, Hilal Yıldız (2013), *Zaman Serileri Analizi*, 2. Baskı, Ekin Kitapevi.
- CHOUDHRİ, Ehsan U. ve Dalia S. HAKURA (2012), "The Exchange Rate Pass-Through To Import And Export Prices: The Role Of Nominal Rigidities And Currency Choice", *IMF Working Paper, Institute For Capacity Development, International Monetary Fund*, Num:12/226.
- DOĞAN, Zehra ve Ünzüle Kurt (2016), "Türkiye Ekonomisinde Reel Döviz Kuru Ve İthalat İlişkisi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Num:45, 327-336.
- DUASA, Jarita (2009), "Exchange Rate Shock On Malezya Price Of Imports And Exports: An Empirical Analysis", *Journal Of Economic Cooperation And Development*, Num:30/3, 99-114.
- ERTÜRK, Emin (1996), *Uluslararası İktisat*, Ekin Yayınevi, İstanbul.
- GÖÇER, İsmet ve Bekir ELMAS (2013), "Genişletilmiş Marshall-Lerner Koşulu Çerçevesinde Reel Döviz Kuru Değişimlerinin Türkiye'nin Dış Ticaret Performansına Etkileri: Çoklu Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi", *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, Cilt:7, Sayı:1.
- GÜL, Erkan ve Aykut EKİNCİ (2006), "Türkiye'de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990 – 2006", *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:16.
- GÜRBÜZ, Hüseyin ve Kamil ÇEKEROZ (2002), "Reel Döviz Kuru İle Dış Ticaret Haddi ve Bileşenleri Arasındaki Uzun Dönemli İlişki", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: IV, Sayı:2.
- GÜRİŞ, Selahattin; Ebru ÇAĞLAYAN ve Burak GURİŞ (2011), *EvIEWS ile Temel Ekonometri*, Der Yayınları, No:411.
- GÜVENEK, Burcu ve Volkan ALPTEKİN (2009), "Reel Döviz Kuru Endeksinin Otoregresif Koşullu Değişen Varyanslılığının Analizi: İki Eşikli Tarch Yöntemi İle Modellenmesi", *Maliye Dergisi*, Sayı:156.
- HEPAKTAN, Erdem; Serkan ÇINAR ve Özlem DÜNDAR (2011), "Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaret İle İlişkisi", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:5.
- JABARA, Cathy L. (2009), "How Do Exchange Rates Affect Import Prices? Recent Economic Literature And Data Analysis", *U.S. International Trade Commission, Office Of Industries Working Paper*, No:21.
- KARAGÖZ, Kadir ve Ali ŞEN (2010), "Döviz Kuru Rejimi – Ticarî Rekabet Gücü İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:21.
- KARAGÖZ, Murat ve Çetin DOĞAN (2005), "Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:15, Sayı:2, 219 - 228.
- KIZILDERE, Celal; Burhan KABADAYI ve Ö.Selçuk EMSEN (2014), "Dış Ticaretin Döviz Kuru Değişimlerine Duyarlılığı: Türkiye Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Sayı:12.
- KORAY, Faik ve LASTRAPES William D.(1989), "Real Exchange Rate Volatility and U.S. Bilateral Trade: A Var Approach", *The Review of Economics and Statistic*, Vol. 71, No. 4, 708-712.
- SAĞLAM, Yağmur ve Hüseyin Avni EGELİ (2014), "Reel Döviz Kuru'nun Dış Ticaret Üzerine Etkisi ve Yoksullaştırıcı Büyüme: 2003-2013 Türkiye Örneği", *International Conference On Eurasian Economies*.
- SARI, Aydın (2010), "Döviz Kuru Oynaklığının İthalata Etkileri: Türkiye Örneği", *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı:11, 31- 44.
- TAPŞIN, Gülçin ve Ahu Tuğba KARABULUT (2013), "Reel Döviz Kuru, İthalat ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği", *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:26, 190 - 205.
- TERZİ, Harun ve Ahmet ZENGİN (1999), "Kur Politikasının Dış Ticaret Dengesini Sağlamadaki Etkinliği: Türkiye Uygulaması", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt:10, Sayı:33.

ZENGİN, Ahmet (2000), “Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2

İnternet Kaynakları

OPEC, (2016), http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/25.htm, Erişim Tarihi:14.05.2016.

COŞKUN, Metin ve Ali Sabri TAYLAN (2016), “Döviz Kurlarındaki Değişim İhracat ve İthalat Hacmini Etkiler mi? 1999-2007 Türkiye Örneği”, <http://www.journal.mufad.org/attachments/article/228/13.pdf>, Erişim Tarihi:14.05.2016.

KARAÇOR, Zeynep ve Mustafa GERÇEKER (2011), “Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği (2003 - 2010)”, *Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, <http://www.sead.selcuk.edu.tr/sead/article/viewFile/50/49>, Erişim Tarihi:14.05.2016.

TUİK, (2016), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=1&param2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5803>, Erişim Tarihi:14.05.2016.

Lİ, Yao Amb er, Juanyi Jenny XU ve Chen Carol ZHAO (2015), “Import Resp Onse To Exchange Rate Fluctuations: A Micro - Level Investigation”, <Http://Www.Freit.Org/Workingpapers/Papers/.../FREIT878.Pdf>, Erişim Tarihi:18.05.2016.

CAMPA J. Manuel ve GOLDBERG Linda S.(2002), “Exchange Rate Pass-Through into Import Prices: A Macro or Micro Phenomenon?”, NBER Working Paper No. 8934, <http://www.nber.org/papers/w8934>, Erişim Tarihi: 30.05.2017

KORAY, Faik ve LASTRAPES William D.(1989), “ Real Exchange Rate Volatility and U.S. Bilateral Trade: A Var Approach”, *The Review of Economics and Statistic*, Vol. 71, No. 4, 708-712. Erişim Tarihi: http://www.jstor.org/stable/1928117?seq=1#page_scan_tab_contents 30.05.2017.

MCCARTHY Jonathan (2000), “Pass-Through of Exchange Rates and Import Prices to Domestic Inflation in Some Industrialized Economies”, FRB of New York Staff Report No. 111, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=249576, Erişim Tarihi: 30.05.2017.

Türkiye’de Yatırımcı Hakları ve Yatırımcıların Korunmasına Yönelik Bir Araştırma

*Aysel GÜNDOĞDU²
Serpil KILIÇ DEPREN³
Mustafa Tevfik KARTAL⁴*

Özet

Bu çalışma yatırımcıların korunması ve yatırımcı haklarına yönelik yatırımcıların bilgi seviyesinin belirlenmesi amacı ile hazırlanmıştır. Konu Sermaye Piyasası Kanunu ve ikincil düzenlemeler çerçevesinde ele alınmıştır. Yatırımcıların bilgi seviyesinin ölçülmesi için mevcut, potansiyel ve kayıp yatırımcılardan oluşan 137 kişinin katılımı ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anket sonuçları frekans analizi, güvenilirlik analizi, t-testi ve çoklu uyum analizi yöntemleri ile değerlendirilmiştir.

Anketlerinin analizi sonucunda Yatırımcı Tazmin Merkezi’nin kurulması, bilgi suiistimali ve piyasa dolandırıcılığı suçlarından kazanılan alacakların yatırımcı tazmini kapsamında olmaması, hakkında tedrici tasfiye kararı verilen yatırım kuruluşlarının mal varlığının yönetiminin Yatırımcı Tazmin Merkezi’ne geçmesi, konularında katılımcıların çoğunlukla bilgi sahibi olmadıkları belirlenmiştir. Ayrıca katılımcılar yatırımcıların korunması açısından yeterli bilgiye sahip olunmasının önemli olduğu ve Türkiye’de yatırımcıların korunması ile ilgili mevzuat ve uygulamaların kısmen yeterli olduğunu düşünmektedir.

Çalışmamızda tespit edilen hususlar yatırımcıların bilgi sahipliğinin artırılması için düzenleyici kurumlar, kuruluş birlikleri ve yatırım kuruluşları başta olmak üzere ilgili tüm taraflara yol gösterici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sermaye Piyasası, Yatırımcıların Korunması, Yatırımcı Hakları, Çoklu Uyum Analizi

JEL Kodu: G18, G20, G28

A Research upon Investor Rights and Protection of Investors in Turkey

Abstract

This paper was prepared to make a determination investors’ knowledge level about protection of investors and investor rights. The subject dealt with from aspects of Capital Market Law and secondary. In order to determine knowledge level of investors, a survey was made with 137 participants who consist of current, potential and lost investors. Survey results were analyzed by frequency analysis, reliability analysis, t-test and multiple correspondence analysis.

According to analysis result of surveys, it was determined that most of the participants generally do not have knowledge about establishment of Investor Restitution Center, receivables gained from information misconduct and market fraud is excluded from investor restitution, investment institutions’ assets about whom gradual liquidation decision taken will subject to Investor Restitution Center’s management. In addition, it was thought by participants that having enough knowledge is important in terms of investors’ protection and regulations and practices related with investors’ protection is partially adequate.

Issues stated in our study will have regulatory bodies, institution associations and investment institutions guiding characteristics to increase investors’ knowledge level.

Keywords: Capital Markets, Protection of Investors, Investor Rights, Multiple Correspondence Analysis

JEL Codes: G18, G20, G28

² Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü agundogdu@medipol.edu.tr

³ Yrd. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, serkilic@yildiz.edu.tr

⁴ Dr., mustafatevfikkartal@gmail.com

Giriş

Küreselleşme ve dijitalleşme ile birlikte finansal piyasalar değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Söz konusu süreçte başta sermaye piyasaları olmak üzere finansal piyasalar birbirleri ile daha fazla ilişkili hale gelmektedir. Diğer taraftan ülkeler arasındaki etkileşimin artması ile birlikte finansal ürünlerde de çeşitlilik yaşanmakta, yatırımcıların yatırım yapabilecekleri ürünler artmaktadır. Dünya’da egzotik türevler gibi ürünler ortaya çıkarken Türkiye’de de daha önce uygulaması olmayan gelire endeksli senet, sukuk, gayrimenkul sertifikası gibi ürünler son zamanlarda yatırımcılarla tanıştırmıştır.

Çeşitli finansal ürünlerin mevcudiyeti bir taraftan finansal piyasaları derinleştirmekte diğer taraftan yatırımcıların hareket alanını genişletmektedir. Çok fazla alternatifin olduğu durumlarda yatırımcıların tercih edebilecekleri seçenekler artmaktadır. Ayrıca yatırımcılar portföylerini çeşitlendirerek risklerini azaltma imkânına da sahip olmaktadır. Bununla birlikte söz konusu fayda ve imkânlar bilgi sahipliği yüksek olan ve bir yatırımcı olarak haklarını bilen yatırımcılar için söz konusu olacaktır.

Finansal piyasaların gelişmesi ve derinleşmesi için yatırımcıların finansal piyasalara katılımı önem taşımaktadır. Bununla birlikte yatırımcıların finansal piyasalarda daha fazla yer alması ancak yatırımcıların bilgi sahipliğinin yüksek olmasına ve haklarını bilmesine bağlıdır. Diğer taraftan yatırımcıların bilgi sahipliğinin tüm yatırımcılar açısından aynı olması beklenmemektedir. Aynı beklenti yatırımcı hakları açısından da geçerlidir. Ancak yine de yatırımcıların temel haklarını bilmesi finansal piyasalardan sağlıklı bir şekilde faydalanabilmelerinin ön koşuludur.

Türkiye’de yatırımcıların Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) gözetiminde kurulan Yatırımcı Tazmin Merkezi’nin (YTM) güvencesinde olduklarını, güvence tutarının her bir yatırımcı için yatırım kuruluşu bazında azami 100.000 TL olduğu, bankalar hakkında tazmin kararı verilmesinin Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) görüşüne tabi olduğu, Sermaye Piyasası Kanunu’na (SerPK) tabi gerçek ve tüzel kişilerin sır saklama yükümlülüğü bulunduğu, bilgi suiistimali ve piyasa dolandırıcılığının suç olarak düzenlendiği gibi konularda bilgi sahibi olması yatırımcıların bilgi sahipliği seviyesini belirleyen önemli göstergelerdir. Diğer taraftan bilgi alma, adil ve eşit hizmet alma, dürüst hizmet alma, bağımsız ve tarafsız tavsiye alma, çıkar çatışmasından haberdar edilme, müşteri bilgilerinin gizli tutulması yatırımcıların temel haklarını oluşturmaktadır (SerPK, 2012: madde 82-83-84-90-101).

Yatırımcıların bilgi sahiplik düzeyi arttıkça ve yatırımcılar haklarını daha iyi bildikçe elbette ki daha fazla finansal piyasalarda yer alacaklardır. Böylece bir taraftan sermaye piyasaları gelişecek ve derinleşecek diğer taraftan atıl fonlar ekonomiye kazandırılacaktır. Dolayısı ile birçok farkı açıdan bakıldığında yatırımcı haklarının bilinmesi ve yatırımcıların korunması önem taşımaktadır.

Yukarıdaki belirtilen hususlar dikkate alındığında yatırımcıların korunması ve yatırımcı haklarına yönelik yatırımcıların bilgi seviyesinin belirlenmesi amacı ile bu çalışma hazırlanmıştır. Konu Sermaye Piyasası Kanunu ve ikincil düzenlemeler çerçevesinde ele alınmış olup yatırımcıların bilgi seviyesinin ölçülmesi için 137 kişinin katılımı ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anket sonuçları frekans analizi, güvenilirlik analizi, çoklu uyum analizi ve t-testinden oluşan istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmiştir. Türk sermaye piyasasında yatırımcıların korunması ve yatırımcı hakları konusunda literatürde daha önce yapılmış çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple yapılan çalışma bu yönüyle öncü bir çalışma olma özelliği taşımakta olup yapılan bu çalışma ile literatüre katkı sağlamaya çalışılmıştır.

Bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde yatırımcılar ve yatırımcı türleri konusunda bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde yatırımcıların korunmasına yönelik düzenlemeler ve yatırımcı hakları ele alınmıştır. Dördüncü bölümde konu ile ilgili literatürde yer alan bazı çalışmalar incelenmiştir. Beşinci bölümde Türk Sermaye Piyasasında yatırımcıların korunması ve yatırımcı hakları üzerine gerçekleştirilen anket araştırmasının anketin analizi yapılarak araştırmanın sonuçları ele alınmış ve son bölümde değerlendirme yapılmıştır.

1. Yatırımcılar ve Yatırımcı Türleri

Yatırımcılar finansal piyasaların temelini oluşturmaktadır. Yatırımcılar bir taraftan tasarruflarını finansal sisteme getirirken diğer taraftan alım satım işlemleri gerçekleştirmektedirler. Böylece fon arzı ve talebinin dengenmesine katkı sağlayarak finansal sistemi dinamik tutmaktadırlar. Yatırımcıların olmadığı ya da eksik olduğu finansal sistemlerin ise sağlıklı bir şekilde işlemeyeceği, yeterince gelişemeyeceği ve derinleşemeyeceği ortadadır (Sancak, 2014: 108). Diğer taraftan yatırımcılar Sermaye piyasalarının temel yapı taşı ve varoluş sebebidir.

Yatırımcılar birçok farklı kritere göre farklı sınıflandırılabilirler. Küçük-büyük, bireysel-kurumsal, yerli-yabancı, gerçek kişi-tüzel kişi, banka-diğer, profesyonel-diğer, borsa-borsa dışı, hisse senedi-diğer yatırımcılar başlıca yatırımcı sınıflandırmalarıdır (Aytaç, 2001: 6). Yatırımcıların hangi sınıfta yer aldığı

yatırımcıların korunması açısından oldukça önemlidir. Bunun nedeni ise finansal piyasalarda düzenlemelerin genellikle yatırımcı grupları üzerinden yapılmasıdır.

Yatırımcıların üstlendikleri işlemlere göre nitelendirilmesi de söz konusudur. Yatırımcılar ihraç edilen bir finansal varlığa yatırım yaptığında katılımcı sıfatı kazanmaktadırlar. Bu katılım ilişkisi sayesinde yatırımcılar, ihraççıların finansman ihtiyacını gidermeye katılmaktadırlar. Yatırımcılar birincil piyasadan satın aldıkları menkul kıymetleri ikincil piyasada sattığında ise piyasa oyuncusu sıfatını kazanmaktadırlar. Yatırımcılar portföy yönetimi ve yatırım danışmanlığı gibi hizmetler aldıklarında ise müşteri olarak adlandırılmaktadırlar (Çetin, 2011: 5-7).

Yatırımcıların korunmasında Türk yatırımcı profilinin dikkate alınması gerekmektedir. Türkiye’deki bireysel yatırımcılar tecrübesiz, yaptığı işlemlerin ayrıntılı bilgilerinden yoksun, ağırlıklı olarak kamu korumasına güvenen, riski bilerek ya da bilmeyerek seven, buna karşılık yardımcı hizmetlerden fazla yararlanmayan, kamuyu aydınlatma eksikliğini ileri süren fakat açıklanan bilgileri yeterince izlemeyen, sistem dışı uygulama ve faaliyetlerden çekinmeyen bir profile sahiptir (Aytaç, 2001: 6). Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği’nin (TSPB) 2016 verilerine göre Türkiye’de yurtiçi yatırımcıların en çok yatırım yaptığı ürünler %62 mevduat, %26 tahvil-bono ve %12 hisse senedir. (TSPB, 2016a: 55).

2. Yatırımcıların Korunmasına Yönelik Düzenlemeler ve Yatırımcı Hakları

Uluslararası Menkul Kıymetler Komisyonları Örgütü’ne (IOSCO) göre sermaye piyasalarındaki düzenlemeler yatırımcıların korunması, piyasaların adil, etkin ve şeffaf oluşumunun sağlanması ve sistemik riskin azaltılması amaçlarını taşımaktadır (IOSCO, 2017). Yatırımcıların korunması piyasaların adil, etkin, şeffaf çalışması ve sistemik riskin azaltılması amaçlarına ulaşılmasını mümkün kılmaktadır. Bu nedenle sermaye piyasalarının düzenlenmesinde yatırımcıların korunmasına yönelik düzenlemelerin ayrı bir önemi vardır. Ayrıca yatırım araçları ve piyasalar ile ilgili her türlü konu hakkında yatırımcıların bilgilendirilmesi yatırımcıların korunması açısından önemlidir.

Sermaye piyasalarında yatırımcıların korunmasındaki amaç, yatırımcıların aldığı riski en aza indirmektir. Yatırımcıların korunması ile birlikte kurumların ve bireylerin sermaye piyasalarına duyacağı güven artacaktır. Bu nedenle yatırımcıların korunmasına yönelik çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır. Yatırımcıların korunmasına yönelik olarak sermaye piyasalarında yanlış karar almalarını önleme ve finansal araçlar nedeniyle ortaya çıkacak olan risklere karşı koruma şeklinde iki temel yaklaşım bulunmaktadır (Kılıç, 1999: 2-3). Dünyada ve Türkiye’de yatırımcıların korunmasına yönelik yapılan düzenlemeler genellikle bu yaklaşımlar üzerine kurulmaktadır.

Sermaye piyasaları konularında dünyada öncü olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği’nde (AB) yatırımcıların korunmasına yönelik birçok düzenleme yapılmış olup son düzenlemelere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1: Yatırımcıların Korunmasına İlişkin Düzenlemeler

Kurum	Düzenlemeler
Uluslararası Menkul Kıymetler Komisyonları Örgütü	Menkul Kıymetlerin Kapsamı ve İlkeleri Düzenlemesi, Eylül 1998 (2008 Şubat revize) Menkul Kıymetlerin Kapsamı ve İlkeleri Düzenlemesine İlişkin Değerlendirme Metodu, Kasım 2003 (2008 Şubat revize)
Avrupa Birliği	Elektronik Haberleşme Sektöründe Kişisel Verileri İşleme ve Gizliliğinin Korunması Hakkında Yönerge, 2002/58/EC Mesafeli Sözleşmeler Açısından Tüketicinin Korunması Hakkında Yönerge 1997/7/EEC. Tüketici Finansal Hizmetlerinin Uzaktan Pazarlanması Hakkında Yönerge, 2002/65/EC Yanılıcı ve Karşılaştırmalı Reklam Hakkında Yönerge, 2006/114/EEC Piyasalarda Finansal Araçlar Hakkında Yönerge, 2004/39/EC (MiFID) Yatırımcı Tazmin Sistemlerine İlişkin Yönerge, 1997/9/EC Devredilebilir menkul kıymetlere yatırım yapan kolektif yatırım kuruluşları hakkında Yönerge, 2009/65/EC; 1985/611/EEC düzenlemesinde değişiklik
Avrupa Sermaye Piyasası Kurulları Komitesi	Bir Avrupa Yatırımcı Koruma Rejimi İçin Bir Öneri: İş Davranış Kurallarının Uyumlaştırılması, Nisan 2002
Finans Sektörü Düzenleme Otoritesi	Finans Sektörü Düzenleme Otoritesi Kuralları
ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu	1933 tarihli Menkul Kıymetler Kanunu 1934 tarihli Menkul Kıymetlerin Alım Satımı Kanunu 1940 tarihli Yatırım Ortaklıkları Kanunu 1940 tarihli Yatırım Danışmanlığı Kanunu 1970 tarihli Menkul Kıymet Yatırımcılarını Koruma Kanunu

Kaynak: Rutledge ve diğ., (2010), “Good Practices for Consumer Protection and Financial Literacy in Europe and Central Asia: A Diagnostic Tool”, The World Bank Working Paper, Paper No. 1, s.36.

Tabloda 1’den görüleceği üzere yatırımcıların korunmasına yönelik AB’de çok sayıda yönerge yürürlüğe konulmuştur. Bu yönergelerle kişisel verilerin işlenmesi ve gizliliği, mesafeli sözleşmeler için yatırımcıların korunması, uzaktan pazarlamada yatırımcıların korunması, yanıltıcı reklam ve yatırımcı tazmin sistemi gibi konularda düzenleme yapılmıştır. ABD’de ise yatırımcıların korunmasına yönelik düzenlemelerin temeli 1929 yılında yaşanan Ekonomik Buhrana kadar uzanmakta olup ilk düzenleme 1933 yılında Menkul Kıymet Kanunu ile yapılmıştır. Bugünkü kapsamı ile yatırımcıların korunması 1970 yılında Menkul Kıymet Yatırımcıların Koruma Kanunu ile gündeme gelmiştir. Söz konusu kanunun amacı kapanan aracı kurum müşterilerinin zararlarının tazmini ve yatırımcıların sermaye piyasalarına güveninin artırılmasıdır.

ABD ve AB’ye kıyasla Türkiye’de sermaye piyasaları daha sonradan düzenlenmektedir. İlk SerPK 1981 yılında yürürlüğe girmiş ve bu kanun ile SPK kurulmuştur (SerPK, 1981: madde 17). Yatırımcıların koruma sistemlerinin güçlendirilmesinden hareketle ortaya çıkan Finansal Araç Piyasaları Direktifi AB’de 2007 yılında yürürlüğe girmiştir. Etkin rekabet ortamı oluşturma ve yatırımcıların korunmasını amaçlayan düzenleme sonrasında SerPK ve ikincil düzenlemeler AB mevzuatına uygun olarak güncellenmiştir (MiFID, 2007: 5). Yeni SerPK ile pay sahiplerinin haklarının korunması amacıyla ilk kez "ortaklıktan çıkarma hakkı" ve "satma hakkı" kavramları düzenlenmiştir (SerPK, 2012: madde 27).

2.1. Yatırımcıların Korunmasına Yönelik Düzenlemeler

Sermaye piyasaları yatırımcıların güveninin kazanılması ile gelişebilecek piyasalardır. Finans piyasalarının önemli bir ayağı olan sermaye piyasalarının düzenlenmesi ve denetlenmesi “risk ve belirsizlik” nedeni ile ayrı bir öneme sahiptir (Gündoğdu, 2015: 43). Diğer taraftan uluslararası piyasalardaki gelişmeler ve Türk sermaye piyasasındaki değişiklikler düzenlemelerin daha kapsamlı olmasını ve daha anlaşılır hale getirilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle Türk sermaye piyasasının uluslararası anlamda rekabet gücünün artırılması ve uluslararası finans merkezi olma hedefi çerçevesinde mevzuatta değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerin başında 1981 tarihli SerPK’nın 2012 yılında yenilenmesi gelmektedir.

Eski SerPK’ya benzer şekilde yeni SerPK’da da temel amaç yatırımcıların hak ve menfaatlerinin korunmasıdır. Bu doğrultuda sermaye piyasalarının güvenilir, şeffaf, etkin, istikrarlı, adil ve rekabetçi bir ortamda işleyişinin ve gelişmesinin sağlanması; yatırımcıların hak ve menfaatlerinin korunması için sermaye piyasalarının düzenlenmesi ve denetlenmesidir kanunun amaçları olarak belirlenmiştir (SerPK, 2017: madde 1). Sermaye piyasalarının güven açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını ve yatırımcıların hak ve yararlarının korunmasını sağlama hedefleri doğrultusunda SerPK’nın amaçları sermaye piyasalarının ve kurumlarının işleyiş kurallarını belirlemek, piyasadan fon kullanan şirketlerin belli kurallara uygun olarak en iyi şekilde yararlanmalarını sağlamak, sermaye piyasasına yatırım yapan tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarını korumak, piyasaların adil ve etkin çalışmasının sağlanması şeklinde tanımlanmıştır (SerPK, 2012: madde 1). Ayrıca sermaye piyasalarının düzenlenmesi kapsamında ilk kez yatırım hizmetlerinin sunulmasına esas teşkil etmek üzere yatırımcıların sınıflandırılmasına olanak sağlanmıştır. Bu kapsamda SPK yatırım kuruluşlarının yatırım hizmetleri ve faaliyetlerinin icrası esnasında yatırımcılara sağlanacak korumanın belirlenmesi amacıyla yatırımcıları sınıflandırmaya yetkili kılınmıştır (Çetin ve diğ., 2014: 95).

Doing Business Index’e göre Türkiye yatırımcıların korunmasında 2013 yılında 67. sırada iken 2016 yılında 20. sıraya yükselmiştir. Bu gelişme yeni SerPK’nın Türk sermaye piyasasında yatırımcıların korunmasına yönelik düzenlemeleri güçlendirdiğine ilişkin bir kanıt teşkil etmektedir. Endeks sıralamasındaki iyileşme yeni SerPK’nın sermaye piyasası düzenlemeleri açısından Türkiye’nin dünyanın gelişmiş ülkelerine eşdeğer olmasını sağladığını göstermektedir (Akses, 2015: 7).

Türkiye’de sermaye piyasalarında faaliyette bulunan ve menkul kıymet satın alan yatırımcıların korunmasında üç farklı düzenleme söz konusudur. Bunlar SerPK’da yer alan önleyici tedbirler, özel bir biçimde düzenlenen koruma sistemi ve genel hükümlerdir. Önleyici tedbirler kaydi sistemden başlayan, lisanslamaya, teminatlara, özel kamuyu aydınlatma hükümlerine ve işlem yasaklarına kadar uzanan çok geniş kapsamlı bir koruma sistemini ifade etmektedir. Özel bir biçimde düzenlenen koruma sistemine örnek olarak halka arzlarda yanlış bilgilerden sorumluluk, kar dağıtım zorunluluğu, sermaye piyasası faaliyetleri ile ilgili sözleşmelerden kaynaklanan imkânlar ve bağımsız denetimde düzenlenen hukuki sorumluluk verilebilir. Ayrıca menkul kıymet sahipleri alacak ve takip gibi genel hükümlerde yer alan diğer haklardan da faydalanabilmektedir (Aytaç, 2001: 12).

Türk sermaye piyasasında yatırımcıların korunmasına yönelik düzenlemeler kurumsal yönetim ilkeleri, kamuyu aydınlatma ilkesi ve yatırımcı tazmin merkezi olmak üzere üç kısım halinde incelenebilmektedir.

2.1.1. Kurumsal Yönetim İlkeleri

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından kurumsal yönetim şirketlerin yönlendirdiği ve kontrol ettiği bir organizasyon olarak tanımlanmaktadır. Kurumsal yönetim, yönetim kurulu, hissedarlar, yöneticiler ve diğer paydaşlar arasındaki hak ve sorumlulukların dağılımını ve karar verme sürecinde kuralları ve usulleri belirlemektedir (OECD, 2017). Türkiye’de ise SPK tarafından yayınlanan Kurumsal Yönetim İlkeleri’nde pay sahiplerinin hakları, kamuoyunu aydınlatma ve şeffaflık, menfaat sahiplerinin hakları, yönetim kurulunun yapısı ve işlevlerine yer verilmiştir (SPK, 2011).

İşletmeler hem pay sahiplerine hem de işletme ile ilgili diğer kişi ve kurumlara, finansal ve finansal olmayan bilgileri sunmakla yükümlüdürler. Sunulan bilgilerin açık, kolay anlaşılabilir ve erişilebilir olmaları önemlidir. Bu nedenle işletmeler yatırımcıların güvenini elde etmek ve koruyabilmek amacıyla kurumsal yönetim anlayışı şartlarını oluşturmak ve geliştirmek durumundadırlar (Pamukçu, 2011: 134).

1992 yılından bu yana sermaye piyasası mevzuatında gün geçtikçe önem kazanmış kurumsal yönetime ilişkin kavramlar ve kurumlar yeni kanunun metninde düzenlenmiştir. Kamuyu aydınlatma ilkesinin temel oluşturduğu hükümler de yeni kanunda daha belirgin hale getirilmiştir (Günay, 2013: 22).

2.1.2. Kamuyu Aydınlatma İlkesi

Sermaye piyasalarında yatırımcıların korunmasına yönelik mekanizmalar dolaylı olarak tüm düzenlemeleri ilgilendirmektedir. Bununla birlikte konuya ilişkin doğrudan düzenlemeleri iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar yatırımcıların malvarlığının yatırım şirketlerinin mali risklerine karşı korunması ve yatırımcıların yatırım kararlarını etkileyen bilgilerin tam, zamanında ve doğru bir biçimde edinmelerini sağlayarak yanlış karar alınmasının önlenmesidir. Bu bağlamda, “kamuyu aydınlatma” prensipleri gündeme gelmektedir (Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği, 2004: 17).

Kamuyu aydınlatma ve sermaye piyasaları bir diğeri olmaksızın geçerli olmayan iki kavramdır. Kamuyu aydınlatmada yetersizliklerin sermaye piyasalarında fonksiyonel eksikliklere yol açacağı ortadadır. Sermaye piyasalarının gelişme eksikliklerinin kamuyu aydınlatma alanında da yetersizliklere sebep olması beklenmektedir. Bu karşılıklı ilişki çerçevesinde sermaye piyasaları ile kamuyu aydınlatma birlikte vücut bulan iki temel kavramdır (Yavaş, 1997: 176).

Sermaye piyasalarında yatırımcıların yatırım tercihi yapması ve karar almasında en önemli unsur bilgidir. Yatırımcılar yatırım yapmadan önce tam, doğru ve zamanında bilgilendirilmelidir. Kamuyu aydınlatma ilkesine göre sermaye piyasası araçlarının değerini, fiyatını veya yatırımcıların kararlarını etkileyebilecek nitelikteki bilgi, olay ve gelişmeler kamuyu aydınlatma belgeleri ile kamuya açıklanır. İhraççılar, halka arz edenler, ihraca aracılık eden lider aracı kurum, varsa garantör ve ihraççının yönetim kurulu üyeleri ile kamuyu aydınlatma belgelerini imzalayanlar veya bu belgeler kendi adına imzalanan tüzel kişiler bu belgelerde yer alan yanlış, yanıltıcı veya eksik bilgilerden kaynaklanan zararlardan sorumludur (Kara, 2015: 131).

Kamunun aydınlatılması ile yatırımcılar korunmakta, piyasaya fon ve şirketlere sermaye girişi sağlanmakta, piyasalara olan güven artırılmaktadır. Kamuyu aydınlatmanın zayıf olması sermaye piyasalarında etik olmayan davranışlara ve piyasa bütünlüğünün bozulmasına neden olmaktadır. Yetersiz ve açık olmayan bilgiler sermaye piyasalarının işleyişine zarar vererek şirketlerin sermaye maliyetini artırabilmektedir (Coşkun, 2017: 38).

Yeni SerPK’da kamuyu aydınlatmaya ilişkin esaslara yer verilmiştir. Buna göre ihraççılar sermaye piyasası araçlarının değerini, fiyatını veya yatırımcıların kararlarını etkileyebilecek nitelikteki bilgi, olay ve gelişmeleri kamuya açıklamak zorundadır (SerPK, 2012: madde 15). Bu kapsamda ihraççılar, ihraççıları ilgilendiren dışsal koşullar, yönetim kadrolarında değişiklikler, idari ve adli kovuşturmalar, önemli tutarda olağandışı gelir ve kârlar ile giderler ve zararlar, birleşme, devralma veya pay alım teklifleri, maddi duran varlıklar ile ilgili işlemler, ihraççının faaliyetlerine ilişkin değişiklikler, ihraççının finansal yapısına ilişkin değişiklikler, bağlı ortaklıklar ve finansal duran varlıklara ilişkin değişiklikler olması halinde kamuya açıklama yapmak zorundadırlar (SPK, 2017: 10-17).

2.1.3. Yatırımcı Tazmin Merkezi

Yeni SerPK ile yatırımcıların korunması için YTM oluşturulmuştur. YTM yatırım kuruluşlarının, yatırım hizmet ve faaliyetinden kaynaklanan nakit ödeme veya sermaye piyasası araçları teslim yükümlülüklerini yerine getirememeleri hâlinde, alınan tazmin kararını yerine getirmek amacıyla kurulmuştur (SerPK, 2012: madde 82).

Yatırımcı tazmininin kapsamını yatırımcılara ait olan ve yatırım hizmeti ve faaliyeti veya yan hizmetler ile bağlantılı olarak yatırım kuruluşu tarafından yatırımcı adına saklanan veya yönetilen nakit ödeme veya sermaye piyasası araçlarının teslim yükümlülüklerinin yerine getirilmemesinden kaynaklanan talepler oluşturmaktadır (SerPK, 2012: madde 84). Yatırımcıları tazmin kararı verilen kuruluşların yatırımcıları, bu kapsamında tazmin talep etme hakkına sahiptirler.

Yatırımcıların yatırım danışmanlığı veya piyasadaki fiyat hareketlerinden kaynaklanan zararları tazmin kapsamında değildir. Ayrıca yatırımcıları tazmin kararı verilen yatırım kuruluşlarının yönetim kurulu üyeleri, yöneticileri ve şahsen sorumlu ortakları, yüzde beş veya daha fazla paya sahip ortakları, denetim kurulu üyeleri veya ilgili yatırım kuruluşları ile aynı grup içinde yer alan diğer şirketlerde benzer konumda olan kişiler ile bu kişilerin eş ve ikinci dereceye kadar kan ve kayın hısımları ile bu kişiler adına hareket eden üçüncü kişiler, bunların yüzde yirmi beş veya daha fazla paya sahip olduğu şirketler, yatırımcıları tazmin kararı verilen yatırım kuruluşları ile aynı grupta yer alan diğer şirketler ve yatırım kuruluşlarının mali sıkıntıya düşmesine neden olan veya finansal durumunun bozulmasına önemli etkileri olan olaylarda sorumluluğu bulunan veya bu olaylardan menfaat sağlayan kişiler de tazmin kapsamı dışında tutulmuştur. Bilgi suiistimali ve piyasa dolandırıcılığı suçlardan veya suçtan kaynaklanan mal varlığı değerlerini aklama suçundan mahkûm olan yatırımcılara ait talepler, söz konusu eylemlerle ilgili alacaklarla sınırlı olmak üzere tazmin kapsamı dışındadır (SerPK, 2012: madde 84).

Yatırımcı tazmini kapsamında hak sahibi her bir yatırımcıya ödenecek azami tazmin tutarı yüz bin Türk Lirasıdır. Bu sınır hesap sayısı, türü ve para birimine bakılmaksızın bir yatırımcının aynı kuruluştan olan taleplerinin tümünü kapsar. YTM tarafından ödenecek azami tutarın üzerinde kalan tutarın başka bir yatırımcıya ödenmesi amacıyla devredilmiş olması hâlinde devralana YTM tarafından ödeme yapılmamaktadır (SerPK, 2012: madde 84).

2.2. Yatırımcı Hakları

Türkiye’de sermaye piyasalarına yatırım yapan yatırımcıların korunmasına yönelik yapılan son düzenlemeler ile birlikte yatırımcıların haklarında genişleme yaşanmıştır. Gelinek noktada yatırımcılar birikimlerini yatırıma dönüştürme, yatırım kuruluşun seçme, bilgi alma, danışmanını seçme, kişiye özel tavsiye alma, yatırım ürünleri ve işlem maliyetleri hakkında bilgi alma, adil, eşit ve dürüst hizmet alma, bağımsız ve tarafsız tavsiye alma, çıkar çatışmalarından haberdar edilme, bilgilerinin gizli tutulması, kendi bilgilerine her an erişme, hesaplarını yönetme ve kontrol etme, hesapları hakkında düzenli bilgi alma, yatırım kuruluşu ile iletişim kurma, başka bir yatırım kuruluşu ile çalışma haklarına sahip bulunmaktadırlar (TSPB, 2016b: 1-2).

Ayrıca Yeni SerPK ile YTM’nin kurulması ve yatırımcıların sermaye piyasası faaliyetlerinden doğan tüm sermaye piyasası aracı ve nakit alacaklarının 100.000 TL’ye kadar olan kısmının YTM güvencesi altına alınması yatırımcılara ilave bir güvence ve hak sağlamaktadır (SPK, 2012: xi).

3. Literatür Taraması

Yatırımcıların korunmasına yönelik çok sayıda yabancı literatür bulunmakla birlikte Türk sermaye piyasasında yatırımcıların korunması ve yatırımcı haklarına yönelik yeterli çalışma bulunmamaktadır. Literatür incelendiğinde Türk sermaye piyasasında yatırımcıların korunması ve hakları üzerine bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Yatırımcıların korunmasına yönelik önemli çalışmaların ilki La Porta ve diğ. (1997) tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışmada 49 ülkenin sermaye piyasası verileri ve hissedar haklarının kalitesi, halka açık şirketlerin piyasa değerleri ile pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine La Porta ve diğ. (1999) ülkelerin yatırımcıların korunmasına yönelik düzenlemeleri incelenmiş ve gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere göre daha güçlü düzenlemelere sahip olduklarını ortaya koymuşlardır.

Shleifer ve Wolfenzon (2002) işletmelerin nakit akışlarına ilişkin kararlarının yasal ortam tarafından nasıl şekillendiğine yönelik bir model geliştirmişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre yatırımcıların korunması ile nakit akışları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Djankov ve diğ. (2006) 72 ülkenin verilerini kullanarak azınlık hissedarlarının korunmasına yönelik bir yönetici karşıtı haklar endeksi oluşturmuşlardır. Söz konusu endeks yatırımcı hakları üzerine kurulmuş olup borsaların sonuçlarını öngören birçok endeksten daha etkin çalışmıştır.

Spamann (2008) çalışmasında daha önce ele alınan yönetici karşıtı haklar indeksini incelemiş, bir düzeltme endeksi niteliğinde olan kendi endeksini kurmuştur. Orijinal endeksin yatırımcıların haklarını korumanın ölçülmesinde yetersiz olduğu ve bulunduğu endeksin de hissedarların korunmasının sivil yasalara göre daha fazla olduğu ya da hissedarların korunması ile piyasa büyüklüğü, mülkiyet dağılımı ya da mali krizlere karşı direncin öngörüldüğü etkili iddiaları yeterince desteklemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Gümüş ve diğ. (2012) yatırımcıların korunması göstergeleri ile 32 ülkede yatırımcıların korunmasını araştırmış ve üç dönem için kümeleme analizi ile Türkiye’nin bu ülkeler arasındaki yerini belirlemişlerdir. İncelenen dönemler itibarıyla Türkiye yatırımcıların korunması seviyesini geliştirmesine rağmen daha yüksek bir kümede yer alamamıştır. Perotti ve Volpin (2012) yatırımcıların korunması için lobiciliğin finansal kesime erişimi azalttığına yönelik bir model geliştirmişlerdir. Çalışmaya göre yatırımcıların korunması rekabeti zayıflattığından ülkelerin politik kararları güçlü bir yatırımcıyı koruma düzenlemesine dayanmamaktadır.

Albuquerque ve Wang (2004) yatırımcıların korunmasına yönelik düzenlemeler ile varlık fiyatlaması arasında bir ilişki olup olmadığını incelemiştir. Analizin sonucuna göre güçlü bir yatırımcıyı koruma düzenlemesi ile yüksek piyasa değeri, getirilerde daha az dalgalanma, daha düşük hisse risk primi ve faiz oranı mümkün olabilmektedir. Benzer bir çalışmada Başak ve diğ. (2016) yatırımcıların korunması durumunda daha yüksek hisse getirileri, daha düşük getiri dalgalanmaları ve daha düşük faiz oranları olabileceği sonucuna ulaşmışlardır.

4. Türk Sermaye Piyasasında Yatırımcıların Korunması ve Yatırımcı Hakları Üzerine Araştırma

4.1. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Yatırımcıların korunması açısından yatırımcı haklarının bilinirlik düzeyinin ve yatırımcıların bilgi sahipliği düzeyinin belirlenebilmesi, mevcut durumun analiz edilerek eksikliklerin belirlenmesi ve öneriler geliştirilmesi amacıyla literatür çalışmaları da göz önünde bulundurularak anket soruları hazırlanmıştır. Anket formu Ek 1’de yer almakta olup anket çalışması 2017 Mart ayında internet üzerinden 137 kişinin katılımı ile tamamlanmıştır.

4.2. Güvenilirlik Analizi

Ölçeklerin güvenilirliğini test edebilmek için değişkenlerin ölçek türüne göre farklılaşmakla beraber Cronbach Alfa, Split-Half, KR20/21 ve benzeri yöntemler kullanılmaktadır (Muth, 2014). Farklı güvenilirlik katsayıları bulunmakla birlikte tümünün temelinde değişkenler arası korelasyon katsayısı vardır. Bu çalışmada değişkenler ikili ölçek (Binary, Evet/Hayır) ile ölçüldüğü için güvenilirlik analizi KR21 istatistiği kullanılarak yapılmıştır. Diğer güvenilirlik istatistiklerine benzer şekilde KR21 istatistiği aşağıdaki gibi yorumlanabilmektedir:

Tablo 2: KR21 İstatistiği ve Yorumu

Güvenilirlik	Yorum
$r \geq 0,9$	Mükemmel
$0,7 \leq r < 0,9$	İyi
$0,6 \leq r < 0,7$	Kabul edilebilir
$0,5 \leq r < 0,6$	Zayıf
$R < 0,5$	Kabul edilemez

Kaynak: G. F. Kuder and M. W. Richardson, (1937), “The Theory of the Estimation of Test Reliability”. Psychometrika, 2, s.156.

Çalışmada yatırımcıların korunması hakkında sorgulanan konularda bilgi sahibi olup olmadığının ölçüldüğü ilk bölümde toplam 11 soru sorulmuştur. Evet/Hayır şeklinde sorgulanan bu sorular için KR21 istatistiği 0,87 olarak hesaplanmıştır. Anketin ikinci bölümü olan ve yatırımcıların haklarını bilip bilmediğinin sorgulandığı bölümde ise 6 soru bulunmaktadır. Bu 6 sorudan hesaplanan KR21 istatistiği ise 0,82’dir. Elde edilen KR21 istatistik sonuçlarına göre ölçek güvenilirirdir.

4.3. Çalışmanın Betimleyici İstatistikleri

Bu bölümde anket çalışmasına katılan yatırımcıların profilleri ele alınacaktır. Katılımcılara ait betimleyici istatistiklere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 3: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Ait Betimleyici İstatistikler

Özellik	Detay	Frekans	%	Özellik	Detay	Frekans	%
Cinsiyet	Erkek	89	64,96	Çalışılan Sektör	Kamu	3	2,19
	Kadın	48	35,04		Özel	118	86,13
	Toplam	137	100,00		Üniversite / Akademik kurumlar	16	11,68
Eğitim	Lise	13	9,49	Çalışılan Kuruluş Türü	Toplam	137	100,00
	Ön Lisans	10	7,30		Banka	96	70,07
	Lisans	73	53,28		Üniversite / Akademik kurumlar	16	11,68
	Yüksek Lisans	20	14,60		Factoring	2	1,46
	Doktora	21	15,33		Aracı Kurumlar	4	2,92
	Toplam	137	100,00		Düzenleyici-Denetleyici Kurumlar	2	1,46
Yaş	21-30	42	30,66	Statü	Diğer	17	12,41
	31-40	65	47,45		Toplam	137	100,00
	41-50	22	16,06		Personel	93	67,88
	51 ve üzeri	8	5,84		Yönetici	39	28,47
	Toplam	137	100,00		Diğer	5	3,65
Aylık Ortalama Gelir (TL)	1.000-3.000	34	24,82	Tecrübe	Toplam	137	100,00
	3.001-6.000	56	40,88		1-5 yıl	38	27,74
	6.001-9.000	36	26,28		6-10 yıl	38	27,74
	9.001-12.000	6	4,38		11-15 yıl	24	17,52
	12.001-15.000	1	0,73		16-20 yıl	18	13,14
	15.001 ve üzeri	4	2,92		21-25 yıl	14	10,22
	Toplam	137	100,00		26 yıldan fazla	5	3,65
					Toplam	137	100,00

Katılımcıların büyük kısmı lisans mezunlarından ve erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcılar arasında erkekler %64,96; kadınlar ise %35,04 paya sahiptir. Katılımcıların 73'ü lisans mezunu olup toplam katılımcıların %53,28'ini oluşturmaktadır. Lisans mezunlarından sonra doktora ve yüksek lisans mezunları en yüksek paya sahiptir. Genel olarak bakıldığında toplamda %83,21 paya sahip 114 katılımcı yükseköğretim mezunudur.

Yaş dağılımına bakıldığında katılımcıların %47,45'i 31-40 yaş aralığındadır. Diğer taraftan 21-30 yaş aralığındaki katılımcıların payı ise %30,66'dır. Genel olarak bakıldığında toplamda %78,10 paya sahip 107 katılımcı 41 yaş altındadır.

Aylık ortalama net gelirlerine bakıldığında katılımcıların %40,88'i 3.001-6.000 TL arasında aylık net gelire sahiptir. Ayrıca katılımcıların % 26,28'i 6.001-9.000 TL arasında, % 24,82'si ise 1.000-3.000 TL arasında aylık net gelire sahiptir. Genel olarak bakıldığında toplamda %91,97 paya sahip 126 katılımcı 9.001 TL'nin altında aylık net gelire sahiptir.

Katılımcıların %86,13'ü özel sektörde; % 11,68'i akademik kurumlarda çalışmaktadır. Diğer taraftan katılımcıların %70,07'si banka, % 11,68'i ise akademik kurum çalışanlarıdır. Az sayıda katılımcı aracı kurum, faktöring ve düzenleyici-denetleyici kurumlarda çalışmaktadır. Diğer kategorisindeki katılımcılara bakıldığında holding, bilişim şirketi, yatırım şirketi, danışmanlık, büyükşehir belediyesi gibi kuruluşlarda çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Statülerine bakıldığında katılımcıların büyük kısmının yönetici niteliği olmayan personelden oluşmaktadır. Katılımcıların %67,88'i yönetici niteliği olmayan personel niteliğindedir. Yöneticilerin oranı ise %28,47 olarak gerçekleşmiştir. Diğer kategorisindeki katılımcılara bakıldığında bu kişilerin öğretim üyesi oldukları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte görev yaptıkları kuruluşlarda yönetici görevlerinin olup olmadığı bilinmediğinden personel ya da yönetici sınıfına dâhil edilmemiştir.

Tecrübelerine bakıldığında katılımcıların %27,74'ünün çalışma tecrübesi 1-5 yıl arasındadır. Toplamda %54,47 paya sahip 76 katılımcının toplam çalışma tecrübesi 10 yılın altındadır.

4.4. İstatiksel Analizler ve Sonuçlar

4.4.1. Yatırımcı Tercihlerinin Analizi

Bu bölümde anket çalışmasına katılan yatırımcıların yatırım tercihleri ele alınacaktır. Katılımcıların yatırımcı profillerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların Yatırımcı Profilleri

Yatırımcı Profili	Sayı	%
Mevcut yatırımcı	59	43,07
Potansiyel yatırımcı	41	29,93
Kayıp yatırımcı	10	7,30
Öğrenciler	3	2,19
Yatırım yapmayacaklar	24	17,52
Toplam	137	100,00

Katılımcıların %43,07'si mevcutta yatırım yapan kişilerdir. Diğer taraftan katılımcıların %29,93'ü potansiyel yatırımcı ve %7,30'u kayıp yatırımcı statüsündedir. %17,52 oran ile 24 katılımcı ise geçmişte yatırım yapmadığı gibi gelecekte de yatırım yapmayı düşünmemektedir. Bu 24 katılımcının yatırım yapmama sebeplerine ise Tablo 5'de yer verilmiştir.

Tablo 5: Katılımcıların Yatırım Yapmama Nedenleri

Yatırım Yapılmama Nedeni	Sayı	%
Gelir yetersizliği	20	80,00
Sermaye piyasalarına güvensizlik	3	12,00
Yatırım ürünlerinin yetersizliği	1	4,00
Yatırımcıların yeterince korunmaması	1	4,00
Toplam	25	100,00

* Bir yatırımcı birden çok seçenek seçtiği için toplam sayısı, yatırımcı sayısından fazla çıkmaktadır.

24 katılımcı toplam 25 adet yatırım yapmama nedenini belirtmiştir. Yatırım yapılmamasının temel nedeni olarak % 80 oranında gelir yetersizliği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra yatırımcıların yeterince korunmaması, sermaye piyasalarına güvensizlik ve yatırım ürünlerinin yetersizliği de yatırım yapmama nedenleri arasında yer almaktadır.

Ankete katılan 24 katılımcı yatırım yapmadıklarını belirttiği için bundan sonraki analizler yatırım yapan 113 yatırımcı üzerinden yapılacaktır. Katılımcıların yatırım araçları tercihlerine Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6: Katılımcıların Yatırım Araçları Tercihleri

Yatırım Araçları Tercihleri	Sayı*	%
Mevduat	58	26,61
Döviz	40	18,35
Altın	37	16,97
BES	26	11,93
Hisse senedi	17	7,80
Gayrimenkul	16	7,34
Yatırım fonu	13	5,96
Hazine bonosu	4	1,83
Repo	3	1,38
Eurobond	2	0,92
Devlet tahvili	1	0,46
Sukuk	1	0,46
Toplam	218	100,00

* Bir yatırımcı birden çok seçenek seçtiği için toplam sayısı, yatırımcı sayısından fazla çıkmaktadır.

113 katılımcı toplam 218 adet yatırım aracına yatırım yaptıklarını belirtmişlerdir. Bunlardan %26,61 pay ile en çok tercih edilen yatırım aracı mevduattır. Döviz, altın ve bireysel emeklilik mevduattan sonra yatırımcılar tarafından en çok tercih edilen yatırım araçlarıdır. Söz konusu bu dört yatırım aracı toplamın %73,85'sini oluşturmaktadır. Sonuç olarak yatırımcıların ağırlıklı bu dört yatırım aracına yatırım yapma eğiliminde oldukları söylenebilmektedir.

Katılımcıların yatırım araçlarını ne sıklıkta kullandığına Tablo 7'de yer verilmiştir.

Tablo 7: Katılımcıların Yatırım Sıklıkları

Yatırım Sıklığı	Sayı	%
Ayda Birden Çok Kez	14	12,39
Ayda 1	35	30,97
3 Ayda 1	11	9,73
6 Ayda 1	3	2,65
Yılda 1	9	7,96

Düzensiz/Periyodik Değil	41	36,28
Toplam	113	100,00

Ankete katılan 137 yatırımcıdan 24'ü yatırım yapmadıklarını belirtmiştir. Kalan 113 yatırımcıdan 41'i düzensiz şekilde yatırım yaptıklarını, 35'i ise ayda bir kez yatırım yaptıklarını belirtmişlerdir. Düzensiz yatırım yapanlar ile ayda bir kez yatırım yapanlar toplamın %67,26'sını oluşturmaktadır.

Katılımcıların kaç yıldır yatırım (ilk yatırımlarını kaç yıl önce) yaptıkları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Yatırımcıların Yatırım Yapma Süreleri

Kaç Yıldır Yatırım Yapıldığı	Sayı	%
0-5 Yıl	44	38,94
6-10 Yıl	30	26,55
11-15 Yıl	16	14,16
16-20 Yıl	14	12,39
21 Yıl ve üzeri	9	7,96
Toplam	113	100,00

Yatırımcıların %38,94'ü ilk yatırımını 1-5 yıl öncesinde yapmıştır. Yatırımcıların toplam %65,49'u ilk yatırımlarını 1-10 yıl öncesinde gerçekleştirmişlerdir.

4.4.2. Yatırımcıların Bilgi Düzeyinin Analizi

Bu bölümde anket çalışmasına katılan yatırımcıların çeşitli hususlardaki bilgi sahiplik seviyeleri ele alınacaktır. Katılımcıların konu bazında bilgi sahiplik sonuçlarına Tablo 9'da yer verilmiştir.

Tablo 9: Yatırımcıların Bilgi Düzeyi

Yatırımcıların Bilgi Sahipliği	Evet	%	Hayır	%	Toplam	%
Sermaye Piyasası Kanunu'nun amaçlarından biri yatırımcıların hak ve menfaatlerinin korunmasıdır.	98	86,73	15	13,27	113	100
Sermaye Piyasası Kanunu'na göre kamu kurumları dâhil gerçek ve tüzel kişilerin sır saklama yükümlülüğü bulunmaktadır.	96	84,96	17	15,04	113	100
Yatırımcıların korunması amacıyla YTM kurulmuştur.**	54	47,79	59	52,21	113	100
Yatırım kuruluşları yükümlülüklerini yerine getiremeyecekse SPK tarafından yatırımcı tazmini kararı verilebilir.	65	57,52	48	42,48	113	100
Bankalar hakkında yatırımcı tazmini kararı verilebilmesi için BDDK'dan görüş alınması gerekmektedir.	56	49,56	57	50,44	113	100
Yatırım kuruluşları tarafından saklanan nakit ödeme veya sermaye piyasası araçlarının teslim yükümlülüğü yatırımcı tazmini kapsamındadır.	59	52,21	54	47,79	113	100
Bilgi suiistimali ve piyasa dolandırıcılığı suçlarından kazanılan alacaklar yatırımcı tazmini kapsamında değildir.	55	48,67	58	51,33	113	100
Hakkında tedrici tasfiye kararı verilen yatırım kuruluşlarının mal varlığının yönetimi YTM'ye geçer.	50	44,25	63	55,75	113	100
Bir yatırımcıya (bir kuruluştaki alacakları için) ödenebilecek tazmin tutarı en fazla 100.000 TL'dir.	62	54,87	51	45,13	113	100
Yatırımcıların korunması için tahkim ve arabuluculuk müesseseleri bulunmaktadır.	70	61,95	43	38,05	113	100
Sermaye Piyasası Kanunu'nda bilgi suiistimali ve piyasa dolandırıcılığı suç olarak düzenlenmiştir.	91	80,53	22	19,47	113	100

**Tek örneklem oran testi sonucunda elde edilen p değeri 0,278'dir.

Yatırımcıların çeşitli hususlarla ilgili bilgi sahipliği incelendiğinde yatırımcıların korunması için YTM'nin kurulması, SPK tarafından bankalar hakkında yatırımcı tazmini kararı verilebilmesi için BDDK görüşü alınması gerekliliği, bilgi suiistimali ve piyasa dolandırıcılığı suçlarından kazanılan alacakların yatırımcı tazmini kapsamında olmadığı, hakkında tedrici tasfiye kararı verilen yatırım kuruluşlarının mal varlığının yönetiminin YTM'ye geçmesi hususlarında katılımcıların çoğunluğunun bilgi sahibi olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan Tablo 9'da yer alan 11 husustan 7'sinde yatırımcıların çoğunluğu bilgi sahibidir.

Bu bölümde “Yatırımcıların korunması amacıyla YTM kurulmuştur” sorusuna verilen yanıtlar detaylı olarak analiz edilmiştir. İlgili soruya verilen cevaplar tek örneklem tek yönlü oran testi ile analiz edilmiştir ve sonucunda aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

Hipotez 1:

H₀: Türkiye’de yatırımcılar Yatırımcı Tazmin Merkezini bilmektedir ($p \geq \%51$).

H₁: Türkiye’de yatırımcılar Yatırımcı Tazmin Merkezini bilmemektedir ($p < \%51$).

Elde edilen tek örneklem oran testine göre, Türkiye’de yatırımcıların Yatırımcı Tazmin Merkezini bildiği yönündeki H₀ Hipotezi %95 güven düzeyinde kabul edilmiştir.

4.4.3. Yatırımcı Haklarının Analizi

Bu bölümde anket çalışmasına katılan yatırımcıların yatırımcı hakları ile ilgili bilgi sahiplik seviyeleri ele alınacaktır. Katılımcıların yatırımcı hakları bazında bilgi düzeyi sonuçlarına Tablo 10’da yer verilmiştir.

Tablo 10: Yatırımcı Hakları

Yatırımcı Hakları	Evet	%	Hayır	%	Toplam	%
Bilgi alma hakkı	106	93,81	7	6,19	113	100,00
Adil ve eşit hizmet alma hakkı	103	91,15	10	8,85	113	100,00
Dürüst hizmet alma hakkı	104	92,04	9	7,96	113	100,00
Bağımsız ve tarafsız tavsiye alma hakkı	99	87,61	14	12,39	113	100,00
Çıkar çatışmalarından haberdar edilme hakkı	75	66,37	38	33,63	113	100,00
Bilgilerin gizli tutulması hakkı	106	93,81	7	6,19	113	100,00

Yatırımcıların yatırımcı hakları ile ilgili bilgi sahipliği incelendiğinde genellikle bilgi sahibi oldukları görülmektedir. Bununla beraber diğer haklarına kıyasla yatırımcıların çıkar çatışmalarından haberdar edilme, bağımsız ve tarafsız tavsiye alma haklarını daha az bildikleri görülmektedir.

Yatırımcıların beyanına göre haklarını bilip bilmediğinin sorgulandığı bu bölümde de sorulan her bir soru için %95 güven düzeyinde tek örneklem tek yönlü oran testi uygulanmıştır. Bu test için hipotezler aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

Hipotez 2:

H₀: Türk sermaye piyasasında yatırımcılar haklarını bilmektedir ($p \geq \%51$).

H₁: Türk sermaye piyasasında yatırımcılar haklarını bilmemektedir ($p < \%51$).

Böylelikle her bir soruya verilen cevaba göre örneklemden hareketle %95 güven düzeyinde anakütlenin, yani yatırımcıların, haklarını bilip bilmediği istatistiksel olarak test edilmiştir.

Tablo 11: Yatırımcı Hakları Tek Örneklem Oran Testi Sonuçları

Soru	Evet Cevabını Veren Kişi Sayısı	Toplam Kişi Sayısı	Örneklem Oranı (p)	Sig. (%95 Güven Düzeyinde)
Bilgi alma hakkınız bulunmaktadır.	106	113	93.8%	1.000
Adil ve eşit hizmet alma hakkınız bulunmaktadır.	103	113	91.2%	1.000
Dürüst hizmet alma hakkınız bulunmaktadır.	104	113	92.0%	1.000
Bağımsız ve tarafsız tavsiye alma hakkınız bulunmaktadır.	99	113	87.6%	1.000
Çıkar çatışmalarından haberdar edilme hakkınız bulunmaktadır.	75	113	66.4%	1.000
Bilgilerinizin gizli tutulması hakkınız bulunmaktadır.	106	113	93.8%	1.000

Elde edilen sonuçlara göre ilgili konuların tamamı için yatırımcıların haklarını bildiklerini öne süren H₀ Hipotezi %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak kabul edilmiştir.

4.4.4. Genel Değerlendirme Sorularının Analizi

Bu bölümde anket çalışmasına katılan kişilerin genel değerlendirme sorularına verdikleri cevaplar ele alınacaktır. Katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12: Genel Değerlendirme

Genel Değerlendirme	Evet	%	Hayır	%	Kısmen	%	Toplam	%
Yatırımcıların korunması açısından yeterli bilgiye sahip olunmasının önemi	98	86,73	2	1,77	13	11,50	113	100
Türkiye'de yatırımcıların korunması ile ilgili mevzuat ve uygulamaların yeterliliği	26	23,01	20	17,70	67	59,29	113	100

Yatırımcıların %86,73'ü yatırımcıların korunması açısından yeterli bilgiye sahip olunmasının önemli olduğunu düşünürken %11,50'si kısmen önemli olduğunu düşünmektedir. Ayrıca yatırımcıların % 59,29'u Türkiye'de yatırımcıların korunması ile ilgili mevzuat ve uygulamaları kısmen yeterli bulurken %17,70'i yetersiz bulmaktadır.

Yatırımcıların korunması açısından yeterli bilgiye sahip olunmasının önemi ve Türkiye'de yatırımcıların korunması ile ilgili mevzuat ve uygulamaların yeterliliği %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak tek örneklem tek yönlü oran testi ile analiz edilmiştir. İlgili bölümdeki iki soru için hipotezler aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

Hipotez 3:

H₀: Türkiye'de yatırımcıların korunması ile ilgili mevzuat ve uygulamaların yeterli olduğu düşünülmektedir (p≥%51).

H₁: Türkiye'de yatırımcıların korunması ile ilgili mevzuat ve uygulamaların yeterli olmadığı düşünülmektedir (p<%51).

Hipotez 4:

H₀: Yatırımcıların korunması açısından yeterli bilgiye sahip olunması önemlidir (p≥%51).

H₁: Yatırımcıların korunması açısından yeterli bilgiye sahip olunması önemli değildir (p<%51).

Tablo 13: Genel Değerlendirme Tek Örneklem Oran Testi Sonuçları

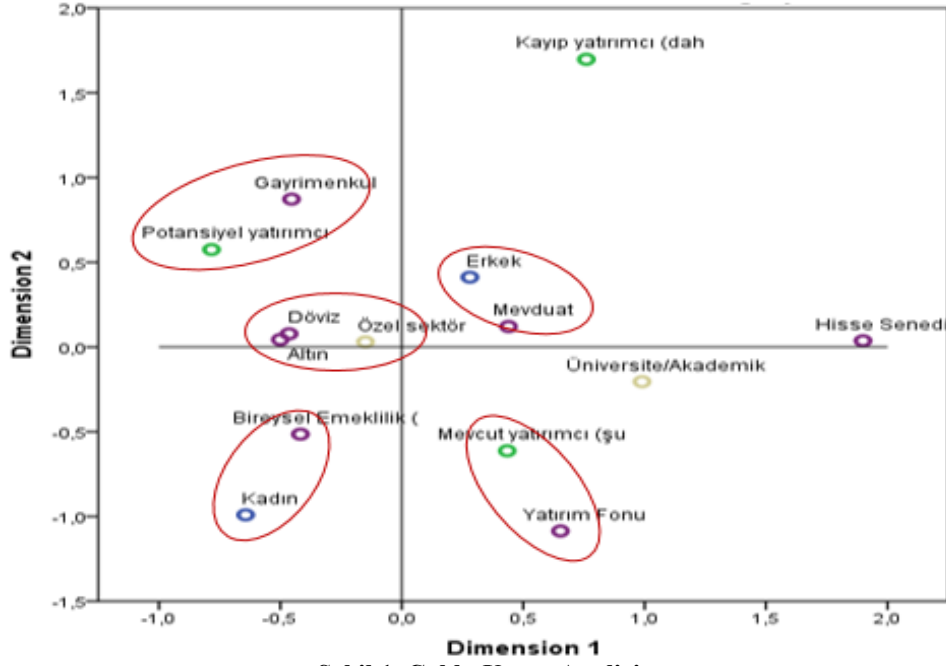
Soru	Evet Cevabını Veren Kişi Sayısı	Toplam Kişi Sayısı	Örneklem Oranı (p)	Sig. (%95 Güven Düzeyinde)
Türkiye'de yatırımcıların korunması ile ilgili mevzuat ve uygulamaları yeterli buluyor musunuz?	26	113	23.0%	0.000
Yatırımcıların korunması açısından yeterli bilgiye sahip olunmasının önemli olduğunu düşünüyor musunuz?	98	113	86.7%	1.000

Elde edilen tek örneklem oran testine göre, Türkiye'de yatırımcıların korunması ile ilgili mevzuat ve uygulamaların yeterli bulunduğunu öne süren H₀ Hipotezi %95 güven düzeyinde reddedilmiştir. Ayrıca yatırımcıların korunması açısından yeterli bilgiye sahip olunmasının önemli olduğunu öne süren H₀ Hipotezi ise %95 güven düzeyinde kabul edilmiştir.

4.4.5. Çoklu Uyum Analizi

Uyum Analizi kategorik ya da kategorik hale getirilmiş verilerin çapraz tablodaki satırlar ve sütunlar arasındaki birlikte değişimlerini daha az boyutlu uzayda grafiksel olarak gösteren çok değişkenli bir istatistiksel analizdir. Bu analiz sayesinde kategorik değişkenlerin kategorileri arasındaki benzerlik, farklılık ve aralarındaki ilişki yorum yapmayı kolaylaştırmak için daha basit yapıya indirgenerek açıklanmaktadır (Özdamar, 2004; Suner ve Çelikoğlu, 2008).

Bu çalışmada çoklu uyum analizi ile katılımcıların çalıştığı sektör, yatırımcı profili, cinsiyet ve yatırım araçları birlikte incelenerek haritalandırılmıştır. Elde edilen sonuca göre grafiksel ayrıştırımda, çalışılan sektör ve yatırım araçları birinci boyutta, cinsiyet ve profil ise ikinci boyutta daha fazla ayrıştırıcı etkiye sahiptir.

Şekil 1. Çoklu Uyum Analizi

Özel sektör çalışanları genellikle döviz ve altına yatırım yapmaktadır. Döviz ve altın yatırım araçlarına birlikte yatırım yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca erkeklerin genellikle yatırımlarını mevduatta, kadınların ise bireysel emeklilikte değerlendirdikleri görülmektedir. Ek olarak mevcut yatırımcıların yatırımlarını yatırım fonunda değerlendirdikleri, potansiyel yatırımcıların ise yatırım yapma imkânı olduğunda gayrimenkulü tercih edecekleri belirlenmiştir. Kayıp yatırımcıların haritada hiçbir yatırım aracına yakın çıkmaması da yine varsayımları doğrulamaktadır.

Şekil 1'deki sonuçlara göre daha detaylı inceleme yapıldığında, yatırımlarını mevduatta değerlendiren erkekler katılımcılar yatırımcı olarak haklarını bildiklerini ifade etmişlerdir. Bilgi sahipliği incelendiğinde yatırımcıların korunması amacıyla YTM'nin kurulmuş olması, bankalar hakkında yatırımcı tazmini kararı verilebilmesi için BDDK'dan görüş alınması gerektiği, yatırım kuruluşları tarafından saklanan nakit ödeme veya sermaye piyasası araçlarının teslim yükümlülüğü yatırımcı tazmini kapsamında olduğu, bilgi suiistimali ve piyasa dolandırıcılığı suçlarından kazanılan alacaklar yatırımcı tazmini kapsamında olmadığı ve hakkında tedrici tasfiye kararı verilen yatırım kuruluşlarının mal varlığının yönetimi YTM'ye geçeceği konularında bilgiye sahip olma oranı diğer konulara göre görece olarak daha düşüktür.

Yatırımlarını bireysel emeklilikte değerlendiren kadın katılımcılar yatırımcı hakları konusunda sorgulanan konuların tamamına hâkim olduklarını beyan etmişlerdir. Bilgi sahipliği açısından ise sadece yatırımcıların korunması amacıyla Yatırımcı Tazmin Merkezinin kurulmuş olması ve yatırım kuruluşları tarafından saklanan nakit ödeme veya sermaye piyasası araçlarının teslim yükümlülüğü yatırımcı tazmini kapsamında olması konularında görece olarak daha düşük bilgiye sahip oldukları gözlemlenmiştir.

Yatırımlarını döviz ve altın olarak değerlendiren özel sektör çalışanlarının ise yatırımcıların korunması amacıyla YTM kurulduğu, bankalar hakkında yatırımcı tazmini kararı verilebilmesi için BDDK'dan görüş alınması gerektiği bilgi suiistimali ve piyasa dolandırıcılığı suçlarından kazanılan alacaklar yatırımcı tazmini kapsamında olmadığı ve hakkında tedrici tasfiye kararı verilen yatırım kuruluşlarının mal varlığının yönetimi YTM'ye geçeceği konularında görece olarak daha düşük bilgi sahibi olduğu tespit edilmiştir.

Yatırımlarını yatırım fonlarında değerlendiren mevcut yatırımcıların, yatırımcıların korunması amacıyla YTM kurulduğu, bankalar hakkında yatırımcı tazmini kararı verilebilmesi için BDDK'dan görüş alınması gerektiği, bilgi suiistimali ve piyasa dolandırıcılığı suçlarından kazanılan alacaklar yatırımcı tazmini kapsamında olmadığı ve bir yatırımcıya (bir kuruluştaki alacakları için) ödenebilecek tazmin tutarı en fazla 100.000 TL olduğu konularında bilgi sahibi olma oranlarının düşük olduğu gözlemlenmiştir.

Yatırımlarını gayrimenkul olarak değerlendiren potansiyel yatırımcıların bilgi sahipliği ile ilgili sorulan 11 sorudan 6'sı ile ilgili bilgi sahipliğinin düşük olduğu gözlemlenmiştir. Hakkında tedrici tasfiye kararı verilen yatırım kuruluşlarının mal varlığının yönetimi YTM'ye geçeceği konusunda bilgi sahipliğinin ise çok düşük olduğu

(%33) dikkat çekmektedir. Çıkar çatışmalarından haberdar edilme hakkı ile ilgili bilgi seviyesi ise diğer konulara göre oldukça düşüktür.

4.5. Bulguların Değerlendirilmesi

Türkiye’de yatırımcı hakları ve yatırımcıların korunmasına yönelik anket yöntemi ile gerçekleştirilen bu araştırma 137 katılımcı ile tamamlanmıştır. Anketin güvenilirliğine ilişkin KR21 testi gerçekleştirilmiş olup yatırımcıların korunması hakkında bilgi sahibi olunmasına ilişkin test sonucu 0,87; yatırımcı haklarının bilinmesine ilişkin test sonucu 0,82 çıkmıştır. Söz konusu test sonuçları anketin güvenilir olduğunu göstermektedir. Anket güvenilirliği belirlendikten sonra frekans analizi, güvenilirlik analizi, t-testi ve çoklu uyum analizi yöntemleri ile anket verileri değerlendirilmiştir.

Anket katılımcılarının %43,07’si mevcutta yatırım yapan kişilerdir. Diğer taraftan katılımcıların %29,93’ü potansiyel yatırımcı, %7,30’u ise kayıp yatırımcı statüsündedir. %17,52 oran ile 24 katılımcı ise geçmişte yatırım yapmadığı gibi gelecekte de yatırım yapmayı düşünmemektedir. Yatırım yapılmama nedenine bakıldığında en büyük sebebin gelir yetersizliği olduğu görülmektedir. Yatırım araçları tercihlerine bakıldığında ise sırası ile en çok mevduat, döviz, altın, bireysel emeklilik, hisse senedi, gayrimenkul, yatırım fonu ürünleri tercih edilmektedir.

Yatırımcıların bilgi düzeyi ve yatırımcıların haklarına ilişkin analizler toplam 113 katılımcı üzerinden yapılmış olup geçmişte yatırım yapmayan ve gelecekte de yapmaya düşünmeyen 24 katılımcı analizin dışında tutulmuştur. Yatırımcıların bilgi düzeylerine bakıldığında sorulan 11 sorudan 4’ünde katılımcıların çoğunluğu bilgi sahibi değildir. Bu hususlar YTM’nin kurulması, SPK tarafından bankalar hakkında yatırımcı tazmini kararı verilebilmesi için BDDK görüşü alınması gerekliliği, bilgi suiistimali ve piyasa dolandırıcılığı suçlarından kazanılan alacakların yatırımcı tazmini kapsamında olmadığı, hakkında tedrici tasfiye kararı verilen yatırım kuruluşlarının mal varlığının yönetiminin YTM’ye geçmesi olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan katılımcıların çoğunluğu sorulan diğer 7 soru hakkında çoğunlukla bilgi sahibidirler. Yatırımcıların bilgi düzeyi ile ilgili yapılan t-testinde yatırımcıların Yatırımcı Tazmin Merkezini bildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yatırımcıların haklarına bakıldığında katılımcıların çoğunluğu sorulan 6 sorunun tamamında bilgi sahibidirler. Bununla birlikte yatırımcılar çıkar çatışmalarından haberdar edilme, bağımsız ve tarafsız tavsiye alma haklarını diğer haklarına göre daha az bilmektedirler. Yatırımcıların hakları ile ilgili yapılan t-testinde yatırımcıların haklarını bildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Genel değerlendirilme sorularına bakıldığında katılımcıların çoğunluğu yatırımcıların korunması açısından yeterli bilgiye sahip olunmasının önemli olduğunu düşünmektedir. Ayrıca yatırımcıların % 59,29’u Türkiye’de yatırımcıların korunması ile ilgili mevzuat ve uygulamaları kısmen yeterli bulmaktadır. Türkiye’de yatırımcıların korunması ile ilgili mevzuat ve uygulamaların yeterliliğine yönelik yapılan t-testinde mevzuat ve uygulamaların yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yatırımcıların korunması açısından yeterli bilgiye sahip olunmasının önemine yönelik yapılan t-testinde ise yatırımcıların görüşlerinin bu yönde olduğu belirlenmiştir.

Çoklu uyum analizinde özel sektör çalışanları genellikle döviz ve altına yatırım yaptıkları belirlenmiştir. Döviz ve altın yatırım araçlarına birlikte yatırım yapılmaktadır. Ayrıca erkekler genellikle mevduata, kadınlar ise bireysel emekliliğe yatırım yapmaktadırlar. Ek olarak mevcut yatırımcıların yatırımlarını yatırım fonunda değerlendirdikleri, potansiyel yatırımcıların ise yatırım yapma imkânı olduğunda gayrimenkule yatırım yapmayı tercih edecekleri belirlenmiştir.

Yatırımcı hakları ve yatırımcıların korunmasına genel olarak bakıldığında yatırımcı haklarının büyük oranda bilindiği ancak yatırımcıların korunmasına yönelik olarak yatırımcıların bazı hususlarda çoğunlukla bilgi sahibi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

5. SONUÇ

Finansal piyasalarda yaşanan küreselleşme ve entegrasyonlar dönüşüm sürecini tetiklemektedir. Bu süreçte ulusal ve uluslararası piyasalar birbirlerine daha fazla entegre olmaktadır. Diğer taraftan ürünlerin çeşitlenmesi ile birlikte finansal piyasalar daha karmaşık bir hal almaktadır. Ortaya çıkan bazı ürünler risk iştahı ile yatırımcılar tarafından tam anlaşılmadan kullanılabilir. Böyle durumlarda ise ulusal ve uluslararası düzeyde belirsizlikler artarken krizlerin erken uyarı sinyalleri oluşmaya başlamaktadır.

Yaşanan krizler bir taraftan yatırımcıların finansal piyasalara olan güvenini azaltırken diğer taraftan yatırım yapma iştahını düşürerek finansal piyasaların genişlemesini ve derinleşmesini önlemektedir. Bununla birlikte finansal piyasalarda yaşanan krizlerde en büyük hasarı yatırımcılar almaktadır. Dolayısı ile krizlerin önlenerek yatırımcıların korunması otoritelerin düzenleme yapımlarında odak noktalarının n temellerinden biri olmaktadır.

Yatırımcıların korunması öncelikle yasal düzenlemelerin mevcut olmasına bağlıdır. Bu nedenle ülkelerin meclisleri tarafından kanunlar ve düzenleme yapma yetkisine sahip otoriteler tarafından yönetmelik ve benzeri adlar altında ikincil düzenlemeler yapılmaktadır. Ancak yatırımcıların korunması açısından sadece düzenleme yapılması yeterli değildir. Yasal düzenlemelerin mevcut olmasının yanı sıra mevzuat ile yatırımcılara sağlanan hak ve imkânların yatırımcılar tarafından bilinmesi ve kullanılması yatırımcıların korunması açısından oldukça önem taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmada yatırımcı tercihleri incelenmiş, Sermaye Piyasası Kanunu ve ikincil düzenlemeler temel alınarak yatırımcıların çeşitli hususlarla ve hakları ile ilgili bilgi sahiplik düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Yatırımcıların korunması ve yatırımcı hakları ile ilgili bu çalışma 137 kişinin katılımı ile gerçekleştirilmiş olup bunların 113'ü geçmişte veya günümüzde yatırım yapan mevcut yatırımcı, potansiyel yatırımcı, kayıp yatırımcı ve öğrenci statüsündedirler. Araştırmaya katılan 24 kişi ise geçmişte yatırım yapmadığı gibi gelecekte de yatırım yapmayı düşünmemektedir. Katılımcıların betimleyici istatistiklerine bakıldığında 137 katılımcının 114'ü yükseköğretim mezunu, 89'u erkek, 107'si 41 yaşın altında, 126'sının aylık ortalama net geliri 9.001 TL'nin altında, 76'sının toplam çalışma tecrübesi 10 yılın altında, 118'i özel sektörde çalışmakta, 96'sı bankalarda görev yapmakta, 93'ü ise yönetici niteliği olmayan personel konumunda çalışmaktadır.

Katılımcıların yatırımcı profilleri incelendiğinde yatırım yapmayan 24 kişinin yatırım yapmama kararının temel nedenini gelir yetersizliği oluşturmaktadır. Diğer taraftan yatırım yapan 113 katılımcının en çok yatırım yaptığı yatırım ürünleri sırasıyla mevduat, döviz, altın, bireysel emeklilik, hisse senedi, gayrimenkul, yatırım fonudur. Bireysel emekliliğin ilk sıralarda yer almasında devlet katkısı ve bankalar gibi bazı işyerlerinin çalışanları için ödediği ilave katkı payı uygulamalarının büyük etkisi olduğu düşünülmektedir. Yatırımcıların 76'sı düzensiz aralıklarla veya ayda bir yatırım yapmaktadır. Yatırımcıların 74'ü ilk yatırımlarını 1-10 yıl öncesinde gerçekleştirmişlerdir.

Katılımcıların bilgi düzeyine bakıldığında konulara göre bilgi düzeylerinin değiştiği belirlenmiştir. Yatırımcıların korunması için YTM'nin kurulması, SPK tarafından bankalar hakkında yatırımcı tazmini kararı verilebilmesi için BDDK görüşü alınması gerekliliği, bilgi suiistimali ve piyasa dolandırıcılığı suçlarından kazanılan alacakların yatırımcı tazmini kapsamında olmadığı ve hakkında tedrici tasfiye kararı verilen yatırım kuruluşlarının mal varlığının yönetiminin YTM'ye geçmesi hususlarında katılımcıların çoğunluğunun bilgi sahibi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan yatırımcıların çoğunluğu haklarını bilmektedir, ancak çıkar çatışmalarından haberdar edilme, bağımsız ve tarafsız tavsiye alma haklarını diğer haklarına kıyasla daha az bilmektedirler.

Çalışmada hangi profillerin hangi yatırım araçlarına yöneldiği ve bu yatırımcı profillerinin bilgi düzeyleri de incelenmiştir. Buna göre döviz ve altına birlikte yatırım yapıldığı, erkeklerin yatırım aracı olarak mevduatı, kadınların ise bireysel emeklilik sistemini tercih ettiği görülmüştür. Ayrıca potansiyel yatırımcılar gayrimenkule yönelirken, mevcut yatırımcılar yatırım fonlarını tercih etmektedirler. Elde edilen bu sonuçlar seçilecek yatırım aracının cinsiyete, çalışılan sektöre ve yatırımcı profiline göre farklılaştığını göstermektedir. Fakat yatırımcıların haklarını bilme oranlarına bakıldığında sonuçların cinsiyete, sektöre ve benzeri faktörlere göre değişmediği belirlenmiştir. Yatırımcıların korunması ile ilgili sorulara verilen yanıtlara bakıldığında ise cinsiyete, sektöre ve benzeri faktörlere göre sonuçların değiştiği gözlenmiştir. Buna göre mevduata yatırım yapan erkekler yatırımcıların korunması ile ilgili soruların 11 sorudan 6'sı hakkında, yatırım aracı olarak bireysel emekliliği kullanan kadınlar ise 11 sorudan 7'si hakkında bilgi sahibidirler. Çoklu uyum analizi sonrasında oluşturulan bu gruplardaki yatırımcıların genellikle bilgi suiistimali ve piyasa dolandırıcılığı suçlarından kazanılan alacakların yatırımcı tazmini kapsamında olmadığı, yatırımcıların korunması amacıyla YTM kurulduğu ve bankalar hakkında yatırımcı tazmini kararı verilebilmesi için BDDK'dan görüş alınması gerektiği konuları hakkında bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür.

Yatırımcı hakları ve yatırımcıların korunması Türkiye’de finansal piyasaların gelişmesi açısından oldukça önemli bir husustur. Sermaye Piyasası Kanunu başta olmak üzere yapılan düzenlemelerde yatırımcıların haklarına yer verilmesi ve kanunun yatırımcıların korunması amacı etrafında şekillendirilmesi umut verici gelişmelerdendir. 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ve bu kanuna dayanılarak yürürlüğe konulan ek düzenlemeler ile birlikte Türk sermaye piyasası yatırımcı hakları ve yatırımcıların korunması açısından aşama kaydetmiştir. Diğer taraftan yatırımcıların bazı konularda bilgi sahipliği eksikliği olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmamızda tespit edilen hususlar yatırımcıların bilgi sahipliğinin artırılması için düzenleyici kurumlar, kuruluş birlikleri ve yatırım kuruluşları başta olmak üzere ilgili tüm taraflara yol gösterici olacaktır.

Bu çalışma sınırlı katılımcı ile yapılmış olup daha kapsamlı bir çalışmada yatırımcı hakları ve yatırımcıların korunmasına yönelik bilgi düzeyi ölçülmesi daha rasyonel sonuçlar verecektir. Aynı zamanda böyle bir çalışma ile daha geniş kitlelerin yatırımcı hakları ve yatırımcıların korunmasına yönelik bilgi düzeyleri belirlenebilecektir. Daha geniş katılımlı çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılması muhtemeldir. Bu nedenle sonraki süreçte yatırımcıların tercihleri temelinde yatırımcı hakları ve yatırımcıların korunmasına yönelik daha geniş katılımlı çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akses, S (2015), “Türkiye’de İş Ortamının İyileştirilmesi Süreci Yavaşladı mı?”, İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), İKV Değerlendirme Notu, <http://www.ikv.org.tr/images/files/Doing%20Business%202016%20-%20Kas%C4%B1m%202015.pdf>, 20.06.2017.
- Albuquerque, R. ve Neng, W. (2004), “Investor Protection and Asset Prices”, <https://www0.gsb.columbia.edu/faculty/nwang/papers/rmpaper31.pdf>, 20.02.2017.
- Aytaç, Z. (2001), “Yatırımcının Korunmasında Neredeyiz?”, Rekabet Kurumu Perşembe Konferansları, Ankara.
- Başak, S. Georgy C. ve Yavuz, M.D. (2016), “Investor Protection and Asset Prices”, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2742961, 20.06.2017.
- Coşkun, Metin, “Kamunun Aydınlatılması ve Sermaye Piyasaları Açısından Önemi”, <http://www.bud.org.tr/projectfile/Kamunun%20Aydınlatılması.pdf>, 01.03.2017.
- Çetin, N. (2011), “Sermaye Piyasası Hukukunda Yatırımcının Korunması İlkesinin Teorik Analizi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XV, 1, s.1-23.
- Çetin, N., Töremiş, H.E ve Cantimur, Z. (2014), *6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun Sistematik Analizi*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Djankov, Simeon, Rafael La Porta, Florencio Lopez-de-Silanes and Andrei Shleifer (2006), “The Law and Economics of Self-Dealing”, *Journal of Financial Economics*, 88(3), s.430-465.
- Gümüş, Gülizar Kurt, Yusuf Gümüş and Atakan Köprülü (2012), “Where is Turkey? Determination of Turkey's Investor Protection Position in The World”, *World of Accounting Science*, 14(1), s.113-125.
- Günay, Ece Deniz (2013), “Kamuyu Aydınlatma İlkesinin 6362 Sayılı Yeni Sermaye Kanununa Yansımaları”, *Terazi Hukuk Dergisi*, 8(77), s.20-22.
- Gündoğdu, A. (2015), *Türkiye’de Sermaye Piyasasının Değişen Yüzü*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- IOSCO (Uluslararası Menkul Kıymetler Komisyonları Örgütü), <https://www.iosco.org/about/pdf/IOSCO-Fact-Sheet.pdf>, 15.03.2017.
- Kara, M. Sencer (2015), “Kamuyu Aydınlatma Belgelerinden Doğan Hukukî Sorumluluk”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23 (2), s. 131-172.
- Kılıç, Saim, (1999), “Sermaye Piyasasında Güvence Fonları”, *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, 1(4), s.1-9.
- Kuder, G. F., and Richardson, M. W, (1937), “The Theory of the Estimation of Test Reliability”, *Psychometrika*, 2, s.151-160.
- La Porta, Rafael, Florencio Lopez-De-Silanes, Andrei Shleifer and Robert W. Vishny (1997), “Legal Determinants of External Finance”, *The Journal of Finance*, 52(3), s.1131-1150.
- La Porta, Rafael, Florencio Lopez-De-Silanes, Andrei Shleifer and Robert W. Vishny, “The Quality of Government”, *Journal of Law Economics and Organization*, 15(1), s.222-279.
- MiFID (Markets in Financial Instruments Directive), *IMF Working Papers* <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07250.pdf>, 20.06.2017.
- Muth, James E. De (2014), *Basic Statistics and Pharmaceutical Statistical Applications*, NW, CRC Press.
- OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü), Glossary of Statistical Terms, <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=6778> , 08.03.2017.
- Özdamar, K. (2004), *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi II (Çok Değişkenli Analizler)*, Eskişehir, Kaan Kitabevi.
- Pamukçu, Fatma (2011), “Finansal Raporlama ile Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflıkta Kurumsal Yönetimin Önemi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 50, s.133-148.
- Perotti, Enrico C. and Paolo F. Volpin (2007), *Politics, Investor Protection and Competition*, ECGI - Finance Working Paper, Paper No. 162/2007.
- Rutledge, Susan L., Nagavalli Annamalai, Rodney Lester and Richard L. Symonds (2010), *Good Practices for Consumer Protection and Financial Literacy in Europe and Central Asia: A Diagnostic Tool*, The World Bank Working Paper, Paper No. 1.

- Sancak, E.(2014), *Sermaye Piyasası Sözlüğü-Önemli 101 Kavram*, Scala Yayıncılık, İstanbul.
- SerPK (Sermaye Piyasası Kanunu), 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu, 30.07.1981 tarih ve 17416 sayılı Resmi Gazete.
- SerPK (Sermaye Piyasası Kanunu), 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu, 30.12.2012 tarih ve 28513 sayılı Resmi Gazete.
- SPK (Sermaye Piyasası Kurulu), Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ, Seri: IV, No: 56, 30.12.2011 tarih ve 28158 sayılı Resmi Gazete.
- SPK (Sermaye Piyasası Kurulu), 2012 Yılı Faaliyet Raporu, <http://www.spk.gov.tr/displayfile.aspx?action=displayfile&pageid=922&fn>, 20.06.2017.
- SPK (Sermaye Piyasası Kurulu), Özel Durumlar Rehberi, <http://www.spk.gov.tr/displayfile.aspx?action=displayfile&pageid=1103>, 16.03.2017.
- Shleifer, Andrei and Daniel Wolfenzon (2002), “Investor Protection and Equity Markets”, *Journal of Financial Economics*, 66(1), s.3-27.
- Suner, Aslı ve Can Cengiz Çelikoğlu (2008), “Uygunluk Analizinin Benzer Çok Değişkenli Analiz Yöntemleri ile Karşılaştırılması”, *İstatistikçiler Dergisi*, 1, s.9-15.
- Spamann, Holger (2008), “Law and Finance”, Harvard Law School John M. Olin Center, Discussion Paper.
- TSPAKB (Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği), (2004), “AB Yolunda Türkiye Sermaye Piyasası: AB Müktesebatının Üstlenilmesinin Sermaye Piyasasına Etkileri”, Yayın No: 21.
- TSPB (Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği), (2016a), Türkiye Sermaye Piyasaları, https://www.tspb.org.tr/wp-content/uploads/2015/07/Turkish-Capital-Markets-2016-12_tr-3.pdf, 07.03.2017.
- TSPB (Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği), (2016b), Yatırımcı Hakları, https://www.tspb.org.tr/wp-content/uploads/2015/06/yatirimci_haklari_17062015.pdf, 04.10.2016.
- Yavaş, Abdullah (1997), “Sermaye Piyasası Kurulu’nun Bağımsız Denetçilerden Bekledikleri”, III. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu, *İSMMM Yayınları*, Yayın No: 20, s.176-181.

TARİHİ KONAK İŞLETMELERİNİN KRİZ YÖNETİMİ UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA⁵

Özet

Kriz yönetimi uygulamaları konusunda geniş literatüre rağmen tarihi konak işletmelerinin krizle başa çıkma yolları üzerine çok sınırlı bilgiye ulaşılabilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada konaklama hizmeti veren tarihi konak işletmecilerinin krizi algılamaları ve krizi yönetmeleri kapsamındaki uygulamaları Mudurnu örneği üzerinden analiz edilmektedir. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile elde edilen veri analitik bir sunumla ortaya koyularak yorumlanmaktadır. Tarihi konak işletmelerinin lokasyona da bağlı olarak mevcut krizden önemli oranda etkilenmedikleri, etkilenenlerin maliyetlerdeki artışa bağlı bir sorunla yüz yüze kaldıkları, bunun karşısında işletme yapısındaki yalınlığa bağlı olarak esnek uygulamalar geliştirebildikleri tespit edilmiştir. Fiyat kıran, personel çıkaran veya tesis kapatan işletme sayısı oldukça azdır. İşletmecilerin krizle başa çıkmak adına daha fazla oranda destinasyon ölçeğinde tanıtım ve kaliteyi öne çıkardıkları görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Kriz yönetimi, Turizm, Konaklama İşletmeleri, Tarihi Konaklar, Mudurnu.

JEI Kodu: L83, H12, M10

A RESEARCH ON THE CRISIS MANAGEMENT PRACTICES OF HISTORICAL MANSION BUSINESSES

Abstract

Despite the widespread literature on crisis management practices, very limited information has been available on the ways in which historic mansions can cope with the crisis. For this reason, in this study, the applications of entrepreneurs of historical mansions that provide accommodation services in Mudurnu were analyzed in the context of crisis perception and crisis management. The data obtained with the semi-structured interview technique is interpreted by presenting it with an analytical manner. It has been found out that the historical mansion enterprises are not affected significantly from the current crisis due to the location, the affected ones are faced a problem due to the increase in costs, and they can develop flexible applications depending on the simplicity of the firm structure. The number of businesses that break the price, leave the staff or close the facility is very small. It has been seen that entrepreneurs are considering promotion, publicity and quality in the destination scale as significant in order to cope with the crisis.

Keywords: Crisis management, Tourism, Accommodation Businesses, Historical Mansions, Mudurnu

JEI Codes: L83, H12, M10

⁵ Bu makale 20-22 Nisan 2017 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen "Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresi"nde sunulmuş ve bildiriler kitabında yer almıştır.

GİRİŞ

Krizlerin ekonomiler üzerinde olumlu-olumsuz önemli etkileri söz konusudur. Ekonomik faaliyetler açısından öngörülemeyen süreçler ortaya çıkaran krizlerin rekabet kısa vadede rekabetçiliği, karı ve verimliliği baskılayarak işletmeleri ataletle ittiği, belli bir körlük oluşturarak yanlış kararların önünü açtığı bilinmektedir (Yakut Ayman, 2001:107-108). İşletmeleri mevcut işleyişinden kopararak belirsizliğe iten krizlerin farklı sektörleri farklı düzeylerde etkilediği görülmektedir. Turizm ise krizlerden en yüksek düzeyde etkilenen bir sektördür (Albeni ve Ongun, 2005:98). Ekonomik, politik, sosyal her türlü istikrarsızlığın turizm hareketlerine yansıdığı ve destinasyonların ziyaret edilmesine yönelik planları etkilediği görülmektedir. Turizm, insanların yaşadığı yer dışına seyahatlerini gerektirmektedir ve istikrarsızlıklar seyahate çıkacakların gerek ekonomik gerekse güvenlik nedeniyle seyahat kararlarından vazgeçmelerine yol açabilmektedir. Bu durum da, turizme katılan kişilerin doldurması beklenen destinasyonlar ve bu destinasyonlarda yerleşik işletmeler için bir belirsizlik ve sorunlar dönemini başlatmaktadır.

Türkiye, 2011 yılında patlak veren Suriye sorununun bir komşu ülke olarak derin yansımaları ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. Suriye'deki rejim aleyhtarı ilk hareketlerden iç savaşa ve dışarıdan müdahalelere değin tüm süreçlerin Türk turizmi üzerinde kriz etkisi oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ancak, 24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye hava sahasına giren Rus uçağının düşürülmesi bu krizi oldukça derinleştirmiştir. Çünkü Rus turistler Türkiye turizmi için en önemli hedef kitlelerden birisidir. Rusya ve daha genelde Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinden gelen turistler Türkiye'ye yönelik turizm talebinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak da Türk turizm sektörü genel bir ivme kaybı yaşamaya başlamış görünmektedir. Ancak, sınırlardaki savaş tehdidi, yakın ticari partner konumundaki AB ülkelerinin finansal sorunlarla baş etmeye çalışması, Rusya ile ilişkilerin bozulması ve ülke içinde de 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında ortaya çıkan sorunlar Türk turizmini olumsuz etkilemiş, tüm il ve ilçelerde yerleşik turizm işletmeleri için bir talep daralması, maliyet artışı ve verimsizlik sarmalı başlamıştır. Bu ortamda, turizm işletmelerinin krize nasıl yanıt verdiklerinin örneklendirilmesi krizle baş etme adına genellenebilir bilgilere ulaşmayı kolaylaştırabilir.

Bu çalışmada, krizin turizm işletmelerine ve özellikle tarihi konak işletmeciliğine etkileri değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bolu İli Mudurnu İlçesi'nde yerleşik ve birer konaklama işletmesi olarak faaliyetlerini yürüten tarihi konakların yöneticilerinden elde edilen veriler ışığında krizin etkileri, krize karşı ortaya çıkan stratejik duruş, geliştirilen çözümler ve işletme özellikleri ile kriz süreçlerinin etkileşimi analiz edilmektedir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

1.1. Turizm Sektörüne Etkileri Bakımından Krizler ve Yönetilmesi

Kriz; beklenti dışında ve ani olarak gelişen süreçlerdir. Bu süreçler mevcut düzeni sarsıcı, bozucu etkileri de beraberinde getirmektedir. Ündey Kalpaklıoğlu (2010:140)'un aktardığına göre Asya-Pasifik Seyahat Birliği (PATA) krizi; "turizm endüstrisini etkileyecek potansiyele sahip doğal ya da insanlar tarafından gerçekleştirilen her türlü felaket" olarak ele almaktadır. Bu felaketler; finansal krizler, doğal afetler, siyasal istikrarsızlıklar, terör olayları, savaşlar veya savaş tehdidi, komşu coğrafyalarda özellikle güvenlik riski oluşturacak sorunlar, toplumsal gerilimler vb. şeklinde ortaya çıkabilir. Tüm bu sorunların turizmi ve turizm destinasyonunu belli şekillerde etkileme gücü vardır. Albeni ve Ongun (2005:107-109) Antalya için bu unsurlardan en fazla etkili olanların terör ve komşu coğrafyalardaki savaşlar olduğunu turizm işletmesi yetkililerinin ağzından tespit etmiştir. Türkiye'de uzunca bir süredir devam edegelen terörün yurt genelinde en lokal işletmeleri bile etkilediği anlaşılmaktadır. Yine Ortadoğu coğrafyasının kronik sorunu olan çatışmaların da bu çatışmalardan uzak kalmayı başaramış ülkeleri etkilediği, bu ülkelerin en istikrarlı turizm destinasyonlarına yönelik talebi bile azaltıcı etki üretebildiği anlaşılmaktadır. Bunun sonucu olarak da işletmelerin ciddi kayıpları ortaya çıkmaktadır. Seçilmiş ve Sarı (2010:513) turizm işletmesi yetkililerinden elde ettikleri bilgilerle krizin Türkiye turizmine mal ettiği kayıpların; oda satışlarının düşmesi, kalitenin düşmesi, imajın olumsuzlaşması, işletme içi gerilimin artması, dış finansman teminin zorlaşması, atıl kapasite artışı, nakit sıkıntısı ve karın azalması şeklinde sıralanabileceğini ortaya koymuştur.

Krizlerin yönetilmesi ise -tartışmalı da olsa-, krizlerin belli oranda öngörülebilmesi, kriz sürecinde ilgili paydaşların eksiksiz bilgilendirilerek işletme süreçleri hakkında olumlu bakışlarının korunması, krizin olası etkilerinin en aza indirilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve krizin sunacağı olumlu gelişmelerin ortaya çıkarılabilmesini kapsayan uygulamalar bütünüdür. Geçmişinde bir krizle yüzleşmiş olan işletmelerde krizi yönetme güdüsü veya yeni krizlere hazır olunma duygusu daha yüksek olmaktadır (Rousaki ve Alcott, 2006:30-38). Krize hazır olma durumu veya kriz yönetimi çoğu araştırmacı tarafından, kriz durumunun en az zararlarla atlatılabilmesi için gerekli önlemlerin alınması şeklinde tanımlanmaktadır (Seçilmiş ve Sarı, 2010:505). Belirtilen kapsam yönetim pratiği olarak geniş bir kapsamı ifade eder. Krizin zararlarını en aza indirecek bir yaklaşım anlaşılabilir bir şeydir ancak bu yaklaşımla çok çeşitli uygulamalar ortaya koymak da olasıdır. Bu bakımdan,

turizm sektöründe krizler karşısında nelerin yapılabileceği veya yapıldığını açıklamak ve krizle başa çıkma yollarını ayrıca ele almak gerekir.

1.2. Turizmde Krizle Başa Çıkma

Turizm sektörü krizlerin sıklığına bağlı olarak krizle başa çıkmanın da sistemleştirilebildiği bir sektördür. Yakut Aymankuy (2001:106-107)'in aktarımıyla turizmde krizle başa çıkmak adına uygulanan seçenekler şunlardır:

- Kriz tehlikesine karşı iş görenleri özel eğitime tabi tutmak ve bu yolda beceri kazandırmak,
- Bir kriz anında karar verme yetkisini, kriz yöneticilerine aktarmak,
- İşletme işçi iletişim sistemini bu maksatla geliştirmek,
- Krizlere karşı, otomatige dayanan bir sistem yerine, ilgili iş gören elemanların muhakeme kabiliyetini ön plana çıkarmak,
- Kriz yönetiminde rol üstlenecek elemanlara en doğru bilgiyi en doğru zamanda aktarmak ve onları kriz dolayısıyla fazla mesaiye zorlamamak.

Belirtilen uygulamaların insan kaynakları odaklı çözümler olduğu anlaşılmaktadır. Aynı konuda Seçilmiş ve Sarı (2010:507-508)'nın farklı araştırmalardan derleyerek ortaya koydukları, konaklama işletmelerinin krizle baş etme seçenekleri ise şunlardır:

- Aracılardan kaynaklanabilecek krizler için alternatif seyahat acentası ve tur operatörü kullanma,
- Yatay ya da dikey bütünleşme,
- Faaliyetleri geçici olarak durdurma,
- Bölgesel yoğun halkla ilişkiler ve tanıtım faaliyetleri yapma,
- Konaklama işletmelerindeki içsel sorunları önlemek için örgüt kültürü oluşturma stratejileri,
- Kısa vadeli fonlardan kaçınma ve borçların vadesini uzatma,
- Fiyatları artırma, – Konaklama işletmelerindeki üst yöneticilerin karar alma, sorumluluk alma ve krizi yönetebilmesi için eğitim stratejileri uygulama,
- Ürün çeşitlendirmesine giderek alternatifler oluşturma,
- Yeni pazarlara yönelme ve pazara nüfuz etme,
- Tasarruf ve girdi maliyetlerini azaltma,
- Döviz dalgalanmalarına karşılık yerli turistlere yerel para birimi uygulama,
- Personel çıkartma,
- Yeniden yapılandırma,
- Ar-Ge'ye önem verme,
- Yeni yatırımlara girme,
- Personel ücretlerinde indirime gitme,
- Likit kalma,
- Katma değer sağlamayan ürünleri tasfiye etme,
- Riski dağıtma,
- Mali oranları sürekli izleme,

Aynı çalışma turizm işletmesi yöneticilerinin verdiği bilgiler doğrultusunda Türkiye'de turizm işletmelerinin önemli kısmının krize yönelik planları olduğu, kriz yönetimi süreçlerini işlettikleri, belli bir kriz yönetimi ekiplerinin olmadığı, erken uyarı sistemlerinin olmadığı anlaşılmaktadır. ABD'nde yürütülen ve 9 Eylül saldırılarının otellere etkilerini konu alan bir çalışmada ise otellerin krizle başa çıkma stratejileri ile lokasyonlarının önemli oranda ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Yu, Stafford ve Armoo, 2005:91). Yani, otelin lokasyonu krizle baş etme stratejilerinden hangilerinin uygulanacağı konusuna etki ediyor olabilir.

1.3. Tarihi Konak İşletmeleri ve Krizler

Tarihi konaklar yöresel mimari özelliklere göre inşa edilmiş, geleneksel konutlara göre daha büyük, daha gösterişli ve konforlu yapılardır. Bu yapıların turizm amaçlı kullanımı ziyaretçilere otantik yaşamın izlerini bulma ve eski zamanların konforunu deneyimleme imkânı vermektedir. Tarihi konakların turizm amaçlı kullanımı

Beypazarı, Safranbolu gibi ilk ve başarılı örneklere bakılarak yaygınlaşmaktadır. Bu sayede hem bu yapılar koruma altına almış olmakta ve kültürel mirasa sahip çıkılmakta, hem de gelir getiren birer yatırıma dönüşmektedir. Bu konaklarda yürütülen işletmecilik ise görece daha küçük ölçekli ancak özellikli ve nitelikli olmaktadır. Beypazarı'nda 2013'e değin 700 civarında yerel mimarili konut restore edilmiştir (Türkan, 2013:15). Safranbolu'da ise 1980'lerden bu yana 132 tarihi yapının restore edilerek kullanıma sokulduğu görülmektedir (Özdemir, 2011:140). Her iki ilçe için de restore edilen yapıların önemli bir kısmının turizm ve konaklama amaçlı kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bunun yanında Rize Çamlıhemşin gibi bazı destinasyonlarda da mevcut konakların turizme kazandırılmasının ciddi ve otantik bir turizm kaynağı olacağına dikkat çekilmektedir (Topçubaşı Çilingiroğlu ve Reyhan Ufuk, 2013:330).

Türkiye'de sahip olunan mevcut potansiyel ve yaygınlaşma eğilimine rağmen tarihi konak işletmeciliğinin özellikleri konusunda çok az yayın vardır. Bunun ötesinde, konuyu kriz yönetimi bağlamında ele alarak konak işletmelerinin kriz yönetimi uygulamalarına odaklanan bilimsel bir incelemeye rastlanmamıştır. Bu bakımdan bu çalışmanın ana eksenini tarihi konak işletmelerinin kriz yönetimi uygulamalarıdır.

Diğer yandan küçük ölçekli konaklama işletmelerinin krizler karşısında uzun vadeli çözümlere sahip olmadıkları, yetersiz ve geçici uygulamalara bel bağladıkları uluslararası bazda incelenen bazı örneklerle de ortaya koyulmaktadır. Örneğin; Cushnahan (2004:323) Endonezya'nın Gili Air adasındaki küçük işletmeler üzerine yaptığı çalışmada en önemli uygulamalar olarak bazı hizmetlerin sunumunun durdurulması ve fiyat kırma ile personel işten çıkarma üzerine yoğunlaşıldığını tespit etmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı tarihi konak işletmelerinin kriz yönetimi konusunda nasıl hareket ettiklerinin tespit edilmeye çalışılmasıdır. Krizin turizm işletmelerine ve özellikle tarihi konak işletmelerine nasıl bir etkisi olduğunun belirlenebilmesi açısından da çalışmanın katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın tasarlanması aşamasında nitel araştırma modellerinden biri olan betimsel analiz kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında ise görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış mülakat formu araştırmanın amacına uygun olarak araştırmacılar tarafından tasarlanan 16 sorudan oluşturulmuştur. Mülakat görüşmeleri 13 -17 Şubat 2017 tarihleri arasında ortalama 45 dakikalık süreler şeklinde gerçekleştirilmiş ve ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır.

2.1. Evren ve Örneklem

Dış geçerliliğin sağlanmasında örneklem seçimi oldukça önemlidir. Araştırma yapılacak konuya uygun olarak amaçlı bir şekilde seçilen örneklem araştırma konusu ve araştırma sorularına uygun olarak belirlenmelidir (Maxwell, 1992:283). Amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak tasarlanan bu çalışmanın evrenini Bolu İli'nin Mudurnu İlçe merkezi oluşturmaktadır. İlçe merkezinde faaliyet gösteren dokuz tarihi konak işletmesi araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmada evren olarak Mudurnu'nun seçilmesinin nedenleri arasında tarihi konak işletmelerinin ilçede faaliyet gösteriyor olması, araştırmacıların ikisinin ilçede çalışıyor olması ve mülakatların gerçekleştirileceği katılımcılar ile iletişiminin bulunması da yer almaktadır.

Araştırma evreninde yer alan konak işletmelerinin sahipleri ve yöneticileri ile görüşme yapılabilmesinin sağlanması için randevu talep edilmiş ve evrende yer alan tüm konak işletmelerinden olumlu yanıt alınarak yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemi ile tasarlanan bu çalışmada evrenin tamamına ulaşılmasının araştırma geçerliliğin sağlanmasında oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde, Bolu'nun Mudurnu İlçe merkezinde konak işletmesi olarak faaliyet gösteren turizm işletmelerinin yetkilileri ile yapılan çalışmanın bulgularına yer verilmiştir. Bulguların raporlanması aşamasında ilk olarak katılımcılara ait genel bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra yarı yapılandırılmış mülakat formunda yer alan soruların oluşturduğu boyutlar kapsamında kriz etkisi, Kriz Etkilerine Cevap Üretme, Kriz Karşısında Dezavantajlar ve Avantajları ve Kriz Sürecinin Uzaması Durumu, Bulunulan Destinasyon ve Hedef Kitleyi Etkileme gibi alt başlıklar kullanılmıştır.

3.1. Katılımcılara Ait Genel Bilgiler

Araştırmada yer alan katılımcılara ait tanımlayıcı bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir. Görüşmecilerin konak işletmelerindeki konumları incelendiğinde konak sahipleri, işletmecileri ve üst düzey yetkililer ile görüşmelerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunun da çalışma sonuçlarının geçerliliği için önemli bir unsur olduğu düşünülmektedir.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Tanımlayıcı Bilgiler

No	Kodu	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	İşletme	İşletmedeki Konum	İşletmeyi Çalıştırma Süresi	Oda Sayısı	Yasal Sınıfı
1	F.K.	Erkek	45-54	Lisans	Fuatbeyler Konağı	Konak Sahibi	6 yıl	14	Belediye Belgeli
					Karataş Konağı		5 yıl	19	Belediye Belgeli
2	H.A.K.	Erkek	35-44	Lisans	Hacı Abdullahlr Konağı	Konak İşletmecisi	4 yıl	7	Belediye Belgeli
					Kazanlar Konağı		2 yıl	7	Belediye Belgeli
3	H.Ş.K.	Erkek	55-64	Lise	Hacı Şakirler Konağı	Konak Sahibi	10 yıl	6	Belediye Belgeli
					Hacı Şakirler Konağı-2		2 yıl	4	Belediye Belgeli
4	K.K.	Erkek	55-64	Lisans	Keyvanlar Konağı	Konak İşletmecisi	3 yıl	7	Belediye Belgeli
5	T.K.	Erkek	25-34	Önlisans	Tekkeliler Konağı	Konak Yöneticisi	6 ay	9	Belediye Belgeli
6	Y.K.	Erkek	65-74	Lisans	Yarışkaşı Konağı	Konak Sahibi	12 yıl	15	Belediye Belgeli

3.2. Kriz Etkisi

Çalışmada sorulan ilk soru “Turizmi etkileyen krizden önce işleriniz nasıldı? Kriz sizi nasıl etkiledi?” sorusudur. Katılımcıların krizden nasıl etkilendiğini değerlendirmek amacıyla sorulan soruya verilen yanıtlar incelendiğinde krizin bazı işletmeler üzerindeki etkisinin oldukça fazla olduğu görülürken bazı işletmelerin ise kriz sürecinden etkilenmediği görülmektedir. Görüşme yapılan konak işletmecilerinin yarısı kriz nedeniyle işlerinin olumsuz yönde etkilendiğini belirtmişlerdir. Konak işletmecilerinden K.K. bu soru hakkında aşağıdaki şekilde görüş bildirmiştir.

K.K.: Krizden önceki durumda çok para kazanmasam da burayı çeviriyordu. Hafta içi müşterimiz az da olsa olurdu, şuan hiç yok. Sadece cumartesi akşamları yoğunluğum var, artık tek gün.

Krizden mevcut durumları ve pazardaki konumları nedeniyle çok fazla etkilenmediğini belirten konak işletmeleri de bulunmaktadır. H.Ş.K. konağı tarafından bu konuya verilen yanıt aşağıda sunulmuştur.

H.Ş.K.: *Krizin bizi çok olumsuz etkilediğini söyleyemeyiz.* Bize hafta sonları gelenler geliyor. Hafta içi çok gelenimiz gidenimiz olmaz. Bize zaten hafta içi çok gelen olmazdı. Bizde çok bir değişiklik olduğunu söyleyemeyiz. Müşteri sayımızda çok değişiklik olduğunu söyleyemeyiz. **Bizde hiçbir değişiklik yok.**

Çalışmada sorulan ikinci soru “Krizin müşteri sayınıza nasıl bir yansıması oldu?” sorusudur. Katılımcıların krizden müşteri sayısı olarak ne oranda etkilendiğini değerlendirmek amacıyla sorulan soruya verilen yanıtlar incelendiğinde kriz etkisinin bazı işletmelerde %50 oranında bir düşüş şeklinde ortaya çıktığı görülürken, ilçe turizm sezonunun en düşük olduğu dönemde kriz dönemine rast gelmesi düşüşün daha da hissedilmesine neden olduğu belirtilmektedir. Konak işletmelerinden H.A.K. ve K.K. bu soru hakkında aşağıdaki şekilde görüş bildirmişlerdir.

H.A.K.: *Şimdi tabi ki büyük oranda düştü. %50 diyebiliriz geçen seneye göre.* Ülkemizdeki malum sebeplerden kaynaklı bir takım şeyler var. Diyelim ki geçen sene bu zamanlarda hafta içi %60 doluluk oranı varsa bu şuan %20’lerdedir. Geçen sene hafta sonları %100’leri görüyorduk. Yatak kapasitesi malum çok az. Kış sezonu Abant filan derken kapasite düşük olduğu için geçen sene hafta sonları ful doluyduk. Şuan hafta sonları %60’larda ancak.

K.K.: Şuan %40'lardayız diyebiliriz. *Yarıya azalmamız var diyebiliriz.* Genel iş hacmimizde.

Turizm sezonun açısından ilçenin en düşük dönemi olduğunu belirten F.K. ve Y.K. konakları bu konuda şu şekilde görüş bildirmişlerdir.

F.K.: Çok fazla turizm hareketliliği olmadığı için etkisi de az hissedildi. Zaten şuan da bile sadece hafta sonları konağımızı bazen dolduruyoruz. Hafta içinde tek tük gelen olursa olur. Müşteri sayısında kıyas yaparsak tabi ki biraz azalma var.

Y.K.: Şuan piyasadaki sıkıntı müşterimizi azalttı tabi. Ama biz açtığımız en baştan beri zaten en fazla %35 doluluk görmüştük. Pazarlamacılar her hafta gelirken 2 haftada bir gelmeye başladı, verdiği mal bitmeden gelmiyor adam. Geçen seneye göre %50'si yok müşterimizin.

3.3. Kriz Etkilerine Cevap Üretme

Çalışmada sorulan üçüncü soru “Krizin etkilerine nasıl cevap üretiyorsunuz?” sorusudur. Katılımcıların krizin etkileri karşısında nasıl hareket ettiğini ve nasıl çözüm bulmaya çalıştıklarını değerlendirmek amacıyla sorulan soruya verilen yanıtlar incelendiğinde krizin etkilerini azaltmak için fiyatta indirim gitme, personel çıkarma, kendilerini ve aile bireylerini iş gücü olarak kullanma şeklinde yanıtlar verdikleri görülmektedir. Konak işletmecilerinden T.K. ve K.K. bu soru hakkında aşağıdaki şekilde görüş bildirmiştir.

T.K.: Dönem dönem kampanya yapıyoruz ama düzenli bir şekilde fiyat düşürmüyoruz. Kriz bizi müşteri kısmından etkiliyor.

K.K.: Ben eleman çıkardım bir tane. Yeri gelir kalorifer yakar, yeri gelir garsonluk yaparım. Artık kendim yapmaya çalışıyorum bu işleri. Kendimce önlemler almaya çalışıyorum, işte biraz fiyatları düşürdük. Bizim yapabileceğimiz çok fazla bir şey yok maalesef. Olabildiğince maliyetleri kısma çalışıyoruz.

3.4. Kriz Karşısında Dezavantajlar ve Avantajları ve Kriz Sürecinin Uzaması Durumu

Çalışmada sorulan dördüncü soru “Sizin gibi işletmelerin kriz karşısında en çok sıkıntı çektikleri konu nedir ve işletmenizin hangi özellikleri krizle baş etmeyi zorlaştırıyor?” sorusudur. Katılımcıların kriz karşısında işletmelerini dezavantajlı gördükleri konuların belirlenmesi amacıyla sorulan soruya verilen yanıtlar incelendiğinde personel giderleri, mülk sahibi olmayanlar için kira giderleri, soğuk bir iklimde bulunulması nedeniyle ısıtma giderlerinin fazlalığı ve talebin az olması gibi yanıtlar göze çarpmaktadır. Konak işletmecilerinden F.K. ve K.K. bu soru hakkında aşağıdaki şekilde görüş bildirmiştir.

F.K.: Asgari ücret 1400 oldu dolar arttıkça ısınma giderleri pazar masrafları her şey artıyor. Dolayısıyla hizmet bedelinden düşüş yapmam çok zor hale geliyor.

K.K.: En basitinden maliyetlerin artması, dolara gelen zam kömürü pahalılaştırıyor. Kömür yakıyoruz mesela. Kapıda gördüğümüz yakıt 2,5 milyar. 1 ay yeter belki, ben ne kadar zamanda çıkaracağım onun maliyetini. Dolayısıyla harcamam artıyor ama ben fiyatı düşürüyorum, oda fiyatını artırmak gerekirken oda sayım da az olduğu için bunu çıkarma sürecim uzuyor. Şimdi cepten harcıyoruz.

Çalışmada sorulan beşinci soru “Sizin gibi işletmelerin kriz karşısında en avantajlı oldukları konu nedir ve işletmenizin hangi özellikleri krizle baş etmeyi zorlaştırıyor?” sorusudur. Katılımcıların kriz karşısında işletmelerini avantajlı gördükleri konuların belirlenmesi amacıyla sorulan soruya verilen yanıtlar incelendiğinde çevreyi iyi bilmek, kendi işletmelerinin olması, konağın mülkiyeti, kendileri ve ailelerinin iş gücü olarak yer alması, küçük bir yerde bulunmak, gerektiğinde borçları erteleyebilmek gibi manevra kabiliyetlerine dikkat çeken yanıtlar verdikleri görülmektedir. Konak işletmelerinden H.A.K. ve H.Ş.K. bu soru hakkında aşağıdaki şekilde görüş bildirmiştir.

H.A.K.: Kriz konusunda küçük işletme olduğumuz için manevra yapma kabiliyetimiz çok yüksek. Örnek veriyorum çok zor bir şey değil, bir hafta burayı kapatabilirim ama büyük işletmelerde bu olmaz. Bizim işletme maliyetlerimiz onlara göre çok düşük. Gerekirse çok sıkıntılı dönemde kendimiz çalışıyoruz, eleman almak yerine. Ekstra giderlerimizi azaltmamız büyük işletmelere göre daha kolay olabiliyor.

H.Ş.K.: Bizim avantajımız kendimizin bu evde yaşıyor olmasıdır. Kriz karşısında avantaj olarak bunu söyleyebiliriz. Hem misafir ağırlıyoruz hem yeni insanlar tanıyıp sohbet ediyoruz hem üstüne para alıyoruz. Böyle keyifli bir şey olur mu sizce. En avantajlı yanımız bu. Krizin devam etmesi beni çok da etkilemez, dediğim gibi burası benim evim ben ne yapacağım.

Çalışmada sorulan altıncı soru “Krizin etkilerinin uzun sürmesi halinde neler yapacaksınız?” sorusudur. Katılımcıların kriz sürecinin uzaması durumunda nasıl hareket etmeyi düşündüklerinin belirlenmesi amacıyla sorulan soruya verilen yanıtlar incelendiğinde işletmeyi kapatmak, tanıtım faaliyetleri ile krizi aşmaya çalışmak ya da bekle gör politikası uygulamak gibi yanıtlar verdikleri görülmektedir. Konak işletmelerinden K.K., Y.K. ve bu soru hakkında aşağıdaki şekilde görüş bildirmiştir.

K.K.: Maalesef kapatmayı bile düşünebiliriz.

Y.K.: Beklemekten başka bir şeyimiz yok personelimizde yok daha ne yapabiliriz.

3.5. Bulunulan Destinasyon ve Hedef Kitleyi Etkileme

Çalışmada sorulan yedinci soru “Mudurnu gibi bir ilçede yer almanın size avantaj ve dezavantajları neler olabilir?” sorusudur. Katılımcıların faaliyet gösterdikleri destinasyon hakkındaki olumlu ve olumsuz olan düşüncelerinin belirlenmesi amacıyla sorulan soruya verilen yanıtlar incelendiğinde, ilçenin tarihi ve kültürel değerlerinin zengin olması, turizm çekicilik merkezlerine yakın olması, işletmecilerin ilçeyi iyi tanıması avantaj olarak görülürken, ilçenin küçük olması, tanıtım eksikliğinin bulunması, ilçede yapılacak faaliyetlerin az olması dezavantajlar olarak görülmektedir. Konak işletmelerinden K.K. ve H.Ş.K. bu soru hakkında aşağıdaki şekilde görüş bildirmiştir.

K.K.: Avantaj Mudurnulu olmam, çevreyi iyi bilmem. Dezavantajı çok. Mudurnu küçük, tanıtımı eksik kalmış, bide şöyle burası küçük olması nedeniyle maliyetler daha da yükselebiliyor. İstediniz ustayı bulamıyorsunuz. İstedğin malı bulamıyorsunuz, tek fiyat olabiliyor tedarikte.

H.A.K.: Dezavantajı küçük bir yer, ulaşım sıkıntı olabiliyor. Az tanınması. Dün tv de yer aldık, program devam ederken 14 tane telefon aldım. Çok beğendik, ortam çok güzel görünüyor, biz oraya nasıl geliriz diye. Mersin’den, Hatay’dan, Malatya’dan telefonlar bunlar. Demek ki tanıtım önemli.

Çalışmada sorulan sekizinci soru “Sizin hedef kitlenizi en fazla etkileyen özellikleriniz nelerdir?” sorusudur. Katılımcıların hedef kitlelerini etkilediklerini düşündükleri özelliklerinin tespit edilebilmesi amacıyla sorulan soruya verdikleri yanıtlar incelendiğinde gelen konuklara gösterilen ilgi ve samimiyetin yanı sıra iyi ağırlama faaliyetleri birçok işletme tarafından en önemli özellik olarak gösterilmektedir. Yakınlardaki turizm destinasyonlarında bulunan işletmelerin yüksek fiyatlarının da tercih edilmede önemli etken olduğu verilen yanıtlar arasında bulunmaktadır. Konak işletmelerinden H.Ş.K., K.K. ve bu soru hakkında aşağıdaki şekilde görüş bildirmiştir.

H.Ş.K.: En çok samimi ortam etkiliyor. Yedi, sekiz sefer gelenler var tekrar tekrar. Başka bir işletme bedava verse yine gitmezler.

K.K.: Mali durum etkiliyor hedef pazarda. Buraya insanlar Mudurnu için gelmiyor uygun olduğu için Abant’ta yer bulamamış alternatif olarak geliyor.

Çalışmada sorulan dokuzuncu soru “Hedef kitlenizi genişletmek için neler yapıyorsunuz?” sorusudur. Katılımcıların hedef kitlelerini etkilemek ve yeni müşteriler çekmek için neler yaptıklarının tespit edilebilmesi amacıyla sorulan soruya verdikleri yanıtlar incelendiğinde reklam ve tanıtıma önem verdikleri, sosyal medya ve online rezervasyon sistemlerinde yer aldıkları, gelen konukları iyi ağırlayarak ağızdan ağıza iletişim yolu ile

tanıtım yapmaya çalıştıkları görülmektedir. Konak işletmelerinden K.K. ve H.Ş.K. bu soru hakkında aşağıdaki şekilde görüş bildirmiştir.

H.Ş.K.: Bize gelip dönenler referansımız. O şekilde çok dönüş alıyoruz biz. Sosyal medya hesabımız var. Trip ve booking'den çok faydalanıyoruz. Onun dışında özel bir reklam tanıtım vs hiçbir şeyimiz yok. ETS ile yerli firma diye tanıştık, geldiler gördüler anlaştık, ama uyuşamadık, çalışamadık. Neden biliyor musunuz, diyalog kuramadık. Düşündük şeyi buldum; ETS'ye gittiğin zaman İstanbul'da, Ankara'da kabin memuru satıyor bizi çok sık. Adam buraya geliyor, kafasında oradaki ETS'nin satış temsilcisi, onun davranışları, o imaj. O beklentiyle gelenlerden burada ne biz memnun oluyoruz, ne de onlar oluyor.

K.K.: Şirketlere acentelere kendimizi ifade etmeye çalışıyoruz. Sosyal medyalarda sayfalarımız var. Oradan gelen konuklarla diyalog kurduğumuz oluyor. Sayfamızda sitemizde mevcut. İnterneti kullanıyoruz. booking.com vs. zaten bize de müşteriler oradan geliyorlar genelde. Bide gelen müşteri memnun kalıp çevresine söylüyor ve o şekilde gelenlerimizde çok oluyor. Booking'de 8.4 puanımız var, insanlar oraya geliyor. Yorumlara göre geliyorlar. Biz memnuniyeti artırma peşindeyiz. İşletmeci olarak biz ancak bunu yapabiliriz, gerisi yerel yöneticilere aittir. Yapılan yorumları dikkate alıyoruz, cevap veriyoruz. Çalışanlarıma okuyorum, değerlendirmesini de yapıyoruz.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kırsal alanlarda faaliyet gösteren ya da kültürel öğeleri ile öne çıkan bölgelerde turizmin ekonomik katkıları yöre halkı için oldukça önemlidir. Kültürel dokuların ön planda tutulabilmesi bu amaçla seyahat eden kişilerin bölgeye çekilebilmesi için oldukça önemlidir. Bölge mimarisi ve bu mimari tarzın kullanıldığı konaklama işletmelerinin bölge turizminde çekicilik kaynağı olarak yer alması bölge kültürünün korunması ve tanıtılmasında da önemli katkılar sağlayabilmektedir.

Tarihi konakların konaklama işletmelerine dönüştürülmesi ve bu kapsamda ticari olarak kullanılması Türkiye'de 2000'li yıllardan sonra artış göstermeye başlamıştır. Konak işletmelerinin ticari kullanımının başlamasıyla birlikte çevresel faktörler ve turizmi etkileyen krizler bu işletmeler üzerinde de etkili olmaya başlamıştır. Tarihi konak işletmelerinin kriz yönetimi konusunda nasıl hareket ettiklerinin tespit edilebilmesi amacıyla gerçekleştirilen çalışmada sonucunda bu işletmelerin yer aldıkları destinasyonun da etkisi ile mevcut krizden fazla etkilenmedikleri görülmüştür.

Konak işletmelerinin kriz sürecinde yüz yüze kaldıkları en önemli sorunun maliyetlerdeki artış olduğu tespit edilirken bu artışın bertaraf edilmesinde işletmelerin özellikleri nedeniyle esnek hareket edebildikleri de görülmektedir. İşgücü maliyetlerinin azaltılabilmesi için aile bireylerinden bu konuda destek alındığı ve az olan personel sayısında eksiltmeler yapılarak bu krizi atlama yoluna gidildiği ortaya koyulmaktadır. Bazı işletmelerin krizin etkilerini destinasyona yönelik talebin zaten düşük olmasına bağladıkları araştırmada elde edilen sonuçların içerisinde yer almaktadır.

Tarihi konak işletmelerinin bazılarının fiyat kırma politikası uygulamasının yanı sıra bazılarının da oda fiyatlarındaki yapmayı düşünükleri artışları uygulamayarak krizde fiyat konusunda hareketsiz kalmayı tercih ettikleri görülmektedir. İşletmecilerin krizin etkilerini en aza indirebilmek için kaliteyi ön plana çıkartmaya çalıştıkları ve tanıtım yaparak talebi arttırmaya çalıştıkları da elde edilen sonuçlar arasında yer almaktadır.

Tarihi konak işletmelerinin kriz yönetimi uygulamaları ile ilgili olarak elde edilen bulgular sonucunda bu tip işletmelerin krizin etkilerini aşabilmeleri ya da en aza indirebilmeleri için aşağıdaki önerileri sıralamak mümkündür:

- İşgücü olarak aile bireylerinin kullanılması ve böylece işgücü maliyetlerinin en aza indirilmeye çalışılması,
- Destinasyona olan talep miktarına göre fiyat belirleme politikasına gidilmesi,
- Maliyetlerin azaltılabilmesi için kriz dönemlerinde talebin düşük olduğu zamanlarda işletmenin bir bölümünün ya da tamamının kapalı tutulması,
- Talep artışının sağlanabilmesi için tanıtım ve reklam faaliyetlerinin artırılması,
- Tanıtımın destinasyon ölçeğinde yapılması ve destinasyon pazarlamasının etkinleştirilmesi,
- Sosyal medya gibi maliyetsiz olan iletişim araçlarının potansiyel müşteri ya da daha önceden işletmeye gelen kişilerin dikkatini çekebilmek için etkin bir şekilde kullanılmaya çalışılması.

Araştırma, örneklem olarak seçilen tarihi konak işletmelerinin yöneticilerinin görüşleri ile sınırlıdır. Araştırma örneklemindeki işletmeler kriz yönetimi konusunda yanıltıcı bilgiler verebilir ya da bu konudaki görüşlerini söylemekte çekinebilir. Araştırma, krizin etkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi için turizm sezonu en yoğun olduğu dönemde tekrar edilebilir ya da bulguların genellenebilmesi için daha fazla bölgede gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

Albeni, Mesut ve Utku Ogun (2005), Antalya Turizminin Türk Turizmi İçerisindeki Yeri ve Krizlerin Antalya Turizmi Üzerindeki Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(2): 93-112.

Cushnahan, Gavan (2004), Crisis Management in Small-Scale Tourism, Journal of Travel & Tourism Marketing, 15:4, 323-338.

Maxwell, Joseph (1992), Understanding and Validity in Qualitative Research, Harvard Educational Review, 62, 279-301.

Özdemir, Ünal (2011), Safranbolu'nun Kültürel Miras Kaynakları ve Korunması, Eastern Geographical Review, 26: 129-142.

Rousaki, Barbara ve Alcott, Peter (2006), Exploring the Crisis Readiness Perceptions of Hotel Managers in the UK, Tourism and Hospitality Research, 7(1): 27-38.

Seçilmiş, Cihan ve Yaşar, Sarı (2010), Kriz Dönemlerinde Konaklama İşletmelerinin Kriz Yönetimi Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(1): 501-520.

Topçubaşı Çilingiroğlu, Mine ve Reyhan Ufuk, Sevi (2013), Çamlıhemşin'deki Tarihi Konakların Turizm Potansiyeli, II. Rize Kalkınma Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 3-4 Mayıs 2013, RTE Üniversitesi & Maltepe Üniversitesi, ss. 321-334.

Türkan, Okan (2013), Beypazarı İlçesinin Turizm Potansiyeli Ve Turizm Faaliyetlerine Yönelik Öneriler, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 32: 12-25.

Ündey Kalpaklıoğlu, Nur (2010), Krizlere En Hassas Sektör Turizmde Etkin Kriz Yönetimi, Akademik Araştırmalar Dergisi, 44: 139-155.

Yakut Aymankuy, Şimal (2001), Turizm Sektöründe Kriz Yönetimi, Balıkesir Üniversitesi SBE Dergisi, 6: 105-118.

Yu, Larry, Stafford, Greg ve Armoo, Alex Kobina (2005), A Study of Crisis Management Strategies of Hotel Managers in the Washington, D.C. Metro Area, Journal of Travel & Tourism Marketing, 19(2-3): 91-105.

ERTELENMİŞ VERGİ UNSURLARININ ANALİZİ

Hakan CAVLAK*

Yasin CEBECİ**

Öz

Şirket faaliyetlerinin temel performans göstergesi, finansal tablolarda yer alan dönem net karı veya zararıdır. Bu tutarın gerçeğe uygun bir şekilde hesaplanması, şirket performansını gerçeğe uygun olarak yansıtmayı ve ortaklara dağıtılacak temettüleri etkilemesi nedeniyle şirketin tüm paydaşları açısından önem arz etmektedir. Dönem net karına ulaşmak için ise son aşamada şirketlerin ödeyecekleri vergi tutarının doğru ve gerçekçi bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Vergi mevzuatının dikkate aldığı kar (mali kar) ile Muhasebe Standartlarının uygulanması sonucu ortaya çıkan kar rakamları birbirinden farklı olduğundan ertelenmiş vergi kavramı ortaya çıkmaktadır. Gelir Vergileri standardının getirdiği ertelenmiş vergi kavramı ile şirketin dönem net karı tutarına ulaşılmasında hesaplanacak olan toplam vergi etkisi daha gerçekçi ve karşılaştırılabilir hale gelmektedir. Bu çalışmada, şirketlerin gerçek performansını değerlendirebilmeyi sağlayan ertelenmiş verginin önemini ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Borsa İstanbul 30 endeksinde yer alan şirketlerin 2008-2015 yılları arasındaki finansal tabloları içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiş ve ertelenmiş verginin şirketlerin finansal tablolarında nasıl yer aldığı, zaman içindeki seyri ve dönem net karını nasıl etkilediği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Ertelenmiş Vergi, TMS 12, BİST 30, İçerik Analizi.

JEL Kodu: M41, M49, H71.

ANALYSIS OF DEFERRED TAX COMPONENTS

Abstract

The key performance indicator of the company's operations is the period's net profit or loss on the financial statements. The calculation of this amount in a fair way is important for all stakeholders of the company as it reflects the company's performance in a fair way and affects the dividends to be distributed to the shareholders. In order to reach the net profit of the period, it is necessary to correctly and realistically determine the amount of tax that companies will pay. The concept of deferred tax arises when the profits (taxable profit) that the tax legislation takes into consideration and the profit figures that result from applying Accounting Standards are different from each other. The total tax impact that will be calculated when the company achieves the net profit for the period becomes more realistic and comparable with the deferred tax concept introduced by the Income Tax Standard. In this study, it was aimed to put forward the importance of deferred taxation that enables companies to evaluate their actual performance. For this purpose, the financial statements of the companies included in Borsa İstanbul 30 index are analyzed by content analysis method between 2008 and 2015 and it is revealed how the deferred tax is included in the companies' financial statements and how they affect the net profit and the period profit over time.

Keywords: Tax, Deferred Tax, IAS 12, BİST 30, Content Analysis.

JEL Codes: M41, M49, H71.

* Araştırma Görevlisi, Marmara Üniversitesi, hakan.cavlak@marmara.edu.tr

** Araştırma Görevlisi, Marmara Üniversitesi, yasin.cebeci@marmara.edu.tr

GİRİŞ

İşletmelerin faaliyet sonuçlarının değerlendirilmesinde dönem net karı veya zararı tutarının doğru olarak hesaplanması ve işletme performansını gerçeğe uygun olarak yansıtması önem taşımaktadır. Dönem net karı, ortakların cari dönemin sonunda işletmeden sağladıkları getiri olarak tanımlanabilir. Karın bir kısmı işletme bünyesinde yedek bırakılarak özkaynak tutarını artırırken, bir kısmı da temettü olarak ortaklara dağıtılmaktadır. Ortaklara temettü olarak dağıtılacak karın doğru olarak belirlenebilmesi, dönem net karı tutarının cari dönemin sonuçlarını gerçeğe uygun olarak yansıtması ile sağlanmaktadır. Bununla beraber işletme performansının ölçümünde, yönetimin başarısının belirlenmesinde, yönetime emanet edilen değerlerin ne kadar etkin kullanıldığının tespitinde dönem net karını bilmek çok önem arz etmektedir (Akdoğan, 2013:378). Dönem net karına ulaşmak için ise son aşamada işletmelerin ödeyecekleri vergi tutarının doğru ve gerçekçi bir şekilde tespit edilmesi önemlidir.

Türkiye’de işletmeler, öncelikle vergi mevzuatı ile uyumlu olarak finansal tablolarını hazırlamaktadırlar. Bunun nedeni, işletmelerden alınacak verginin doğru bir şekilde hesaplanabilmesidir. Dolayısıyla bu çerçevede hazırlanan finansal tablolar, işletmenin gerçek performansını yansıtmaktan ziyade vergi yasalarına uygun bir formatta hazırlanmaktadır. Şeffaf ve gerçeğe uygun raporlamayı temel alan finansal tabloların hazırlanmasında ise Uluslararası Finansal Raporlama Standartları*** kullanılmaktadır.

Standartlar temel olarak verginin hesaplanmasını değil, tüm işletmeleri içine alabilecek şeffaf ve karşılaştırılabilir bir finansal raporlama sistemini oluşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca standartlar, devletlerin vergi toplama kaygısıyla değil, özelde finansal tablo okuyucularına, genelde ise tüm paydaşlara anlaşılabilir, doğru ve güvenilir bilgi sunma kaygısıyla hareket etmektedir (Karakaya ve Sevim:256). Bu çalışmada, işletmelerin standartları baz alarak oluşturdukları finansal raporlar ele alınmıştır. Bu raporlardan hareketle işletmelerin dönem net karına ulaşmalarında etkili olan vergi unsurları (cari dönem vergisi ve ertelenmiş vergi) ve bunların dönem net karına olan etkileri analiz edilmiştir.

1. ERTELENMİŞ VERGİ KAVRAMI VE GELİR VERGİLERİ STANDARDI

1.1. Vergi ve Ertelemiş Vergi Kavramları

Vergiler, işletmelerin finansal yapıları içerisinde önemli bir yere sahip olan gider unsurlarıdır. Bu nedenle vergi etkisine sebep olan finansal işlemlerin muhasebeleştirilmesi ve işletmenin finansal durumunu gerçeğe uygun şekilde yansıtarak finansal tablolara aktarılması önem arz etmektedir. Çünkü vergi etkisinin gerçeğe uygun olarak finansal tablolara yansıtılmaması finansal bilgi kullanıcılarının işletme hakkında doğru karar vermesini engellemekte ve bundan hem işletme hem de finansal bilgi kullanıcıları olumsuz etkilenebilmektedir (Tekşen, 2010:315). Tüm bu olumsuz etkileri gidermek ise öncelikle vergiyi alan otorite olan devlet ve onun çıkaracağı mevzuat ile mümkündür.

Vergi otoritesi; vergi mükelleflerinin muhtemel vergi istismalarını önlemek, vergi alacağını teminat altına almak, bölgesel kalkınma farklarını ortadan kaldırmak, istihdamı artırmak veya bazı sektörleri desteklemek gibi muhtelif sebepler ile işletmelere vergi istisna veya indirimleri uygulayabilir. Bunun sonucunda birtakım gelirlerin tanınma zamanını farklı bir döneme alabilir; bazı giderleri hiç kabul etmeyebilir veya kabul etme zamanını farklı bir döneme bırakabilir. Ayrıca işletmelerin sahip oldukları varlık ve borçlara ilişkin muhasebe ilkelerinin kabul etmiş olduğu değerlendirme ölçülerinin dışında farklı değerlendirme ölçüleri benimseyebilir. Tüm bu etmenler muhasebe ilkeleri göz önüne alınarak hesaplanan kar olan muhasebe karı ile vergi mevzuatı göz önüne alınarak hesaplanan kar olan mali kar tutarını farklılaştırmaktadır (Özkan, 2009:98).

Vergi mevzuatı, vergi otoritesi olan devletin öncelikle gelir elde etmek üzere çeşitli ekonomik ve sosyal politikalarının bir aracı olarak kullanılır. Türkiye’deki muhasebe uygulamaları önemli ölçüde bu vergi mevzuatının etkisindedir. Dolayısıyla, işletmeler tarafından hazırlanan finansal tablolar da vergi mevzuatının gereklerini yansıtmaktadır. Diğer bir ifade ile finansal tablolar; devletin vergisini zamanında, tam ve doğru olarak almasına yönelik olarak hazırlanmaktadır (İbiş vd., 2008:236).

Türkiye’de işletmeler temel olarak vergi mevzuatı ile uyumlu olarak finansal tablolarını hazırlamaktadırlar. Bununla beraber Türk Ticaret Kanununda Bakanlar Kuruluna verilen yetki ile her yıl yayımlanan tebliğde yer alan işletmeler, finansal tablolarını Türkiye Muhasebe Standartları ile uyumlu olarak hazırlamak zorundadırlar.

TMS ve TFRS, hem mevcut ve potansiyel hissedarlar ve kredi kuruluşları olmak üzere tüm işletme paydaşlarının ihtiyaç duydukları; ihtiyaca uygun, gerçek, güvenilir, karşılaştırılabilir ve anlaşılabilir nitelikte

*** Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında aynı düzenlemeleri içerdiğinden; *Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS)* yerine *Türkiye Muhasebe Standartları (TMS)*, *Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS)* yerine de *Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS)* ifadeleri kullanılacaktır.

finansal tabloları oluşturma hem de kamu yararını sağlamak amacıyla. Diğer bir ifade ile standartlar, işletmelerin doğru ve gerçeğe uygun finansal raporlama yapmasına olanak sağlayan düzenlemelerdir. Yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere standartlar ile vergi düzenlemelerinin amacı birbirinden farklıdır. Bu da beraberinde, iki farklı finansal tablo seti, iki farklı kar/zarar ve iki farklı vergi rakamı ortaya çıkarmaktadır (İbiş vd., 2008:236). Çalışmanın konusu gereği sadece bu farklılıklardan biri olan cari dönem vergisi ve ertelenmiş vergi unsurları incelenecektir.

İşletmeler ödeyecekleri vergi tutarını ve dönem net karını belirlerken öncelikle ticari kardan hareketle mali kara ulaşmakta, daha sonra ise bu mali kar üzerinden ödenecek kurumlar vergisi tutarını hesaplamaktadırlar. Bu hesaplama sırasında, vergiden istisna edilmiş gelirler ile kanunen kabul edilmeyen giderlerin neden olduğu sürekli farklar dikkate alınmakta ancak dönemsellik ilkesi gereğince ortaya çıkan geçici farkların vergi etkisi dikkate alınmamaktadır (Tekşen, 2010:297). Türkiye Muhasebe Standartları şeffaf raporlama ve gerçeğe uygun sunuluş gereği geçici farkları da dikkate alarak ertelenmiş vergi kavramını ortaya çıkarmaktadır.

Vergiye tabi kar olan mali kar üzerinden hesaplanan vergi tutarı ile muhasebe karı olan ticari kar üzerinden hesaplanan vergi tutarı arasındaki farka ertelenmiş vergi denmektedir. Bir başka açıdan ertelenmiş vergi, ticaret kanunu ve vergi kanunu arasında muhasebe konusunda var olan farklılardan kaynaklanmaktadır (Göğüş, 2010:14). Türk Ticaret Kanunu'nda yer alan düzenlemeler de Türkiye Muhasebe Standartlarını rehber olarak göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye'de ertelenmiş vergi, vergi mevzuatı ile Türkiye Muhasebe Standartları arasındaki farklılardan oluşmaktadır.

Ertelenmiş vergi düzenlemesi doğal olarak mevcut vergi düzenlemelerinden daha karmaşıktır. Bu konudaki en önemli nokta, ertelenmiş verginin aslında vergi makamlarına ödenen somut bir vergi olmadığıdır (Collings, 2013:162). Dolayısıyla ertelenmiş vergi, somut bir vergi niteliğini kazanana kadar sanal bir vergi olarak adlandırılabilir.

Sonuç olarak TMS 12 Gelir Vergileri standardı kapsamında yer alan ertelenmiş vergi kavramı, işletmelerin finansal tablolarında yer alan bilgilerin kalitesini önemli derecede arttırmakta ve gelecek dönemlerin daha verimli bir şekilde planlanmasına yardımcı olmaktadır (Özcan, 2016:149). Bir başka ifade ile ertelenmiş vergi etkilerinin hesaplanması durumunda dönem net kar veya zarar tutarının daha gerçekçi olarak hesaplanması ve ortaklara dağıtılacak karın doğru olarak belirlenmesi sağlanmaktadır. Bu durum ayrıca, işletme paydaşlarının, işletmenin karlılığı hakkında doğru ve güvenilir bilgi edinmelerine ve işletmenin hakkında sağlıklı karar vermelerine de katkı sağlayacaktır (Kavak, 2008:2).

1.2. Gelir Vergileri Standardı

Gelir Vergileri standardı; finansal tablolarda gelir vergisinin raporlanması, değerlendirilmesi ve sunumu ile ilgili düzenlemeleri içeren tek uluslararası vergilendirme standardıdır. İlk olarak 1981'de yürürlüğe girmiş ve daha sonraki yıllarda da revize edilmiştir (Dick ve Missionier-Piera, 2010:189). Standart, temel olarak muhasebe standartlarına göre hesaplanmış olan kar ile vergi mevzuatına göre hesaplanmış olan kar arasındaki farkın işletmenin finansal tablolarına etkisini gidermeye yönelik düzenlemeleri içermektedir (Özcan, 2016:144).

Bu standardın amacı, gelir vergilerinin (kurum kazancı üzerinden alınan vergilerin) muhasebeleştirilmesini düzenlemek, bir işletmenin finansal durum tablosunda yer alan varlık ve borçların defter değerlerinin, ileride varlıklar için fayda elde etme, borçlar için ise ödeme yapılmasının, cari dönemde oluşan ve sonuçları işletmenin finansal tablolarına yansıyan işlemler veya diğer olayların cari ve ileriki dönemlerdeki vergisel sonuçlarının belirlenmesidir (KGK, 2017:3).

Standardın temel bakış açısı ise gelir üzerinden alınan vergiyi karın bir parçası olarak değil de bir gider olarak kabul etmek ve verginin ilişkili olduğu gelir ve gider kalemleri ile eşleştirerek ilgili dönemlerde muhasebeleştirilmesini sağlamaktır (Ataman Akgül ve Akay, 2004:76).

Standart, istisnai durumlar hariç, yukarıdaki vergisel sonuçların işletmeye etkisini dikkate alarak işletmenin, ertelenmiş vergi borcu veya ertelenmiş vergi alacağının muhasebeleştirilmesini zorunlu kılmaktadır (Gökçen vd., 2016:298). Ayrıca standart; yerli, yabancı ve stopaj vergileri ile temettü ödemelerinin gelir vergisi sonuçları da dahil olmak üzere tüm gelir vergilerinin muhasebeleştirilmesine uygulanmaktadır (Van Greuning vd., 2011:169).

TMS 12 standardı, dönemsellik ilkesinin uygulanmasını sağlayarak vergi mevzuatının neden olduğu farklılaştırmaları ortadan kaldırarak her dönemin net karının doğru hesaplanmasını olanaklı hale getirmekte ve dolayısıyla gerek işletme performansının ölçümünde gerekse ortaklara dağıtılacak temettü tutarının belirlenmesinde önemli bir gösterge oluşmasını sağlamaktadır (Akdoğan, 2013:421). Yukarıda bahsedilen TMS 12 Gelir Vergileri Standardında geçen ertelenmiş vergi unsurlarına dair temel ilkeler ve kavramlar aşağıdaki başlıklarda özetlenmiştir.

1.2.1. Sürekli ve Geçici Farklar

Türkiye’de muhasebe uygulamalarındaki ticari ve mali karın hesabında, vergiden istisna edilmiş gelirler ve kanunen kabul edilmeyen giderlerin neden olduğu sürekli farklar dikkate alınmakta iken dönemsellik ilkesi gereğince ortaya çıkan geçici farkların vergi etkisi dikkate alınmamaktadır (Dinç, 2007:21). TMS 12 Gelir Vergileri standardında yer alan ertelenmiş vergi kavramı ile ilgili farklar da dikkate alınmakta ve daha gerçekçi bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Gelir Vergileri standardında yer alan ertelenmiş verginin amacı, vergi sonrası kar rakamından vergi zamanlamaları ile ilgili çarpıklıkları düzeltmek amacıyla cari dönem işlemlerinde gelecekteki vergi sonuçlarını ele almak için bir muhasebe düzeltmesi yapmaktır (Collings, 2013:163). Standart, bu düzeltme işlemlerini yaparken vergi mevzuatı ile arasındaki farkları hesaplamaktadır.

Muhasebe standartları ve vergi mevzuatı arasındaki farklar; sürekli farklar ve geçici farklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Sürekli farklar, vergi yasalarına göre hiçbir zaman vergilendirilmeyecek veya vergiden düşülemeyecek olan gelir veya giderler oldukları için oluşan fark tutarı üzerinden ertelenmiş vergi hesaplanmaz. Geçici farklar ise varlıkların ve yükümlülüklerin vergiye esas değerleri ile kayıtlı değerleri arasındaki farklardır ve ertelenmiş vergi tutarı bu geçici farklar üzerinden hesaplanır (Akbulut, 2015:33).

Söz konusu farklar ilgili döneme ait muhasebe karını arttıran bir etkiye sahip olabileceği gibi dönemin muhasebe karını azaltan bir etkiye de sahip olabilmektedir. Bunlar dönem karı üzerinde yarattıkları etkinin niteliklerine göre sürekli farklar ve geçici farklar olarak sınıflandırılmaktadır. Geçici farklar sürekli farkların aksine, meydana geldikleri dönemden sonraki dönemlerin vergi tutarını etkileyen farklardır. Bu nedenle doğru ve güvenilir bilgi sunmak için söz konusu farkların yarattıkları vergi etkisinin muhasebeleştirilerek finansal tablolarda izlenmesi bir gereklilik arz etmektedir (Göğüş, 2010:14).

Geçici farklar da kendi içinde indirilebilir geçici farklar ve vergilendirilebilir geçici farklar olarak ikiye ayrılmaktadır. İndirilebilir geçici farklar, ertelenmiş vergi varlığını oluşturup dönem vergisinden indirilirken; vergilendirilebilir geçici farklar, ertelenmiş vergi yükümlülüğünü oluşturup dönem vergisine eklenmektedir (Özcan, 2016:149). Standartta geçen bazı istisnalar dışında vergiye tabi bütün geçici farklar için ertelenmiş vergi borcu, bütün indirilebilir geçici farklar için ise ertelenmiş vergi varlığı muhasebeleştirilmektedir (Gökçen vd., 2006:125).

1.2.2. Ertelenmiş Verginin Muhasebeleştirilmesi

Gelir Vergileri standardı, ertelenmiş verginin muhasebeleştirilmesinde iki temel düzenlemeye yer vermektedir. Bunlardan birincisi; ertelenmiş vergi gelir veya giderini dikkate alacak şekilde dönemin vergi gider veya gelirini hesaplamaktır. İkincisi ise gelecekte mahsup edilecek veya ödenecek olmakla birlikte, varlık ve yükümlülük tanımlarını karşılamış ertelenmiş vergi varlığı (alacağı) ve/veya vergi yükümlülüğü (borcu) tutarlarının finansal durum tablosunda yer almasını sağlamaktır. Hâlihazırda muhasebenin tahakkuk ve dönemsellik ilkeleri de hem ertelenmiş vergi varlık ve yükümlülüğünün finansal durum tablosunda gösterilmesini hem de ertelenmiş vergi gelir ve gider etkilerinin kar veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosuna yansıtılmasını gerektirmektedir (Küçük, 2015:168).

İşletmelerin sahip olduğu bazı varlıklar vergi yükümlülüğünün doğmasına; benzer şekilde bazı yükümlülükler de vergi yükümlülüklerinin azalmasına neden olmaktadır (Ankarath vd., 2010:60). Bununla beraber finansal tablolarda yer alan her varlık veya yükümlülüğün, vergi amaçlı olarak muhasebeleştirildiği bir vergi matrahına sahip olduğu varsayılmaktadır (Aerts ve Walton, 2013:421). Ayrıca ertelenen vergi varlıkları ve yükümlülükleri, raporlama dönemi itibarıyla yürürlükte olan vergi oranları dikkate alınarak ölçülmektedir (Epstein ve Jermakowicz, 2010:715). Dolayısıyla işletmelerin ertelenmiş vergi tutarları da ilgili varlık veya yükümlülüğün sahip olduğu matrah ile vergi oranı çarpılarak hesaplanmakta ve ortaya çıkan tutar üzerinden finansal tablolara alınmaktadır.

Vergiye tabi geçici farklar üzerinden gelecek dönemlerde ödenecek gelir vergileri, ertelenmiş vergi borçlarını; indirilecek veya geri kazanılacak olan gelir vergileri ise ertelenmiş vergi varlıklarını oluşturmaktadır (Kızıl vd., 2013:401). Bir başka ifade ile ertelenmiş vergi borcu, gelecek dönemde ödenecek olan kurumlar vergisi olup; ertelenmiş vergi varlığı ise gelecek dönemde geri kazanılabilir vergiler olarak nitelendirilebilir (Bragg, 2010:249). Özetle işletmenin gelecekte ödeyeceği vergiler, vergi mevzuatına göre daha fazla olacaksa ertelenmiş vergi borcu, daha az olacaksa ertelenmiş vergi alacağı olarak muhasebeleştirilmektedir (Gençoğlu vd., 2013:150).

Ertelenmiş vergi yükümlülükleri ve ertelenmiş vergi varlıkları arasındaki olumlu fark ertelenmiş vergi giderini, olumsuz fark ise ertelenmiş vergi gelirini ifade etmektedir (Dündar, 2013:244). Elde edilen ertelenmiş vergi geliri ya da gideri cari dönem vergi giderine eklenerek standartlara göre işletmenin toplam vergi gideri ya da geliri sonrası dönem net karı elde edilmektedir.

Ertelemiş vergi varlıkları ve yükümlülükleri, finansal durum tablosunda cari olmayan kalemler olarak gösterilmektedir. Ertelemiş vergi varlıkları, duran varlıklar içinde; ertelenmiş vergi yükümlülükleri, uzun vadeli yükümlülükler içinde sunulmaktadır. Ertelemiş vergi geliri (gideri) ise kar veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosunda yer almaktadır (Mirza ve Ankarath, 2013:506).

Finansal durum tablosunda yer alan ertelenmiş vergi varlıkları ve yükümlülüklerinin mahsup edilmesi sonucu elde edilen net ertelenmiş vergi varlıkları (yükümlülükleri) yıllar itibariyle kümülatif olarak hesaplanmaktadır. Kar veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosunda sunulan ertelenmiş vergi geliri (gideri) ise ilgili dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle kümülatif değildir.

Ertelemiş vergi unsurları arasındaki Şekil 1’de gösterilmiştir. Geçmiş dönemin sonunda işletmenin finansal durum tablosunda yer alan ertelenmiş vergi varlığı ve ertelenmiş vergi yükümlülüklerinin birbirinden mahsup edilmesi ile oluşan net ertelenmiş vergi varlığı (yükümlülüğü), cari dönemin dönem başındaki ertelenmiş vergi varlığı (yükümlülüğünü) oluşturmaktadır. Daha sonra elde edilen bu tutara cari dönemin kar veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosundaki ertelenmiş vergi geliri (gideri) ile cari döneme ait ertelenmiş vergiye ait özellikli durumlar eklenmektedir. Sonuçta ise cari döneme ait net ertelenmiş varlığı (yükümlülüğü) elde edilmektedir.

Şekil 1. Ertelemiş Vergi Unsurları Arasındaki İlişki

	Cari Dönem	Geçmiş Dönem
Geçmiş Dönem Net Ertelemiş Vergi Varlığı (Yükümlülüğü)	D (D)	A (A)
Cari Dönem Ertelemiş Vergi Geliri (Gideri)	E (E)	B (B)
Cari Döneme Ait Özellikli Durumlar - Özkaynaklara yansıtılan ertelenmiş vergi geliri (gideri) - Yabancı para çevrim farkları	F (F)	C (C)
Cari Dönem Net Ertelemiş Vergi Varlığı (Yükümlülüğü)	G (G)	D (D)

Ertelemiş vergi geliri veya gideri hesaplanıp muhasebeleştirildikten sonra ilgili tutar tek başına toplam vergi tutarını oluşturmamaktadır. Toplam vergi tutarı, iki bileşenin toplanması ile hesaplanmaktadır. Bu bileşenlerden biri dönem vergi gideri, diğeri ise ertelenmiş vergi geliri ya da gideridir. Ancak bu toplam genellikle, cari vergi oranını vergi öncesi muhasebe karına uygulayarak elde edilecek tutara eşit değildir. Bunun nedeni ise ertelenmiş vergi geliri veya gideri ile cari dönemde oluşan ertelenmiş vergi varlığı ve yükümlülüğü hesaplarındaki değişimden kaynaklanmaktadır (Chaudhry vd., 2016:768).

1.2.3. Özellik Arz Eden Durumlar

Ertelemiş vergi konusu tutarlar, temel olarak kar veya zararda muhasebeleştirilir. Bununla birlikte, bu kuralın bazı istisnaları mevcuttur (Christian ve Ludenbach, 2013:95). TMS 12, ertelenmiş vergi ile ilgili olarak temel ilkeleri düzenlemekle beraber ortaya çıkabilecek bazı özellikli durumlar için de düzenlemeler getirmektedir. Standartta belirtilen ve vergi etkisine dair düzenlemelerinde olduğu özellikli durumlar şu maddeler halinde özetlenebilir:

✓ Standart, işletmenin işlemlerin ve diğer olayların vergisel sonuçlarını işlemleri ve diğer olayları muhasebeleştirdiği şekilde muhasebeleştirmesini zorunlu kılar (Yalçın, 2015:843). Dolayısıyla dönem içinde, diğer kapsamlı gelirden muhasebeleştirilmiş kalemlere ilişkin dönem vergisi ve ertelenmiş vergiler de aynı dönemde veya farklı dönemlerde diğer kapsamlı gelirden muhasebeleştirilir. Doğrudan özkaynaklarda muhasebeleştirilmiş kalemlere ilişkin dönem vergisi ve ertelenmiş vergiler ise aynı dönemde veya farklı dönemlerde doğrudan özkaynaklarda muhasebeleştirilir (Gökçen vd., 2016:307).

✓ TMS 21 Kur Değişiminin Etkileri standardı ile bağlantılı olarak kur değişikliklerinin bazı etkilerinin gider veya gelir olarak muhasebeleştirilmesi gereklidir; ancak bu değişikliklerin etkilerinin kapsamlı gelir tablosunda nerede gösterileceği özel olarak belirtilmez. Bu nedenle, ertelenmiş yabancı vergi borçları veya varlıklarında kur değişiklikleri nedeniyle meydana gelen farkların kapsamlı gelir tablosuna yansıtılmaları durumunda, anılan değişiklikler, bu sunumun finansal tablo kullanıcıları açısından en yararlı şekilde olduğu düşünülmüyorsa, ertelenmiş vergi geliri ya da gideri olarak sınıflandırılabilir (KGK, 2017:23).

2. BİST 30'DA YER ALAN ŞİRKETLERİN ERTELENMİŞ VERGİ UNSURLARININ ANALİZİ

2.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmada, TMS 12 Gelir Vergileri Standardında yer alan ve şirketlerin gerçek performansını değerlendirebilmeyi sağlayan ertelenmiş verginin Borsa İstanbul (BİST) 30'da yer alan şirketlerin finansal tablolarında nasıl yer aldığı, zaman içindeki seyrinin ve dönem net karını nasıl etkilediğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Ayrıca BİST 30'da yer alan şirketlerin yıllar itibariyle raporladıkları ertelenmiş verginin toplam aktif/pasif içindeki oranı ile vergi öncesi kara oranının da incelenmesi araştırmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

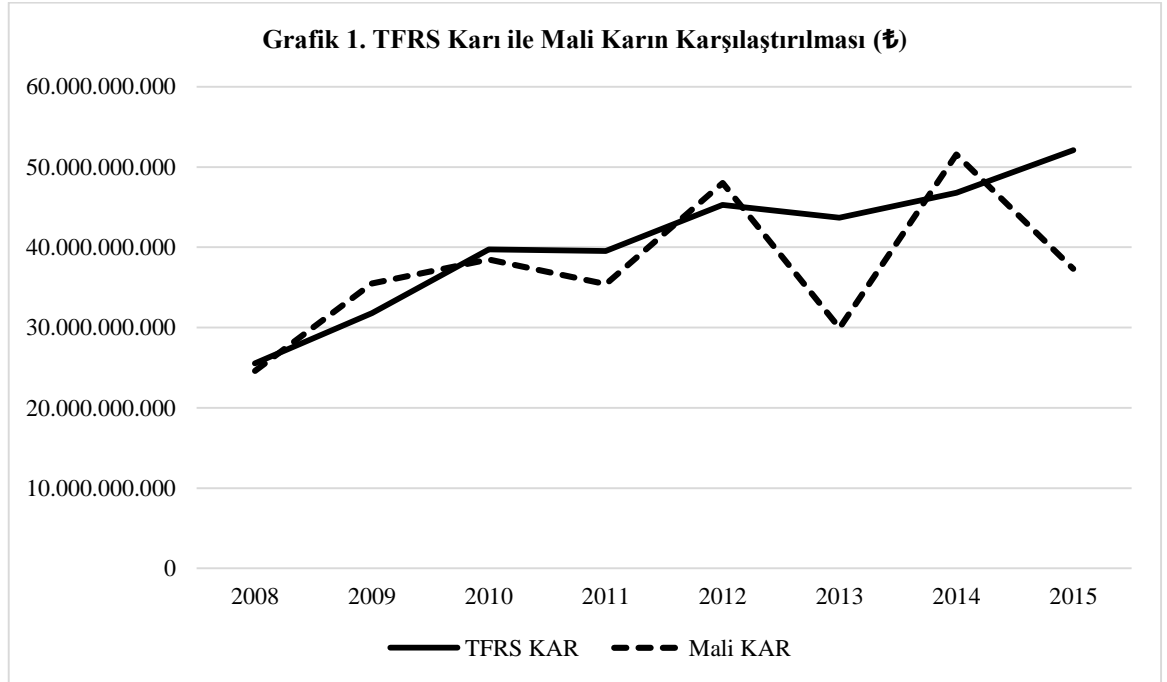
Bu amaç doğrultusunda BİST 30 endeksinde yer alan şirketlerin 2008-2015 yılları arasındaki finansal tabloları içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiş ve ertelenmiş verginin şirketlerin finansal tablolarında nasıl yer aldığı, zaman içindeki seyri ve dönem net karını nasıl etkilediği ortaya konmuştur. İçerik analizinde yapılan işlem, birbirine benzeyen verilerin belirlenmiş kavramlar kapsamında bir araya getirilmesi ve bunların anlaşılabilir biçimde organize edilerek yorumlanması olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006:157).

İçerik analizi için gerekli olan şirketlere ait veriler, şirketlerin kamuoyuna sundukları finansal tablolardan elde edilmiş olup, ilgili finansal tablolar da Kamuyu Aydınlatma Platformu'nun (KAP) internet sitesi olan www.kap.gov.tr'den alınmıştır.

2.2. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirilmesi

Araştırmanın ana kütesini BİST 30 Endeksi'nde yer alan 30 adet halka açık şirkete ait 2008-2015 dönemini kapsayan 8 yıla ilişkin veriler oluşturmaktadır. Şirketlerin ertelenmiş vergileri raporlama şeklinin ortaya konmasını amaçlayan çalışma kapsamında toplanan veriler analiz edilerek şirketler hakkında muhtelif değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışma ile ilgili olarak ele alınan ilk bulgu, şirketlerin Türkiye Finansal Raporlama Standartları'na göre raporladıkları vergi öncesi kar (TFRS Karı) ile mevzuata göre hesapladıkları karın (Mali Kar****) yıllar içindeki seyrinin karşılaştırılması ile ilgilidir. 2008-2015 yılları arasındaki karşılaştırma, Grafik 1'de sunulmaktadır.

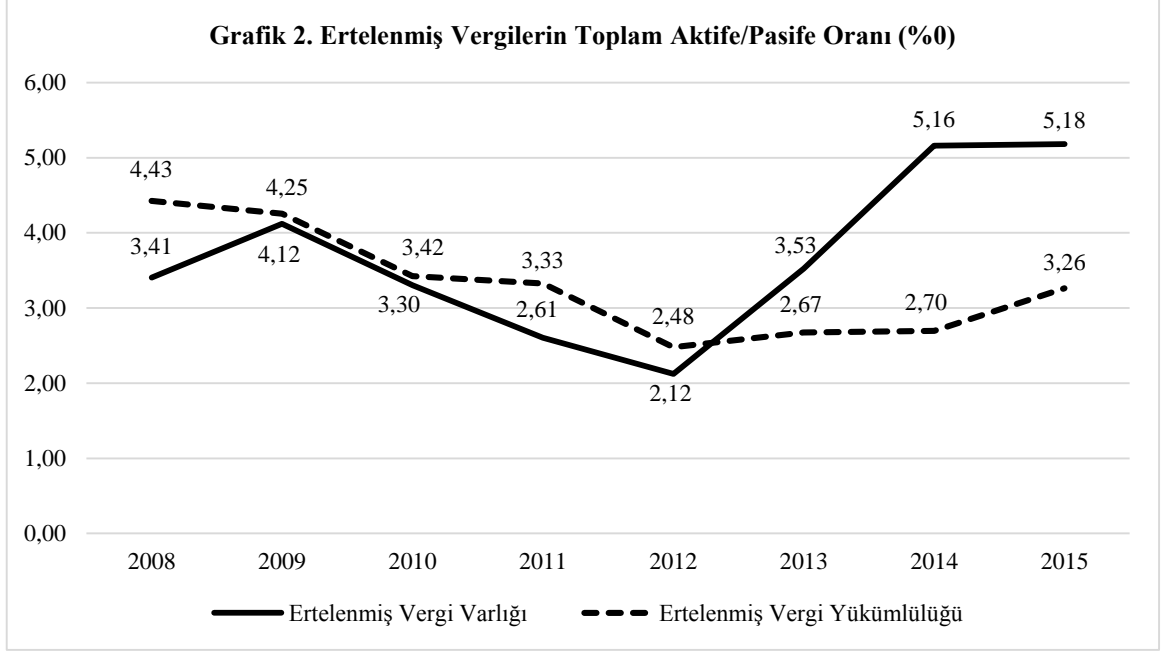

Grafik 1'de de görüldüğü gibi TFRS Karı ile Mali Kar arasında yıllar itibariyle farklılıklar ve paralellik göstermeyen bir seyir söz konusudur. Ayrıca TFRS'ye göre hesaplanan karın mali kara göre yıllar itibariyle daha istikrarlı bir seyir izlediği söylenebilir. Farklı kar rakamlarının ortaya çıkmasındaki etmenler ise genel olarak, standardın mevzuata göre hasılatı farklı ele alması, yapılan bazı harcamaların aktifleştirme ve giderleştirme

**** Mali kar tutarlarının elde edilmesinde, şirketlerin Kamuyu Aydınlatma Platformu'nda sundukları Bağımsız Denetim Raporlarında yer alan dipnotlardan yararlanılmıştır.

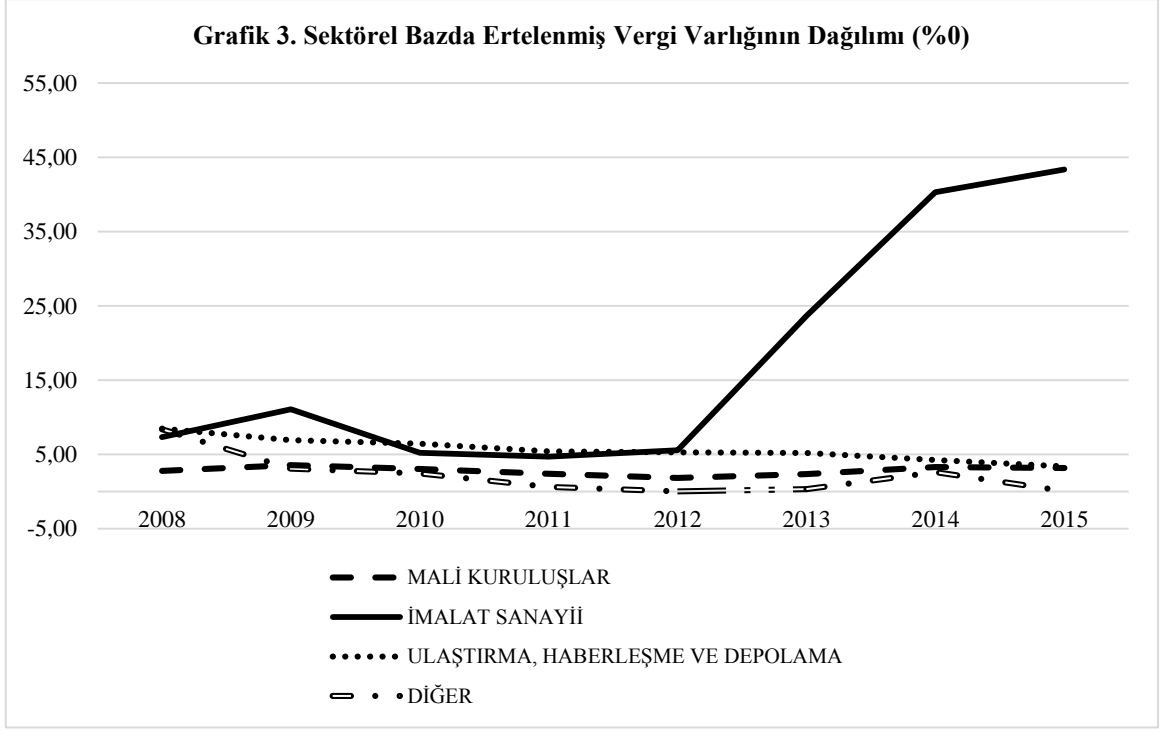
kriterlerinin değişiklik göstermesi, değerleme farklılıklarının bulunması ve benzeri diğer durumlar gösterilebilir. İki düzenleme arasındaki bu farklılıklar ise vergi tutarlarının hesaplanmasında da doğal olarak farklılaşmaya sebep olmaktadır. Ortaya çıkan farklı vergi tutarları ile ertelenmiş vergi unsuruna ilişkin değerlendirmeler, çalışmanın bundan sonraki kısmında ele alınmaktadır.

Yapılan ilk değerlendirme, Grafik 2’de görüldüğü gibi analize konu olan şirketlerin finansal tablolarından elde edilen ertelenmiş vergilerin (ertelenmiş vergi varlıkları ve yükümlülüklerinin) aktife/pasife oranı üzerine gerçekleştirilmiştir. Bu oran ile şirketlerin ertelenmiş vergi varlıklarının toplam aktif içinde; ertelenmiş vergi yükümlülüklerinin de toplam pasif içinde ne kadar bir orana sahip olduğu yıllar itibariyle ortaya konmuştur.

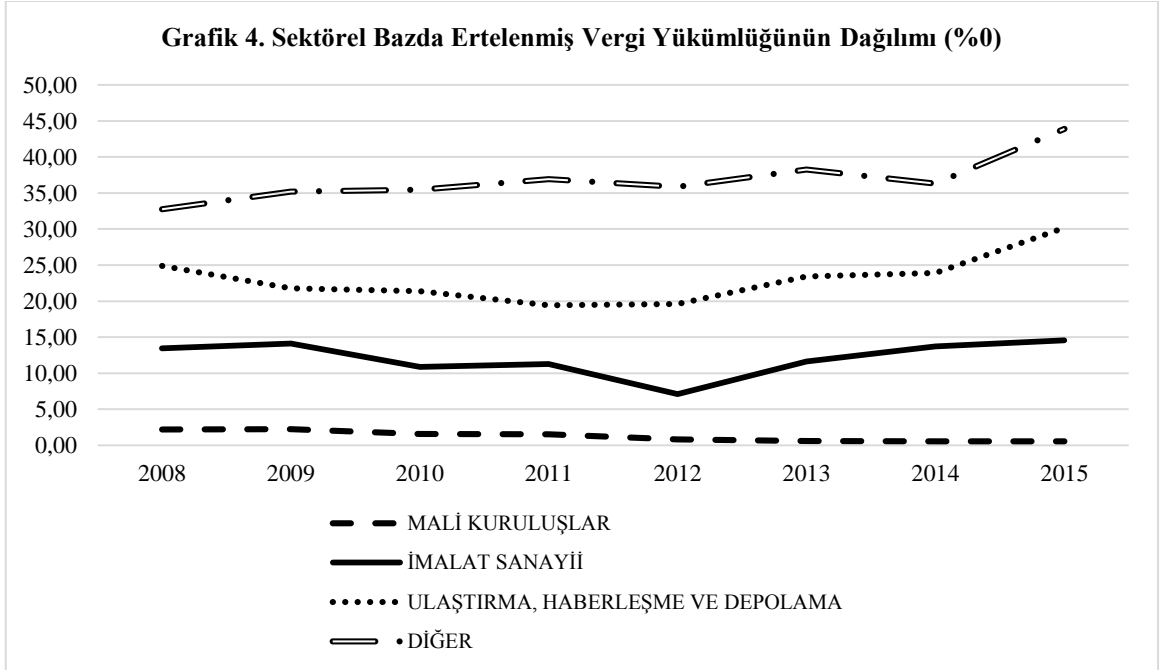

Grafik 2’de ertelenmiş vergi varlıklarının toplam aktife oranı ile ertelenmiş vergi yükümlülüklerinin toplam pasife oranı gösterilmektedir. Her iki oranın da yıllar itibari ile %0,2 ile %0,5 arasında seyrettiği görülmektedir. Her iki oranında artış ve azalış yönlerinin de birbirine paralel olduğu söylenebilir. Söz konusu kalemler bilanço büyüklüğünün çok küçük bir parçasını oluşturduğundan finansal analizlere etkisinin de sınırlı olacağı düşünülmektedir.

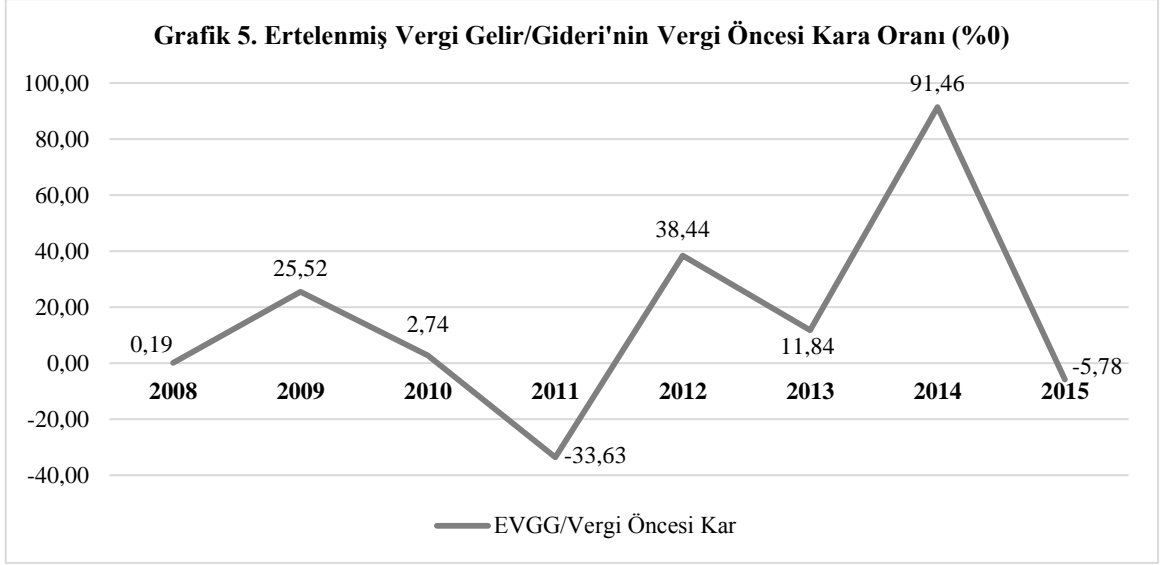

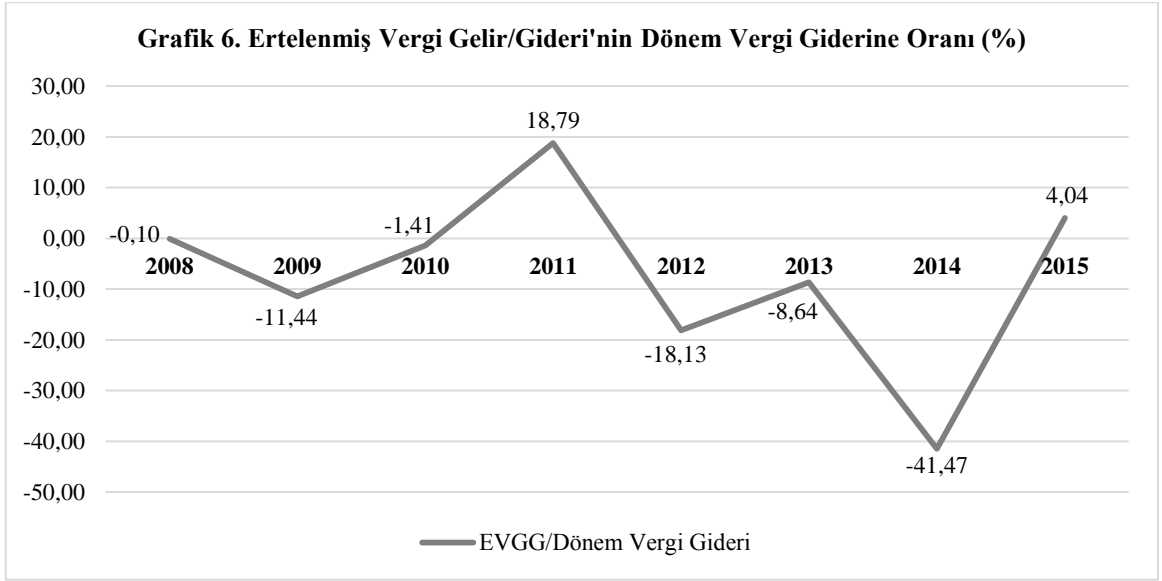
Grafik 3'te şirketlerin raporladıkları ertelenmiş vergi varlıklarının toplam aktif içindeki payı sektörel bazda gösterilmektedir. Buna göre şirketlerin ertelenmiş vergi varlıklarının aktiflerine oranı birbirine çok yakın iken 2013 yılından itibaren imalat sanayinde belirgin bir artış söz konusudur. İmalat sanayisi sektöründe şirketlerin ertelenmiş vergi alacaklarında nispi olarak yüksek artışlar olurken aynı etkinin ertelenmiş vergi borçlarında olmadığı Grafik 4'te görülmektedir.

Grafik 4'te şirketlerin raporladıkları ertelenmiş vergi yükümlülüklerinin toplam pasif içindeki payı sektörel bazda gösterilmektedir. Buna göre en düşük oran mali kuruluşlarda gözükürken, en yüksek pay ise diğer sektörlerde ortaya çıkmıştır. Grafiğe göre oranların yıllar itibari ile istikrarlı olduğu söylenebilir. Grafik 3 ile Grafik 4 birlikte değerlendirildiğinde, genellikle mali kuruluşların dışındaki şirketlerin ertelenmiş vergi yükümlülüklerinin ertelenmiş vergi varlıklarından daha yüksek olduğu görülmektedir. İmalat sanayi şirketlerinde ise 2013 yılından itibaren ertelenmiş vergi varlıklarının ertelenmiş vergi yükümlülüklerini geçtiği tespit edilmiştir.

Grafik 5'te ertelenmiş vergi geliri/giderinin vergi öncesi kara oranı gösterilmiştir. Grafikte belirli bir eğilimin olmadığı görülmektedir. Oranın pozitif çıktığı yıllar ertelenmiş vergi gelirinin olduğu yılları, negatif olduğu yıllar ise ertelenmiş vergi giderinin olduğu yılları ifade etmektedir. Buna göre 2011 ve 2015 yıllarında BİST 30 şirketlerinin toplamda ertelenmiş vergi giderinin olduğu tespit edilmiştir.

Grafik 6'da ertelenmiş vergi geliri/giderinin dönem vergi giderine oranı gösterilmiştir. Bu grafikteki oranın pozitif çıktığı yıllar ertelenmiş vergi giderinin olduğunu, negatif çıktığı yıllar ise ertelenmiş vergi geliri olduğunu ifade etmektedir. Analizde bazı şirketlerin ertelenmiş vergi gelirinin dönemin vergi giderinden fazla olmasına rağmen toplama bakıldığında ertelenmiş vergi geliri hiçbir dönem de dönemin vergi giderinden fazla olmamıştır. Ertenilmiş vergi gelirinin dönemin vergi giderini aştığı şirketler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Ertenilmiş Vergi Gelirinin Dönem Vergi Giderinden Fazla Olan Şirketlerin Listesi

Sektör	Kod	Yıl	Vergi Öncesi Kar/Zarar	Dönem Vergi Gideri	Ertenilmiş Vergi Geliri	Dönem Karı/Zararı
İmalat Sanayii	ARCLK	2015	785.121.000	-97.286.000	205.158.000	892.993.000
İmalat Sanayii	EREGL	2009	-223.475.119	-16.464.319	71.457.880	-168.481.558
İmalat Sanayii	FROTO	2012	653.933.602	-89.919.272	120.889.265	684.903.595
İmalat Sanayii	FROTO	2013	452.104.806	-29.342.054	218.709.034	641.471.786
İmalat Sanayii	FROTO	2014	390.412.250	23.293.275	181.150.586	594.856.111
Mali Kuruluşlar	KCHOL	2013	3.055.034.000	-253.016.000	1.198.291.000	4.000.309.000

Mali Kuruluşlar	KCHOL	2014	3.181.007.000	-220.002.000	1.253.277.000	4.214.282.000
Mali Kuruluşlar	KCHOL	2015	5.557.102.000	-382.776.000	655.025.000	5.829.351.000
İmalat Sanayii	KRDMD	2015	-168.919.083	-743.177	148.225.799	-21.436.461
İmalat Sanayii	OTKAR	2010	20.076.855	-4.581.519	5.282.978	20.778.314
İmalat Sanayii	PETKM	2008	-157.278.423	0	6.020.273	-151.258.150
İmalat Sanayii	PETKM	2009	64.731.190	0	49.303.904	114.035.094
İmalat Sanayii	PETKM	2014	-61.771.495	0	70.450.261	8.678.766
İmalat Sanayii	PETKM	2015	573.827.236	-19.213.253	84.594.675	639.208.658
Mali Kuruluşlar	TAVHL	2008	2.338.668	-15.852.093	22.367.609	8.854.184
İmalat Sanayii	TOASO	2009	269.921.000	0	90.430.000	360.351.000
İmalat Sanayii	TOASO	2014	472.253.000	-17.554.000	119.539.000	574.238.000
İmalat Sanayii	TOASO	2015	617.987.000	-15.101.000	227.915.000	830.801.000
İmalat Sanayii	TUPRS	2012	1.350.236.000	-222.167.000	343.295.000	1.471.364.000
İmalat Sanayii	TUPRS	2013	13.049.000	-6.178.000	1.192.319.000	1.199.190.000
İmalat Sanayii	TUPRS	2014	183.661.000	-5.147.000	1.291.607.000	1.470.121.000
İmalat Sanayii	TUPRS	2015	2.225.372.000	-133.346.000	471.901.000	2.563.927.000

Tablo 1’de de görüldüğü gibi ertelenmiş vergi gelirinin dönem vergi giderini aştığı durumlar çoğunlukla imalat sanayiindeki şirketlerde gerçekleşmiştir. Ayrıca bu tablodan çıkan bir diğer önemli sonuç ise ertelenmiş vergi gelirinin dönem vergi giderini aşması ile birlikte şirketlerin dönem karının (zararının) vergi gider/gelirlerinden sonra vergi öncesi karı (zararı) arttırması (azaltması) olarak ifade edilebilir.

3. SONUÇ

Şirketlerin performanslarının ölçülmesinde yararlanılan geleneksel performans ölçütlerinden biri işletmenin vergi öncesi kar tutarı bir diğeri de dönem net karı tutarıdır. Bu tutarlar, hem faaliyet sonuçlarının değerlendirilmesinde hem de ortaklara dağıtılacak temettü tutarının belirlenebilmesinde şirket ve paydaşları açısından önem arz etmektedir. Vergi öncesi kar, büyük ölçüde şirketin ödeyeceği vergi tutarını belirlerken; ortaya çıkan vergi tutarı da şirketin dönem net karını etkilemektedir. Şirketler, vergi tutarını belirlerken farklı düzenlemelere tabi olabilmeleri sebebi ile farklı vergi hesaplamaları ortaya çıkabilmektedir. Bunlardan biri de finansal raporlama standartlarına göre yapan şirketlerde ortaya çıkan ertelenmiş vergi unsurlarıdır.

Bu çalışmada öncelikle mali kar üzerinden hesaplanan vergi tutarı ile ticari kar üzerinden hesaplanan vergi tutarı arasındaki fark olarak tanımlanan ertelenmiş vergi unsurlarına dair temel kavramlar ve ilkeler verilmiş olup, daha sonra ertelenmiş verginin 2008-2015 yılları arasında BİST 30 şirketlerinde nasıl bir seyir izlediği, dönem karı ve dönem vergi gideri ile ilişkisi grafikler ile ortaya konmuştur. Araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgular ile ilgili olarak yapılabilecek değerlendirmeler şu şekilde özetlenebilir:

✓ Şirketlerin 2008-2013 yılları arasındaki ertelenmiş vergi varlığının aktif toplamına oranı, ertelenmiş vergi yükümlülüğünün toplam pasife oranına göre daha düşük iken 2013, 2014 ve 2015 yıllarında bu durum tersine dönmüştür.

✓ 2008-2015 yılları arasındaki ertelenmiş vergi varlığının toplam aktif içindeki oranı sektörel olarak yıllar itibariyle normal bir seyir izlerken sadece imalat sanayiindeki oran 2012 yılından sonra yukarı yönlü bir seyir izlemiştir.

✓ 2008-2015 yılları arasındaki ertelenmiş vergi yükümlülüğünün toplam pasif içindeki oranı sektörel olarak normal bir seyir izlemekte ve anormal bir yükseliş ya da azalış görülmemektedir.

✓ Ertelenmiş vergi gelir/giderinin vergi öncesi kara oranı incelendiğinde 2008-2015 yılları arasında BİST 30 şirketlerinin toplam ertelenmiş vergilerinin sadece 2011 ve 2015 yıllarında gider olarak gerçekleştiği geri kalan yıllarda ise gelir olarak gerçekleştiği sonucuna varılmıştır.

✓ Ertelenmiş vergi gelir/giderinin dönem vergi giderine oranında ise sonucun pozitif çıkmasından dolayı sadece 2011 ve 2015 yıllarında ertelenmiş vergi giderinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte sonucun negatif çıktığı yıllarda ise ertelenmiş vergi gelirinin oluştuğu belirlenmiştir. Ertelenmiş vergi gelirinin söz konusu olduğu yıllarda (2011 ve 2015 haricindeki yıllarda) ertelenmiş vergi geliri tutarı dönem vergi gideri tutarından hiçbir zaman yüksek olarak gerçekleşmediği için dönem karı, vergi öncesi kara göre hep daha düşük olarak hesaplanmıştır. Ertelenmiş vergi gelirinin dönem vergi giderini tutar olarak aştığı durumlar şirket bazında özel olarak Tablo 1’de yer almaktadır.

✓ Araştırma bulgularından çıkarılacak bir diğer sonuç ise bir varsayım üzerinden gerçekleştirilmiştir. Hatırlanacağı gibi 2012’de yürürlüğe giren Türk Ticaret Kanunu, taslak aşamasında iken şirketlerin tüm kayıtlarını ve raporlamalarını muhasebe standartlarına göre yapması öngörülmekteydi. Böyle bir durumda şu soru sorulabilirdi: “Diğer tüm durumlar sabitken; eğer kanun o şekilde yürürlüğe girseydi ve vergi otoritesi de standartlara göre raporlanan kar üzerinden vergi alsaydı, şirketlerin ödeyecekleri vergi daha fazla mı yoksa az mı olacaktı?” Bu sorunun cevabına 2008-2015 arasındaki yıllar için iki taraf açısından bakıldığında şunlar ifade edilebilir:

➤ BİST 30’daki şirketler açısından bakıldığında sadece 2011 ve 2015 yıllarında şirketler, daha fazla vergi; diğer yıllarda ise daha az vergi ödeme durumunda kalacaklardı.

➤ Vergi otoritesi açısından ise devlet 2011 ve 2015 yıllarında daha fazla vergi; diğer yıllarda ise daha az vergi tahsil edecekti.

Çalışma sonucunda elde edilen ertelenmiş vergi tutarlarının hangi unsurlardan kaynaklandığı, ertelenmiş vergi varlıkları ya da ertelenmiş vergi yükümlülüklerinin hangi olaylar sonucunda artıp azaldığı, ertelenmiş vergi geliri ya da giderini oluşturan kalemlerin nerelerden kaynaklandığının araştırılması, bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için önemli bir araştırma konusu teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- AERTS, W. ve W. PETER. (2013). *Global Financial Accounting and Reporting: Principles and Analysis*. Hampshire: Cengage Learning.
- AKBULUT, A. (2015). *Karşılaştırmalı TMS/IFRS-Vergi Uygulamaları ve Sonuçları*. Ankara: Maliye Hesap Uzmanları Derneği.
- AKDOĞAN, N. (2013). *Türkiye Muhasebe Standartları Seçilmiş Uygulama Önerileri (Bildiriler) (Editör: Süleyman Yükçü)* içinde "TMS 12 Gelir Vergileri (Kurum Kazancı Üzerinden Hesaplanan Vergiler) Standardının İncelenmesi ve Örnek Uygulamalar. Ankara: KGK ve MUFİTAD.
- ANKARATH, N., T. P. GHOSH, K. J. MEHTA ve Y. A. ALKAFAJI. (2010). *Understanding IFRS Fundamentals*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- ATAMAN Akgül, B. ve H. AKAY. (2004). *Uluslararası Muhasebe Standartları ve Türkiye'de Uygulama Etkinliğine İlişkin Bir Araştırma*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- BRAGG, S. M. (2010). *The Vest Pocket Guide to IFRS*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- CHAUDHRY, A., D. COETSEE, E. BAKKER, S. VARUGHESE, S. MCILWAINE, C. FULLER, E. RANDS, N. de VOS, S. LONGMORE, ve T. V. BALASUBRAMANIAN. (2015). *Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- CHRISTIAN, D. ve N. LUDENBACH. (2013). *IFRS Essentials*. Chichester: John Wiley & Sons.
- COLLINGS, S. (2013). *Frequently Asked Questions in IFRS*. Chichester: John Wiley & Sons.
- DICK, W. ve F. MISSIONIER-PIERA. (2010). *Financial Reporting under IFRS: A Topic Based Approach*. New York: John Wiley & Sons.
- DİNÇ, E. (2007). Muhasebe ve Vergi Kuralları Arasındaki İlişki ve Gelir Vergileri (TMS 12) Standardının Muhasebe Uygulamalarına Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (28), 21-48.
- DÜNDAR, B. (2013). *Türkiye Muhasebe Standartları ile Vergi Yasalarındaki Ölçüm (Değerleme) Farklarının Saptanması ve Vergi İdaresine Raporlanması*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- EPSTEIN, B. J. ve E. K. JERMAKOWICZ. (2010). *Interpretion and Application of International Financial Reporting Standards*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- GENÇOĞLU, Ü. G., Y. ÖZERHAN ve S. KARABINAR. (2013). *Türkiye Finansal Raporlama Standartları*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sürekli Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- GÖĞÜŞ, H. S. (2010). Ertelenmiş Vergi ve Muhasebeleştirilmesi. *Mali Çözüm Dergisi*, (101), 13-29.
- GÖKÇEN, G., B. ATAMAN ve C. ÇAKICI. (2006). *Türkiye Muhasebe Standartları Uygulamaları*. İstanbul: Beta Basım.
- GÖKÇEN, G., B. ATAMAN ve C. ÇAKICI. (2016). *Türkiye Finansal Raporlama Standartları Uygulamaları*. İstanbul: Beta Basım.
- İBİŞ, C., Y. SELVİ, F. YILMAZ, B. SİPAHİ, V. DEMİR ve K. SARIOĞLU. (2009). *Seçilmiş Türkiye Finansal Raporlama Standartları: Açıklamalar ve Uygulamalar*. İstanbul: İSMMMO.
- KARAKAYA, G. ve C. SEVİM. (2016). TMS-12 Gelir Vergileri Standardına Göre Ertelenmiş Vergi Kavramı ve Bir Uygulama. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 2 (3), 255-270.
- KAVAK, A. (2008). TMS 12 Gelir Vergileri Standardı Uygulaması ve Vergi Değeri ile Muhasebe Değeri Arasındaki Farklılıkların Analizi. <https://vergiportali.com/KoseYazilari.aspx?Type=YaziDetay&id=190>.
- KÜÇÜK, E. (2015). Diğer Kapsamlı Kâr/Zarar Tablosu Hesaplarının Ertelenmiş Vergi Etkisi: Özellikle Durumların Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30 (1), 167-201.
- KGK. (2017). TMS 12 Gelir Vergileri. www.kgk.gov.tr (03.04.2017).
- KIZIL, A., M. FİDAN, C. KIZIL ve İ. KESKİN. (2013). *TMS-IFRS Uygulamalar, Yorumlar, Muhasebeleştirme*. İstanbul: Der Yayınları.

MIRZA, A. A. ve A. NANDAKUMAR. (2013). *International Trends in Financial Reporting under IFRS*. New Jersey: John Wiley & Sons.

ÖZCAN, A. (2016). UMS 12 Gelir Vergileri Standardı Çerçevesinde Ertenmiş Verginin Muhasebeleştirilmesi, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 4 (4), 144-150.

ÖZKAN, A. (2009). TMS-12 Gelir Vergileri Standardına Göre Ertenmiş Vergiler ve Muhasebe Uygulamaları, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (32), 97-112.

TEKŞEN, Ö. (2010). TMS-12 Gelir Vergileri Standardına Göre Ertenmiş Verginin İncelenmesi ve Muhasebeleştirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 297-317.

VAN GREUNING, H., D. SCOTT ve S. TERBLANCHE. (2011). *International Financial Reporting Standards: A Practical Guide*. Washington: World Bank.

YALÇIN, E. (2015). *Yorum, Açıklama ve Örneklerle Uluslararası Finansal Raporlama (TMS - TFRS)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YILDIRIM, A. ve H. ŞİMŞEK. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KATILIM BANKALARININ FİNANS SEKTÖRÜ İÇİNDEKİ YERİ VE KATILIM BANKALARINA YÖNELİK MÜŞTERİ ALGISI

*Gürbüz Gökçen⁶
İbrahim Gönen⁷*

ÖZ

Dünya ekonomisinin gelişimi ile birlikte finans sektörü ve bankacılık sektörü faaliyetleri her geçen gün gelişmekte ve yeni bankacılık faaliyetleri ortaya çıkmaktadır. Dünya finans piyasalarında ve buna paralel olarak Türkiye ekonomisi içerisinde son 30-40 yıllık süre zarfında ortaya çıkan ve gelişimini hızla sürdüren bir bankacılık türü bulunmaktadır. Dünyada İslami bankacılık veya faizsiz bankacılık adı ile faaliyetlerini sürdüren bu kuruluşlar Türkiye’de katılım bankacılığı adı ile faaliyet göstermektedirler. Dünya ekonomik sistemi içerisinde kendine kısa zamanda önemli bir yer edinen faizsiz bankacılık işlemlerinden Türkiye gibi stratejik ve siyasi olarak önemli bir konuma sahip ülkenin uzak durması düşünülemezdi. Türkiye finans piyasası, İslam coğrafyasında toplanan sermaye fazlasını ülke ekonomisine kazandırmak ve iç piyasada atıl fonların değerlendirilmesine olanak tanımak için katılım bankacılığı faaliyetlerinde bulunmak durumundaydı. Son 10 yıllık süre içerisinde katılım bankacılığı faaliyetlerine yönelik daha fazla yatırım yapıldığı ve bu sektörün gelişimine devlet politikası gereği olarak önem verildiği görülmektedir. Günümüz itibarıyla katılım bankalarının Türkiye bankacılık sektörü içerisindeki Pazar payı ortalama %5’lik bir orana sahiptir. Üç farklı özel sermayeli banka ve iki devlet sermayeli katılım bankası ülke ekonomisi içerisinde faaliyet göstermektedir. Ülke ekonomisi içerisinde son yıllarda yapılan atılımlarla birlikte önemli bir yer edinmeye çalışan katılım bankalarının, banka müşterileri gözünde yarattıkları algı ve bakış açısı katılım bankalarını gelecek hedeflerine taşıyacak ve istedikleri konuma gelmelerinde etkili olacak en önemli faktördür.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankaları, Faizsiz Bankacılık, Müşteri Algısı

JEL Kodu: G21, M00, M31

THE PLACE OF PARTICIPATION BANKING IN FINANCIAL SECTOR AND THE CUSTOMER PERCEPTION OF PARTICIPATION BANKING

ABSTRACT

Finance and banking sector are developing with the development of world economy day by day and new banking methods are emerging. There is a new banking method which has emerged and fast-developed in world finance market and also Turkish finance market in the last 30-40 years. Besides Islamic Banking or interest-free banking definitions; it is called Participation Banking in Turkey. A country like Turkey which has great strategic and political importance also would not have avoid from this kind of important development. Turkey had to start participation banking activities in the country due to bring capital surplus from Islam countries to country and earning idle funds in local market. We can see that participation banking activities are developing in Turkey, especially in last ten years, due to government policies. Turkish government attaches particular importance to participation banking. Participation banking sector has %5 market share in entire finance market in Turkey now. There are three private banks and two state banks are active in Turkish finance market. Perception of participation banking is the most important factor to determine success of these financial organizations and this perception will help participation bankings to reach their destinations in the future or not.

Key Words: Participation Banks, Interest-free Banking, Customer Perception

JEL Codes: G21, M00, M31

⁶ Prof. Dr. Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ggokcen@marmara.edu.tr

⁷ Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, gnnibrahim@gmail.com

Giriş

1983 yılında ilk olarak “Özel Finans Kuruluşu” adı ile finans sektörü içerisindeki faaliyetlerine başlayan katılım bankaları, 2005 yılına gelindiğinde yeni Bankacılık Kanunu düzenlemeleri ile birlikte bankacılık sektörünün bir parçası haline getirilmiştir. Bugün Türkiye Bankacılık Sektörü içerisinde 2’si kamu, 3’ü özel sermayeli olmak üzere 5 katılım bankası faaliyet göstermektedir. Bankacılık sektörü içerisinde 120 milyar TL’lik aktif büyüklüğe sahip olan bu bankalar, 74,5 milyar TL değerinde fon toplarken, 81,8 milyar seviyesinde piyasalara fon tedarikinde bulunmaktadır. Gösterdikleri hızlı gelişim ile birlikte finans sektörü ve Türkiye Bankacılık Sektörü açısından önemli bir konuma yükselen katılım bankalarının daha ulaşmaları gereken konumda olduklarını söyleyemeyiz. Devlet politikası gereği olarak katılım bankalarına ve bankacılığına verilen önem ortadayken, katılım bankacılığının önümüzdeki yıllarda daha da yükseleceği ve bankacılık sektörü içerisinde daha önemli bir konuma geleceği öngörülmektedir. Katılım bankalarının istedikleri hedefleri gerçekleştirebilmeleri adına müşteri zihninde yaratılmış ve yaratılacak olan algı önem taşımaktadır. Katılım bankalarının müşteri gözünde hangi konumda yer aldıkları, neleri iyi yapıp, hangi konularda eksik kaldıkları gelecekte varacakları noktayı belirlemektedir.

1.Katılım Bankası Kavramı ve Türkiye’deki Gelişimi

Bankacılık sektörü içerisinde 2005 yılından itibaren faaliyet göstermeye başlayan katılım bankaları, daha önce finans sektörü içerisinde başka isimlerle, bankacılık statüsünden ayrı olarak faizsiz işlemler seçeneği sunmaktaydı. Bankacılık sistemi içerisine girmeden önce de, girdikten sonra da bu faaliyetlerin, müşterilere ve kullanıcılarına sunmak istediği yalnızca, İslami kurallara uygun olduğu iddia edilen, faize değil kar payı oranlarına dayalı bir finansal hizmettir. Katılım bankacılığı, faize yer vermeyen, ekonomik hayatın içinden çıkmış ve özünü gerek fon toplama gerekse fon kullanma yönüyle müşterilerle yürütülen ortaklık ve ticari faaliyetlerin oluşturduğu bir alt sistemdir. (Tunç, 2010, s.37) (Kara, 2006) (Toraman, Ata & Buğan, 2015, s.302) (Ata & Buğan, 2016, pp.90-97) Genel olarak, katılım bankaları, konvansiyonel bankalar gibi fon kullandırma ve fon toplama işlemleri neticesinde müşterilerine belirli oranda bir faiz ödemeyi veya tahsil etmeyi taahhüt etmezler. Yatırıma ortak olmayı ve müşterinin kar veya zararına ortak olmayı amaçlamaktadırlar. Katılım bankaları faizsiz işlem yapma prensibi doğrultusunda, konvansiyonel bankaların finansal piyasalarda yatırım yaptığı faiz üzerinden işleme konu olan enstrümanları kullanmadığı için genellikle yatırımları reel sektöre yönelik olmaktadır.

Katılım bankalarının çalışma prensipleri doğrultusunda belli başlı hedefleri bulunmaktadır. Atıl Fonların Ekonomiye Kazandırılması, Reel Sektörün Kalkındırılması, Gayri Resmi Ticareti Önleme bu hedeflerden bazılarıdır. Katılım bankaları Türkiye’deki faaliyetlerine ilk olarak Özel Finans Kurumları adı ile 16.12.1983 tarih ve 837506 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 25 Şubat 1984 tarihinde başlamışlardır. (Karaahmetoğlu & Göncüoğlu, 2014) (Özsoy, 1997. s.2) Özel Finans Kuruluşlarının isimleri 19.10.2005 gün ve 5411 Sayılı kanun ile Katılım Bankası olarak değiştirilmiş ve faizsiz bankacılık faaliyetlerinde yeni bir dönem başlamıştır.

2.Katılım Bankası Faaliyetleri

Katılım bankaları, faizsiz usullerde finansman sağlayan aracı kuruluşlar olduğundan, fon kullanıcılarına kar zarar ortaklığı prensiplerine dayalı olarak fon sağlamaktadırlar. Faizsiz bankacılık faaliyetleri dünyada ve Türkiye’de istikrarlı bir şekilde gelişmektedir. Günümüzde tüm dünyada katılım bankalarının toplam varlıklarının, 2013 yılı itibarıyla, 662 milyar Amerikan Doları olduğu bilinmektedir ve faizsiz bankacılık sektöründe %19,7 yıllık büyüme hedefi beklentisi bulunmaktadır. (Yıldırım, 2013, p.233) Katılım bankalarının konvansiyonel bankalardan farklı olarak çalışma prensipleri bulunmaktadır. Fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri buna göre farklılık gösterebilmektedir.

Katılım bankaları için özel cari hesaplar ve katılma hesapları başlıca iki fon toplama aracıdır. Sukuk, sendikasyon kredileri ve öz kaynakları da katılım bankalarının diğer fon sağlama kaynaklarıdır. (Birben, 2013) (Aslan, 2012) Katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri de geleneksel bankalara göre farklılık göstermektedir. Katılım bankalarının en çok uyguladıkları üç yöntem; Murabaha, muşarake ve icara yöntemleridir. (Aras & Öztürk, 2011, ss.167-179) Üretim desteği yani murabaha, katılım bankaları felsefesine en yakın olan yöntemdir. Murabaha en genel tanımı ile bir satış türüdür. Bir malın alış fiyatı üzerine belirli bir oranda kar eklenerek müşteriye vadeli satışdır. (Avcı & Aktaş, 2015, ss.41-51) (Şimşek, 2006) Bunun yanı sıra muşarake olarak bilinen kar-zarar ortaklığı yöntemi bulunmaktadır. İştirak etmek anlamına gelen muşarake, bir işletmenin sermayesine katılarak o işletmenin ortağı olmak demektir. (Özsoy, 2011, s.19) (Terzi, 2013, s.7) Katılım bankalarının en çok uyguladıkları bir diğer yöntem ise icara olarak bilinen finansal kiralama yöntemidir. Finansal kiralama, kiralaanın, kiracının talebi ve seçimi üzerine üçüncü kişiden satın aldığı veya başka suretle temin ettiği bir malın zilyetliğini, her türlü faydayı sağlamak üzere ve belli bir süre feshedilmemek şartı ile kira bedeli karşılığında, kiracıya bırakmasını öngören bir sözleşmedir. (Tok, 2006)

3.Katılım Bankalarının Finans Sektöründeki Yeri

Faizsiz finans kuruluşlarının ülkemiz açısından, 2005 yılında bankacılık kanunu düzenlemesi içine alınarak, bankacılık sektörünün bir parçası olarak görülmesi şüphesiz ki bu kuruluşların gelişimine de önemli katkılar sağlamıştır. 2005 yılından günümüze dek katılım bankaları ekonomisi istikrarlı bir gelişim göstermektedir. Bilanço rakamları, şube-personel sayıları, topladıkları ve kullandıkları fon rakamlarındaki gelişmeler devam etmekle beraber, devlet bankalarının da sektöre giriş yapmaları devlet politikası olarak da sektördeki büyüme ve gelişimin önemsendiğini göstermektedir.

Türkiye’de 2016 yılı ikinci çeyrek verilerine göre katılım bankaları toplam aktifleri 120 milyar TL, öz kaynak toplamları 11,03 milyar TL, ödenmiş sermaye toplamları 7,8 milyar TL’dir. Ayrıca katılım bankalarının topladıkları fon rakamları bugün 74,5 milyar TL seviyelerine ulaşmış olup, piyasaya 81,8 milyar TL fon tedarik etmektedirler. Bu rakamlarla doğru orantıda şube ve personel sayılarında da gelişme yaşayan sektörde katılım bankaları toplam 1.126 şube sayısı ve 16.215 personel ile faaliyetlerine devam etmektedirler. (<http://www.tkbb.org.tr>)

4.Katılım Bankalarına Yönelik Müşteri Algısı

4.1.Araştırmanın Yöntemi

Ülkemizde katılım bankacılığı, konvansiyonel bankalar ile birlikte bankacılık sektörü içerisinde faaliyet göstermektedirler. Sektördeki pazar paylarını incelediğimiz takdirde sektörün büyük kısmında geleneksel bankaların hakim olduğunu görmekteyiz. Bu sebeple katılım bankalarının gelecekteki gidişatını öngörebilmek açısından yalnızca katılım bankası müşterilerinin değil diğer banka müşterilerinin de katılım bankacılığına yönelik algıları önem kazanmaktadır. Bu nedenle çalışmada, mevcut ve potansiyel banka müşterilerinin katılım bankacılığı faaliyetlerine yönelik tutum ve davranışlarını ölçmek amacıyla bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini İzmir ilinde faaliyet gösteren mevcut ve potansiyel kurumsal banka müşterileri oluşturmaktadır. Araştırmanın ana kütlesi ise, Ege Bölgesi Sanayi Odası’na bağlı olarak faaliyet gösteren, “EBSO İlk 100 Büyük Sanayi Kuruluşu” listesinde yer alan firmalardan oluşmaktadır. 100 firmadan 94’ünün iletişim bilgilerine ulaşılabilmiş, 33 firma anketimizi cevaplamıştır.

Araştırmada uygulanan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özellikleri araştırılmıştır. Anketin ikinci bölümde firmaların banka türü ve kredi kullanımına yönelik tercihleri öğrenilmeye çalışılmış ve üçüncü bölümde ise kurumsal banka müşterilerine, katılım bankacılığı ve faaliyetlerine yönelik görüşlerini öğrenmek amacıyla 5’li likert ölçeği kullanılarak 13 adet soru yöneltilmiştir.

Anket sonuçlarının değerlendirilmesinde, öncelikle katılımcıların anket sorularına vermiş oldukları cevapların frekans dağılımları incelenmiştir. Daha sonra ise firma türü, firma sektörü, firma yaşı, katılımcıların banka tercihleri, katılım bankaları ile çalışma tercihleri ve katılım bankacılığı faaliyetlerine ilişkin algıları arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığı çeşitli hipotez testleri ile analiz edilmiştir. Yapılan normallik testi sonucunda likert ölçeğiyle sorulan sorulardan elde edilen verilerin normal dağılmayı ve veri sayısının az olması sebebiyle normallik ön koşulu sağlanamamış ve bu çalışmada toplanan verilere parametrik olmayan testler uygulanmıştır. Demografik yapı ve firmaların kredi kullanma yöntemlerine ilişkin elde edilen veriler ile katılım bankacılığı faaliyetlerine yönelik görüş ve düşünceler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının değerlendirilmesi için ikiden fazla seçeneğe sahip bağımsız değişken ile bir bağımlı değişken arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını analiz edebilmemize yardımcı olan *Kruskal-Wallis H Testi* uygulanmıştır. *Kruskal-Wallis H Testi* sonucunda aralarında anlamlı farklılık çıkan bağımsız değişkenlerin hangi ikisi arasında ve hangi yönde farklılık olduğunun saptanabilmesi için ise yine parametrik olmayan bir test olan *Mann-Whitney U Testi* uygulanmıştır.

4.2.Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın güvenilirlik testi için cronbach alpha değeri 0,88 olarak belirlenmiştir. Güvenirlik analizi sonucunda elde edilen değer geleneksel olarak 0,70 düzeyi üstünde olması halinde yapılan çalışmanın güvenilir olduğunu söylemek mümkündür. (Nunnally, 1978, p.70) Bulmuş olduğumuz cronbach alpha değeri yapmış olduğumuz çalışmanın % 88 seviyesinde güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmaya dahil edilen firmaların profilini yansıtan frekans bilgileri, Tablo 1’de gösterilmiştir. Araştırmaya katılan firmaların % 57,6’sı 30 yılı aşkın zamandır faaliyet gösteren firmalardır, % 84,8’i anonim firmalardır ve % 75,8’i üretim sektöründe faaliyet göstermektedir.

Tablo 1: Katılımcı Firmaların Demografik Özellikleri

Sorular	Cevaplar	Frekans	%
Firma Yaşı	0-9	0	0
	9-19	4	12,1
	20-29	10	30,3
	30-	19	57,6
İşletme Türü	Limited	5	15,2
	Anonim	28	84,8
	Diğer	0	0
Firma Sektörü	Üretim	25	75,8
	Ticaret	8	24,2
	Hizmet	0	0

Banka müşterilerinin banka tercihlerine yönelik sorulan sorulara verilen yanıtların frekansları ise Tablo 2’de gösterilmiştir. Katılımcı firmalara yöneltilen “Şirketinizin kredi ihtiyacı olduğunda tercih edilen banka türü hangisidir?” sorusuna verilen cevapların % 78,8 gibi büyük bir çoğunluğu ticaret bankası olmuştur. Katılım bankası cevabını verenler % 12,1, yatırım ve kalkınma bankasını tercih edenler ise % 9,1 oranına sahiptir. Katılımcılara yöneltilen “Gelecekte Bir katılım Bankası ile Çalışmayı Düşünür müsünüz?” sorusuna verilen cevaplarda evet ve hayır seçeneğinin % 42,4 ile eşit oranda seçildiği görülmektedir. Bu konuda kararsız olanların oranı ise % 15,2 ’dir.

Tablo 2: Katılımcıların Banka Tercihlerine Yönelik Bulgular

Sorular	Cevaplar	Frekans	%
Katılımcı Firmaların Tercih Ettikleri Banka Türü	Ticaret	26	78,8
	Katılım	4	12,1
	Yatırım ve Kalkınma	3	9,1
Gelecekte Bir katılım Bankası ile Çalışmayı Düşünür müsünüz?	Evet	14	42,4
	Hayır	14	42,4
	Kararsızım	5	15,2

Anketimizin üçüncü bölümünde katılımcıların katılım bankaları faaliyetlerine yönelik görüşleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Katılım bankacılığı ve bankacılık sektörü hakkında 13 soru sorulmuş, 5’li likert ölçeği ile sorulan sorulara; hiç katılmıyorum, katılmıyorum, hiçbir fikrim yok, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum şeklinde cevaplar alınmıştır. Banka müşterilerinin katılım bankalarına yönelik algılarını belirlemek için sorulan sorulara verilen yanıtların frekansları ise Tablo 3’de gösterilmiştir. Yapılan bu ankette aritmetik ortalamaları en yüksek olan sorular dokuzuncu, onuncu ve on birinci sorular olmuştur. Yani; “Ticari olarak karlı olduklarını düşündüğüm takdirde katılım bankaları ile çalışırım” (Ortalama = 3,79), “Cazip kar payı oranları ve ödeme imkanları olduğu takdirde katılım bankaları ile çalışırım” (Ortalama = 3,82) ve “Düşük maliyetli kredi imkanı sundukları takdirde katılım bankaları ile çalışırım” (Ortalama = 3,82) sorularına verilen cevaplar, en yüksek ortalamaya sahip bulgular olmuştur. Buradan çıkarabileceğimiz sonuç; banka müşterilerinin banka tercihinde bulunurken bankanın türünden ziyade bankanın sağlamış olduğu avantajlı kredi imkanları ve çalışma koşullarına önem verdikleri görülmektedir. Bu üç sorunun ardından en yüksek ortalamaya sahip soruların cevapları, birinci ve ikinci sorulara verilen cevaplar yani; “katılım bankaları uygulamaları hakkında yeterince bilgiye sahibim” (Ortalama = 3,69) ve “faizsiz finansman araçları hakkında yeterince bilgiye sahibim” (Ortalama = 3,6) cevapları olmuştur. Katılımcıların büyük çoğunluğu katılım bankası faaliyetleri ve uygulamaları hakkında yeterince bilgi sahibi oldukları görüşündedirler. “Katılım bankalarının finans sektörü içerisinde gerekli kuruluşlar olduğunu düşünüyorum” (Ortalama = 3,27) ve “katılım bankalarının sundukları ürün ve hizmet çeşitliliğinin yeterli

olduğunu düşünüyorum” (Ortalama = 3,21) sorularına verilen cevaplar da yine ortalama değerleri yüksek olan bulgulardandır. En düşük aritmetik ortalamaya sahip cevaplar ise; ilk sırada üçüncü soru yani “katılım bankaları ürün ve hizmetleri tanıtımı yeterince yapılıyor” (Ortalama = 2,3) sorusuna verilen cevap gelmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu katılım bankalarının ürün tanıtım faaliyetlerinde yeterli olmadığı düşüncesindedirler. En düşük ortalamaya sahip ikinci cevap; “Faizsiz işlem yaptıkları için katılım bankaları ile çalışırım” (Ortalama = 2,39) cevabı olmuştur. Buradan hareketle katılımcıların banka tercihini yaparlarken faiz hassasiyetinden ziyade; kar payı oranı, uygun kredi koşulları gibi değişkenleri dikkate aldıkları görülmektedir.

Tablo 3: Anket Sorularına Verilen Cevapların Frekansları

Değişkenler		Hiç	Katılmıyorum	Hiçbir Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Aritmetik Ort.	St. Sapma
		Katılmıyorum	Katılmıyorum	Hiçbir Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum		
1.Katılım bankaları uygulamaları hakkında yeterince bilgiye sahibim	Frekans	2	4	6	11	10	3,69	1,21
	%	6,1	12,1	18,2	33,3	30,3		
2.Faizsiz finansman araçları hakkında yeterince bilgiye sahibim	Frekans	2	5	7	9	10	3,6	1,25
	%	6,1	15,2	21,2	27,2	30,3		
3.Katılım bankaları ürün ve hizmetleri tanıtımı yeterince yapılıyor	Frekans	8	12	8	4	1	2,3	1,08
	%	24,2	36,5	24,2	12,1	3		
4.Katılım bankalarının iyi bir imaj ve popülariteye sahip olduklarını düşünüyorum	Frekans	2	8	13	9	1	2,96	0,95
	%	6,1	24,2	39,4	27,3	3		
5.Katılım bankalarının sundukları ürün ve hizmet çeşitliliğinin yeterli olduğunu düşünüyorum	Frekans	0	4	20	7	2	3,21	0,73
	%	0	12,1	60,6	21,2	6,1		
6.Katılım bankalarının finans sektörü içerisinde gerekli kuruluşlar olduğunu düşünüyorum	Frekans	1	10	7	9	6	3,27	1,18
	%	3	30,3	21,2	27,3	18,2		
7.Katılım bankalarının iddia ettikleri gibi faizsiz işlem yürüttüklerine inanıyorum	Frekans	3	12	12	4	2	2,69	1,02
	%	9	36,4	36,4	12,1	6,1		
8.Katılım bankalarının dini hassasiyetleri gözettiklerini düşünüyorum	Frekans	8	8	12	2	3	2,51	1,20
	%	24,2	24,2	36,4	6,1	9,1		
9.Ticari olarak karlı olduklarını düşündüğüm takdirde katılım bankaları ile çalışırım	Frekans	0	5	8	9	11	3,79	1,08
	%	0	15,2	24,2	27,3	33,3		
10.Cazip kar payı oranları ve ödeme imkanları olduğu takdirde katılım bankaları ile çalışırım	Frekans	0	5	7	10	11	3,82	1,07
	%	0	15,2	21,2	30,3	33,3		
11.Düşük maliyetli kredi imkanı sundukları takdirde katılım bankaları ile çalışırım	Frekans	0	4	8	11	10	3,82	1,01
	%	0	12,1	24,2	33,3	30,4		
12.Faizsiz işlem yaptıkları için katılım bankaları ile çalışırım	Frekans	9	8	12	2	2	2,39	1,14
	%	27,2	24,2	36,4	6,1	6,1		
13.Katılım bankası faaliyetlerinin geleneksel bankacılık faaliyetlerinden farklı olduğuna inanıyorum	Frekans	5	8	9	8	3	2,88	1,22
	%	15,2	24,2	27,3	24,2	9,1		

Araştırmaya ait beş farklı hipotez oluşturulmuştur. Bunlar; **H1**: Firmaların katılım bankası faaliyetlerine yönelik görüşleri firma yaşına göre farklılık göstermektedir, **H2**: Firmaların katılım bankası faaliyetlerine yönelik

görüşleri firma türüne göre farklılık göstermektedir, **H3**: Firmaların katılım bankası faaliyetlerine yönelik görüşleri firma sektörüne göre farklılık göstermektedir, **H4**: Firmaların katılım bankası faaliyetlerine yönelik görüşleri tercih ettikleri banka türlerine göre farklılık göstermektedir ve **H5**: Firmaların katılım bankası faaliyetlerine yönelik görüşleri katılım bankaları ile çalışmayı tercih etme düşüncelerine göre farklılık göstermektedir hipotezleridir. Bu hipotez testlerinin sonuçlarına ulaşabilmek için ikiden fazla seçeneğe sahip bağımsız değişken ile bir bağımlı değişken arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını analiz edebilmemize yardımcı olan *Kruskal-Wallis H Testi* uygulanmıştır.

Araştırmaya katılan firmaların yaşı ile katılım bankası faaliyetlerine yönelik algıları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla aşağıdaki araştırma hipotezi *Kruskal-Wallis H Testi* uygulanarak test edilmiştir.

HO: Firmaların katılım bankası faaliyetlerine yönelik görüşleri firma yaşına göre farklılık göstermemektedir.

H1: Firmaların katılım bankası faaliyetlerine yönelik görüşleri firma yaşına göre farklılık göstermektedir

Tablo 4: Katılımcıların Katılım Bankası Faaliyetlerine Yönelik Görüşlerinin Firma Yaşına Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	Ki-kare	Serbestlik Derecesi	Sig. (P)
1.Katılım bankaları uygulamaları hakkında yeterince bilgiye sahibim	2.220	2	0.330
2.Faizsiz finansman araçları hakkında yeterince bilgiye sahibim	1.523	2	0.467
3.Katılım bankaları ürün ve hizmetleri tanıtımı yeterince yapıyor	1.970	2	0.373
4.Katılım bankalarının iyi bir imaj ve popülariteye sahip olduklarını düşünüyorum	0.141	2	0.932
5.Katılım bankalarının sundukları ürün ve hizmet çeşitliliğinin yeterli olduğunu düşünüyorum	0.571	2	0.751
6.Katılım bankalarının finans sektörü içerisinde gerekli kuruluşlar olduğunu düşünüyorum	4.610	2	0.100
7.Katılım bankalarının iddia ettikleri gibi faizsiz işlem yürüttüklerine inanıyorum	1.245	2	0.537
8.Katılım bankalarının dini hassasiyetleri gözettiklerini düşünüyorum	1.297	2	0.523
9.Ticari olarak karlı olduklarını düşündüğüm takdirde katılım bankaları ile çalışırım	1.582	2	0.453
10.Cazip kar payı oranları ve ödeme imkanları olduğu takdirde katılım bankaları ile çalışırım	0.852	2	0.653
11.Düşük maliyetli kredi imkanı sundukları takdirde katılım bankaları ile çalışırım	0.512	2	0.774
12.Faizsiz işlem yaptıkları için katılım bankaları ile çalışırım	1.845	2	0.398
13.Katılım bankası faaliyetlerinin geleneksek bankacılık faaliyetlerinden farklı olduğuna inanıyorum	1.519	2	0.468

Araştırma % 95 güven aralığında yapılmıştır. 13 farklı sorunun P değerlerini inceleyecek olursak hiçbiri 0.05'in altında yer almadığı için katılımcıların katılım bankası faaliyetlerine yönelik algıları ile temsil ettikleri firmaların yaşı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Firmaların katılım bankası faaliyetlerine yönelik görüşleri firma yaşına göre farklılık göstermemektedir diyebiliriz.

Araştırmaya katılan firmaların türü ile katılım bankası faaliyetlerine yönelik algıları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla aşağıdaki araştırma hipotezi *Kruskal-Wallis H Testi* uygulanarak test edilmiştir.

HO: Firmaların katılım bankası faaliyetlerine yönelik görüşleri firma türüne göre farklılık göstermemektedir.

H2: Firmaların katılım bankası faaliyetlerine yönelik görüşleri firma türüne göre farklılık göstermektedir.

Tablo 5: Katılımcıların Katılım Bankası Faaliyetlerine Yönelik Görüşlerinin Firma Türüne Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	Ki-kare	Serbestlik Derecesi	Sig. (P)
1.Katılım bankaları uygulamaları hakkında yeterince bilgiye sahibim	0.571	1	0.450
2.Faizsiz finansman araçları hakkında yeterince bilgiye sahibim	1.814	1	0.178
3.Katılım bankaları ürün ve hizmetleri tanıtımı yeterince yapıyor	3.067	1	0.080
4.Katılım bankalarının iyi bir imaj ve popüleriteye sahip olduklarını düşünüyorum	0.368	1	0.544
5.Katılım bankalarının sundukları ürün ve hizmet çeşitliliğinin yeterli olduğunu düşünüyorum	0.514	1	0.473
6.Katılım bankalarının finans sektörü içerisinde gerekli kuruluşlar olduğunu düşünüyorum	2.929	1	0.087
7.Katılım bankalarının iddia ettikleri gibi faizsiz işlem yürüttüklerine inanıyorum	1.233	1	0.267
8.Katılım bankalarının dini hassasiyetleri gözettiklerini düşünüyorum	5.904	1	0.015
9.Ticari olarak karlı olduklarını düşündüğüm takdirde katılım bankaları ile çalışırım	0.197	1	0.657
10.Cazip kar payı oranları ve ödeme imkanları olduğu takdirde katılım bankaları ile çalışırım	0.273	1	0.601
11.Düşük maliyetli kredi imkanı sundukları takdirde katılım bankaları ile çalışırım	0.034	1	0.855
12.Faizsiz işlem yaptıkları için katılım bankaları ile çalışırım	0.099	1	0.753
13.Katılım bankası faaliyetlerinin geleneksek bankacılık faaliyetlerinden farklı olduğuna inanıyorum	1.662	1	0.197

Tablo 5’te görüldüğü üzere 8.sorunun P değeri 0.015 ile % 95 güven aralığında anlamlı bir farklılık içermektedir. Diğer değişkenlerin tümü 0.05’in üzerinde P değerine sahip oldukları için katılımcıların katılım bankası faaliyetlerine ilişkin görüşleri ile temsil ettikleri firmaların türleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur diyebiliriz. Ancak, 8. soruya verilen cevaplarda firma türüne göre anlamlı bir farklılık görülmüştür. Bu farklılığın hangi değişkenler arasında ve ne yönde olduğunu anlamak için *Mann-Whitney U Testi* sonuçlarını inceliyoruz. Aşağıda yer alan Tablo 6’ da anlamlı farklılığın sebebi görülmektedir. Araştırmaya katılan firmaların anonim ve limited şirket olmak üzere iki farklı şirket türünden olduklarını önceki tablolarda göstermiştik. Anonim şirketlerin

ortalama sıralama puanının 18.66, limited şirketlerin ise 7.70 olduğunu görüyoruz. Yani anonim işletmeler katılım bankalarının dini hassasiyetleri gözettikleri düşüncesine limited şirketlere göre daha çok katılmaktadırlar.

Tablo 6: H2 Hipotezi için Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Değişken	Firma Türü	Ortalama Sıralama Puanı	Wilcoxon W	Mann-Whitney U	Sig. (P)
8.Katılım bankalarının dini hassasiyetleri gözettiklerini düşünüyorum	Anonim	18.66	38.500	23.500	0.015
	Limited	7.70			

Araştırmaya katılan firmaların sektörü ile katılım bankası faaliyetlerine yönelik algıları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla aşağıdaki araştırma hipotezi *Kruskal-Wallis H Testi* uygulanarak test edilmiştir.

HO: Firmaların katılım bankası faaliyetlerine yönelik görüşleri firma sektörüne göre farklılık göstermemektedir.

H3: Firmaların katılım bankası faaliyetlerine yönelik görüşleri firma sektörüne göre farklılık göstermektedir.

Tablo 7: Katılımcıların Katılım Bankası Faaliyetlerine Yönelik Görüşlerinin Firma Sektörüne Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	Ki-kare	Serbestlik Derecesi	Sig. (P)
1.Katılım bankaları uygulamaları hakkında yeterince bilgiye sahibim	4.381	1	0.036
2.Faizsiz finansman araçları hakkında yeterince bilgiye sahibim	2.236	1	0.135
3.Katılım bankaları ürün ve hizmetleri tanıtımı yeterince yapıyor	0.765	1	0.382
4.Katılım bankalarının iyi bir imaj ve popülariteye sahip olduklarını düşünüyorum	1.935	1	0.164
5.Katılım bankalarının sundukları ürün ve hizmet çeşitliliğinin yeterli olduğunu düşünüyorum	0.921	1	0.337
6.Katılım bankalarının finans sektörü içerisinde gerekli kuruluşlar olduğunu düşünüyorum	0.153	1	0.696
7.Katılım bankalarının iddia ettikleri gibi faizsiz işlem yürüttüklerine inanıyorum	0.259	1	0.611
8.Katılım bankalarının dini hassasiyetleri gözettiklerini düşünüyorum	0.017	1	0.896
9.Ticari olarak karlı olduklarını düşündüğüm takdirde katılım bankaları ile çalışırım	0.401	1	0.527
10.Cazip kar payı oranları ve ödeme imkanları olduğu takdirde katılım bankaları ile çalışırım	0.299	1	0.585

11.Düşük maliyetli kredi imkanı sundukları takdirde katılım bankaları ile çalışırım	0.031	1	0.861
12.Faizsiz işlem yaptıkları için katılım bankaları ile çalışırım	0.008	1	0.930
13.Katılım bankası faaliyetlerinin geleneksek bankacılık faaliyetlerinden farklı olduğuna inanıyorum	0.023	1	0.880

Tablo 7’ de görüldüğü üzere 1.sorunun P değeri 0.036 ile % 95 güven aralığında anlamlı bir farklılık içermektedir. Diğer değişkenlerin tümü 0.05’in üzerinde P değerine sahip oldukları için katılımcıların katılım bankası faaliyetlerine ilişkin görüşleri ile temsil ettikleri firmaların sektörleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur diyebiliriz. Ancak, 1. soruya verilen cevaplarda firma sektörüne göre anlamlı bir farklılık görülmüştür. Bu farklılığın hangi değişkenler arasında ve ne yönde olduğu anlamak için *Mann-Whitney U Testi* sonuçlarını inceliyoruz. Aşağıda yer alan Tablo 8’de anlamlı farklılığın sebebi görülmektedir. Araştırmaya katılan firmaların üretim ve ticaret sektörü olmak üzere iki farklı sektörden olduklarını önceki tablolarda göstermiştik. Üretim işletmelerinin ortalama sıralama puanınının 18.92, Ticaret işletmelerinin ise 11.00 olduğunu görüyoruz. Yani üretim işletmelerinin ticaret işletmelerine göre katılım bankaları uygulamaları hakkında daha fazla bilgiye sahip oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 8: H3 Hipotezi İçin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Değişken	Firma Türü	Ortalama Sıralama Puanı	Wilcoxon W	Mann-Whitney U	Sig. (P)
1.Katılım bankaları uygulamaları hakkında yeterince bilgiye sahibim	Üretim	18.92	88.000	52.000	0.036
	Ticaret	11.00			

Araştırmaya katılan firmaların tercih ettikleri banka türü ile katılım bankası faaliyetlerine yönelik algıları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla aşağıdaki araştırma hipotezi *Kruskal-Wallis H Testi* uygulanarak test edilmiştir.

H0: Firmaların katılım bankası faaliyetlerine yönelik görüşleri tercih ettikleri banka türlerine göre farklılık göstermemektedir.

H4: Firmaların katılım bankası faaliyetlerine yönelik görüşleri tercih ettikleri banka türlerine göre farklılık göstermektedir.

Tablo 9: Katılımcıların Katılım Bankası Faaliyetlerine Yönelik Görüşlerinin Tercih Ettikleri Banka Türüne Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	Ki-kare	Serbestlik Derecesi	Sig. (P)
1.Katılım bankaları uygulamaları hakkında yeterince bilgiye sahibim	3.158	2	0.206
2.Faizsiz finansman araçları hakkında yeterince bilgiye sahibim	2.809	2	0.245
3.Katılım bankaları ürün ve hizmetleri tanıtımı yeterince yapıyor	5.623	2	0.060
4.Katılım bankalarının iyi bir imaj ve popülariteye sahip olduklarını düşünüyorum	2.465	2	0.292
5.Katılım bankalarının sundukları ürün ve hizmet çeşitliliğinin yeterli olduğunu düşünüyorum	9.342	2	0.009
6.Katılım bankalarının finans sektörü içerisinde gerekli kuruluşlar olduğunu düşünüyorum	9.471	2	0.009
7.Katılım bankalarının iddia ettikleri gibi faizsiz işlem yürüttüklerine inanıyorum	7.957	2	0.019
8.Katılım bankalarının dini hassasiyetleri gözettiklerini düşünüyorum	8.996	2	0.011
9.Ticari olarak karlı olduklarını düşündüğüm takdirde katılım bankaları ile çalışırım	1.254	2	0.534
10.Cazip kar payı oranları ve ödeme imkanları olduğu takdirde katılım bankaları ile çalışırım	0.697	2	0.706
11.Düşük maliyetli kredi imkanı sundukları takdirde katılım bankaları ile çalışırım	0.795	2	0.672
12.Faizsiz işlem yaptıkları için katılım bankaları ile çalışırım	8.793	2	0.012
13.Katılım bankası faaliyetlerinin geleneksek bankacılık faaliyetlerinden farklı olduğuna	6.795	2	0.033

Tablo 9’da görüldüğü üzere 5.sorunun P değeri 0.009, 6.sorunun P değeri 0.009, 7.sorunun P değeri 0.019, 8.sorunun P değeri 0.011, 12.sorunun P değeri 0.012 ve 13.sorunun P değeri 0.033 ile % 95 güven aralığında anlamlı bir farklılık içermektedirler. Diğer sorulara verilen yanıtların P değerleri 0.05’in üzerinde bir değere sahip oldukları için anlamlı bir farklılık içermemektedirler. Bu 6 farklı soruya verilen yanıtların aralarında bulunan anlamlı farklılıkların hangi değişkenler arasında ve ne yönde olduklarını 2 değişkenli bir bağımsız değişken ile bir bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi ölçen Mann-Whitney U testi ile inceleyeceğiz.

Tablo 10: H4 Hipotezi için Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Değişken	Banka Tercihi	Ortalama Sıralama Puanı	Wilcoxon W	Mann-Whitney U	Sig. (P)
5.Katılım bankalarının sundukları ürün ve hizmet çeşitliliğinin yeterli olduğunu düşünüyorum	Ticaret	13.81	359.000	8.000	0.002
	Katılım	26.50			
6.Katılım bankalarının finans sektörü içerisinde gerekli kuruluşlar olduğunu düşünüyorum	Ticaret	13.65	355.000	4.000	0.003
	Katılım	27.50			
	Katılım	5.50	6.000	0.000	0.019
	Yatırım ve Kalkınma	2.00			
7.Katılım bankalarının iddia ettikleri gibi faizsiz işlem yürüttüklerine inanıyorum	Ticaret	13.85	360.000	9.000	0.006
	Katılım	26.25			
8.Katılım bankalarının dini hassasiyetleri gözettiklerini düşünüyorum	Ticaret	13.75	357.000	6.500	0.004
	Katılım	26.88			

	Ticaret	13.73			
12.Faizsiz işlem yaptıkları için katılım bankaları ile çalışırım	Katılım	27.00	357.000	6.000	0.004
	Ticaret	13.92			
13.Katılım bankası faaliyetlerinin geleneksel bankacılık faaliyetlerinden farklı olduğuna inanıyorum	Katılım	25.75	362.000	11.000	0.010

Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde, 5.soru için verilen yanıtların sonucunda katılım bankasını ve ticaret bankasını tercih eden katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık söz konusu olduğu görülmektedir. Ortalama sıralama puanlarında ticaret bankası tercihinde bulunanların 13.81, katılım bankası tercihinde bulunanların ise 26.50 olduğunu görmekteyiz. Katılım bankası müşterileri, katılım bankalarının ürün ve hizmet çeşitliliğinin yeterli olduğuna daha fazla katılmaktadırlar. 6.sorudaki anlamlı farklılığın sebebini incelediğimizde, hem ticaret bankaları ile katılım bankaları değişkenleri arasında, hem de katılım bankaları ile yatırım ve kalkınma bankaları değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Ortalama sıralama puanlarını göz önünde bulundurduğumuzda katılım bankaları müşterilerinin diğer iki banka türü müşterilerine göre katılım bankalarının finans sektörü içerisinde gerekli kuruluşlar olduğu düşüncesini savunmaktadırlar. 7.sorudaki anlamlı farklılığın sebebi incelendiğinde, ticaret bankaları ile katılım bankalarının değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmektedir. Katılım bankası değişkeninin ortalama sıralama puanı 26.25 iken, ticaret bankaları değişkeninin 13.85'dir. Buradan katılım bankası müşterilerinin katılım bankalarının faizsiz işlem yürüttükleri düşüncesine daha fazla katıldıkları yorumunu çıkartabiliriz. 8.soruda ise, yine ticaret ve katılım bankası değişkenleri arasında bir farklılık olduğunu görüyoruz. Ticaret bankası değişkeninin ortalama sıralama puanı 13.75 ve katılım bankası değişkeninin ortalama sıralama puanı 26.88'dir. Buradan katılım bankası müşterilerinin katılım bankalarının dini hassasiyetleri gözettileri düşüncesine daha fazla katıldıkları yorumunu çıkartabiliriz. 12.sorudaki anlamlı farklılığın sebebini incelediğimizde, ticaret ve katılım bankaları değişkenleri arasında bir farklılık olduğunu görmekteyiz. Bu soruya verilen yanıtlar sonucunda ticaret bankası müşterilerinin ortalama sıralama puanı 13.73 iken, katılım bankası müşterilerinin ortalama sıralama puanı 27.00'dir. Katılım bankası müşterilerinin faizsiz işlem yaptıkları için katılım bankaları ile çalışırım sorusuna daha yüksek oranda katıldıklarını görüyoruz. 13.soruda ortaya çıkan anlamlı farklılığın sebebini yine ticaret ve katılım bankası değişkenleri arasında olduğunu görmekteyiz. Ticaret bankası değişkeninin ortalama sıralama puanı 13.92 iken, katılım bankası değişkeninin ortalama sıralama puanı 25.75'dir. Katılım bankası müşterilerinin katılım bankası faaliyetlerinin geleneksel bankacılık faaliyetlerinden ayrıldığı düşüncesini daha fazla destekledikleri görülmektedir.

Araştırmaya katılan firmaların "ileride katılım bankaları ile çalışmayı düşünür müsünüz?" sorusuna verdikleri cevaplar ile katılım bankası faaliyetlerine yönelik algıları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla aşağıdaki araştırma hipotezi *Kruskal-Wallis H Testi* uygulanarak test edilmiştir.

H0: Firmaların katılım bankası faaliyetlerine yönelik görüşleri katılım bankaları ile çalışmayı tercih etme düşüncelerine göre farklılık göstermemektedir.

H5: Firmaların katılım bankası faaliyetlerine yönelik görüşleri katılım bankaları ile çalışmayı tercih etme düşüncelerine göre farklılık göstermektedir.

Tablo 11: Katılımcıların Katılım Bankası Faaliyetlerine Yönelik Görüşlerinin Katılım Bankaları ile Çalışma Düşüncelerine Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	Ki-kare	Serbestlik Derecesi	Sig. (P)
1.Katılım bankaları uygulamaları hakkında yeterince bilgiye sahibim	3.088	2	0.214
2.Faizsiz finansman araçları hakkında yeterince bilgiye sahibim	3.151	2	0.207
3.Katılım bankaları ürün ve hizmetleri tanıtımı yeterince yapıyor	1.541	2	0.463
4.Katılım bankalarının iyi bir imaj ve popülariteye sahip olduklarını düşünüyorum	2.164	2	0.339
5.Katılım bankalarının sundukları ürün ve hizmet çeşitliliğinin yeterli olduğunu düşünüyorum	8.614	2	0.013
6.Katılım bankalarının finans sektörü içerisinde gerekli kuruluşlar olduğunu düşünüyorum	16.466	2	0.000
7.Katılım bankalarının iddia ettikleri gibi faizsiz işlem yürüttüklerine inanıyorum	12.776	2	0.002
8.Katılım bankalarının dini hassasiyetleri gözettiklerini düşünüyorum	20.525	2	0.000
9.Ticari olarak karlı olduklarını düşündüğüm takdirde katılım bankaları ile çalışırım	13.742	2	0.001
10.Cazip kar payı oranları ve ödeme imkanları olduğu takdirde katılım bankaları ile çalışırım	13.752	2	0.001
11.Düşük maliyetli kredi imkanı sundukları takdirde katılım bankaları ile çalışırım	12.532	2	0.002
12.Faizsiz işlem yaptıkları için katılım bankaları ile çalışırım	13.251	2	0.001
13.Katılım bankası faaliyetlerinin geleneksek bankacılık faaliyetlerinden farklı olduğuna inanıyorum	16.312	2	0.000

Tablo 11’de görüldüğü üzere 5.sorunun P değeri 0.013, 6.sorunun P değeri 0.000, 7.sorunun P değeri 0.002, 8.sorunun 0.000, 9.sorunun P değeri 0.001, 10.sorunun P değeri 0.001, 11.sorunun P değeri 0.002, 12.sorunun P değeri 0.001 ve 13.sorunun P değeri 0.000 olduğu için bu 9 farklı soruya verilen cevaplar % 95 güven aralığında anlamlı farklılıklar içermektedir. Bu farklılıkların hangi iki değişken arasında ve hangi yönde olduklarını aşağıda yer alan Mann-Whitney U Testi tablosu ile inceleyeceğiz.

Tablo 12: H5 Hipotezi için Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Değişken	Katılım Bankası İle Çalışmayı Düşünür Müsünüz?	Ortalama Sıralama Puanı	Wilcoxon W	Mann-Whitney U	Sig. (P)
5.Katılım bankalarının sundukları ürün ve hizmet	Evet	18.25	18.500	45.500	0.008

çeşitliliğinin yeterli olduğunu düşünüyorum	Hayır	10.75			
6.Katılım bankalarının finans sektörü içerisinde gerekli kuruluşlar olduğunu düşünüyorum	Evet	20.36	121.000	16.000	0.000
	Hayır	8.64			
	Hayır	8.50	119.000	14.000	0.034
	Kararsızım	14.20			
7.Katılım bankalarının iddia ettikleri gibi faizsiz işlem yürüttüklerine inanıyorum	Evet	19.43	134.000	29.000	0.001
	Hayır	9.57			
	Evet	11.71	26.000	11.000	0.020
	Kararsızım	5.20			
8.Katılım bankalarının dini hassasiyetleri gözettiklerini düşünüyorum	Evet	20.54	118.500	13.500	0.000
	Hayır	8.46			
	Evet	12.50	15.000	0.000	0.001
	Kararsızım	3.00			
9.Ticari olarak karlı olduklarımı düşündüğüm takdirde katılım bankaları ile çalışırım	Evet	19.82	128.500	23.500	0.000
	Hayır	9.18			
	Evet	11.50	29.000	14.000	0.033
	Kararsızım	5.80			
10.Cazip kar payı oranları ve ödeme imkanları olduğu takdirde katılım bankaları ile çalışırım	Evet	19.82	128.500	23.500	0.000
	Hayır	9.18			
11.Düşük maliyetli kredi imkanı sundukları takdirde katılım bankaları ile çalışırım	Evet	19.61	131.500	26.500	0.001
	Hayır	9.39			
12.Faizsiz işlem yaptıkları için katılım bankaları ile çalışırım	Evet	19.79	129.000	24.000	0.000
	Hayır	9.21			
	Evet	11.46	29.500	14.500	0.000
	Kararsızım	5.90			
13.Katılım bankası faaliyetlerinin geleneksek bankacılık faaliyetlerinden farklı olduğuna inanıyorum	Evet	20.43	120.000	15.000	0.000
	Hayır	8.57			
	Evet	11.71	26.000	11.000	0.020
	Kararsızım	5.20			

Yukarıdaki Tablo 12’de görüldüğü gibi verilen cevaplarda anlamlı farklılıklara rastlanan soruların hangi değişkenler arasında ne yönde farklılık olduğunu Mann-Whitney U Testi ile görebiliyoruz. 5.soruya verilen cevaplardaki anlamlı farklılığın sebebine baktığımız zaman evet ve hayır cevabını veren katılımcıların ortalama sıralama puanlarının farklı olduğu görülmektedir. Evet değişkeni 18.25 ortalama sıralama puanına sahip iken, hayır değişkeni 10.75’dir. Buradan hareketle diyebiliriz ki, “katılım bankası ile çalışır mısınız?” sorusuna evet cevabını veren katılımcılar hayır cevabını veren katılımcılara göre katılım bankalarının sundukları ürün ve hizmet çeşitliliğinin yeterli olduğunu düşünmektedir. 6.soru incelendiğinde evet-hayır değişkenleri ile hayır-kararsızım değişkenleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Evet ve kararsızım cevaplarını veren katılımcılar hayır cevabı veren katılımcılara göre daha fazla katılım bankalarının finans sektörü içerisinde gerekli kuruluşlar olduğunu düşüncesine katılmaktadırlar. 7.soruda evet-hayır değişkenleri ile evet-kararsızım değişkenleri arasında farklılık tespit edilmiştir. Evet cevabını veren katılımcılar hayır ve kararsızım cevabını veren katılımcılara göre daha çok katılım bankalarının faizsiz işlem yürüttükleri düşüncesine katılmaktadırlar. 8.soruda evet-hayır ve evet-kararsızım değişkenleri arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Evet cevabı veren katılımcılar diğer katılımcılara göre daha fazla katılım bankalarının dini hassasiyetleri gözettikleri düşüncesine sahiptirler. 9.soruda evet-hayır ve

evet-kararsızım değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur. Evet cevabını veren katılımcılar diğer katılımcılara göre ticari olarak karlı olması halinde katılım bankaları ile çalışabilecekleri görüşünü savunmaktadırlar. 10.soruda zaman evet ve hayır değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık vardır. Ortalama sıralama puanlarını incelediğimiz takdirde görülen bu farklılığa göre evet cevabını veren katılımcılar cazip kar payı ve ödeme imkanları olması halinde katılım bankaları ile çalışacakları düşüncesindedirler. 11.soruda evet ve hayır değişkenleri arasında anlamlı farklılık vardır. Evet cevabını veren katılımcılar düşük maliyetli kredi sunulması halinde katılım bankalarını tercih etmektedirler. 12.soruda evet-hayır ve evet-kararsızım değişkenleri arasında farklılıklara rastlanmıştır. Evet cevabını veren katılımcılar hayır ve kararsızım cevabını veren katılımcılara göre faizsiz işlem yaptıkları için katılım bankalarını düşüneceklerini söylemektedirler. Son soruda ise evet-hayır ve evet-kararsızım değişkenleri arasında anlamlı farklılık görülmüştür. Yine ortalama sıralama puanlarını inceleyerek söyleyebiliriz ki, bu soruya evet cevabı veren katılımcılar hayır ve kararsızım cevabı veren katılımcılara göre katılım bankalarının geleneksel bankacılık faaliyetlerinden ayrı olduğunu düşüncesini daha çok savunmaktadırlar.

5. Sonuç

Türkiye’de katılım bankaları olarak adlandırılan faizsiz finans kuruluşları ekonomik ve toplumsal ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıkmış kurumlardır. Katılım bankacılığının 20.yüzyıldaki yükselişinin sebebi, yeni dünya düzeninin ve ekonomik şartların buna ihtiyaç duyması olmuştur. Bugün dünya üzerinde bazı ülkeler bankacılık sektörünün tamamını faizsiz bankacılık faaliyetleri ile yürütürken kimi ülkeler hem geleneksel bankacılık hem de faizsiz bankacılık faaliyetlerini beraber yürütmektedirler. Türkiye’de katılım bankacılığı ve geleneksel bankacılık modelleri beraber uygulanmaktadır. Bu nedenle katılım bankalarının gelecek hedeflerine ulaşabilmeleri için mevcut ve potansiyel banka müşterileri gözünde oluşturdukları algı önem kazanmaktadır.

Çalışmamızın konusunu katılım bankacılığı faaliyetlerinin toplumdaki yansımaları oluşturmaktadır. Bu bağlamda katılım bankalarına yönelik müşteri algısını araştırmak amacıyla banka müşterisi olan kurumsal firma temsilcileri ile yapılan bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, İzmir ilindeki kurumsal banka müşterilerini kapsamakta olup 2017 yılının Şubat ve Mart ayları içerisinde yapılmıştır. Mevcut ve potansiyel banka müşterilerine yönelik hazırlanan bu araştırmada kurumsal banka müşterilerinin katılım bankacılığına yönelik algısı araştırılmıştır. Araştırmanın evrenini İzmir ilinde faaliyet gösteren mevcut ve potansiyel kurumsal banka müşterileri oluşturmaktadır. Araştırmanın ana kütlesi ise, Ege Bölgesi Sanayi Odası’na bağlı olarak faaliyet gösteren kuruluşlar olup, “EBSO İlk 100 Büyük Sanayi Kuruluşu” listesinde kendisine yer edinen firmalar olmuştur. Yaptığımız bu çalışma neticesinde ulaşmaya çalıştığımız veriler ile banka müşterilerinin katılım bankacılığı hakkında bilgi birikimi ölçülüp, bu faaliyetlerin sunduğu hizmetler hakkında düşünceleri ortaya koyulmuş ve katılım bankacılığına nasıl yaklaştıklarını, gelecekte veya günümüzde bu bankalarla çalışıp çalışmayacakları ortaya koyulmuştur.

Yapılan araştırma neticesinde katılım bankacılığının müşteri gözünde aslında geleneksel bankacılık faaliyetlerinden ciddi oranda farklı olmadığı, katılım bankacılığı faaliyetlerinin geleneksel bankacılık faaliyetlerinin bir dönüşümü olduğu düşüncesine sahip olduklarını, banka müşterilerinin banka tercihlerinde önemli olanın sosyal sebeplerden ziyade elde edilecek ekonomik çıkar olduğu ve tercihlerini de buna göre gerçekleştirdikleri, katılım bankacılığı faaliyetlerinin ve tanıtımının ise çok fazla yapılmadığı düşüncesine sahip oldukları gözlemlenmiştir

Kaynakça

- ARAS, O., & ÖZTURK, M. (2011), Reel Ekonomiye Katkıları Bakımından Katılım Bankalarının Kullandığı Fonların Analizi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*.3(2),167-179.
- ASLAN, H. (2012) *Alternatif Bir Yatırım Aracı Olarak Sukuk: Yapısı İşleyişi ve Türkiye Piyasası İçin Öneriler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- ATA, H.A., & BUĞAN, M.F. (2016), Factors Affecting the Efficiency of Islamic and Conventional Banks In Turkey, *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 12(1), 90-97.
- AVCI, T. & AKTAŞ, M. (2015), Katılım Bankalarının Kar Payı Ödemeleri ile Mevduat Bankalarının Faiz Ödemelerinin Birbirlerine Yakın Olmasının Nedenlerinin Araştırılması, *Niğde Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 41-51.
- BİRBEN, B.(2013) *Development of New Interest Free Banking Instruments In Turkish Participation Banking Sector* , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- KARA, M. (2006), *Katılım Bankalarında Personel Eğitimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- KARAAHMETOĞLU, M., & GÖNCÜOĞLU M (2014). Islamic Finance and Turkish Capital Markets. 29 Ağustos 2016 tarihinde http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/MahmutK. MustafaG. islamic_finance_system_and_Turkish_capital_markets.pdf adresinden erişildi.
- NUNNALLY, J.C.(1978). *Psychometric Theory*, New York: McGraw Hill.
- ÖZSOY, İ. (1997). *Özel Finans Kurumları*, İstanbul: Asya Finans.
- ÖZSOY, İ. (2011). *Türkiye’de Katılım Bankacılığı*, İstanbul: TKBB
- ŞİMŞEK, B. (2006) *Katılım Bankalarında Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi ve Örnek Bir uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
- TERZİ, A. (2013).Katılım Bankacılığı: Kitaba Uymak mı? Kitabına Uydurmak mı?, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*,. 1(9), 5-27.
- TOK, A. (2006) *Türk Hukukunda Katılım Bankalarının Fon Toplama ve Kullandırma İşlemleri ile Klasik Bankacılık İşlemleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- TORAMAN, C., AATA, H.A. & BUĞAN M.F. (2015). Mevduat ve Katılım Bankalarının Karşılaştırmalı Performans Analizi, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(12), 301-310.
- TUNÇ, H. (2010). *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul: Nesil Yayınları.
- YILDIRIM, İ. (2015). Financial Differences and Similarities of Islamic Banks: A Study on Qismut Countries, *Journal of Business, Economics and Finance*, 4(2), 232-349.